

Засновник: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Видається з 01.01.1998 р. Виходить двічі на місяць. **Головний редактор** В. Горовий, д-р іст. наук, проф., заст. гендиректора НБУВ. **Редакційна колегія:** М. Закіров (заст. голов. ред.), канд. іст. наук, заввідділу політологічного аналізу, Л. Чуприна, канд. наук із соц. комунікацій, заввідділу оперативної інформації, Т. Дубас, заввідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів. Комп'ютерний дизайн: Г. Булахова. **Адреса редакції:** НБУВ, Голосіївський просп, 3, Київ, 03039, Україна. Тел. (044)524-25-48, (044)525-61-03. E-mail: siaz2014@ukr.net, www.nbuviar.gov.ua. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 5358 від 03.08.2001 р.

Україна: події, факти, коментарі

Інформаційно-аналітичний журнал

№ 16 2018

ЗМІСТ

Коротко про головне

Президент України П. Порошенко увів у дію рішення РНБОУ щодо припинення дії Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною та Росією.....3

Аналітика

Політичні акценти

Гранчак Т.
Президентські вибори в Україні: кандидати, стратегії, технології.....4

Потіха А.
ВО «Свобода» готується до виборів 2019 р.....18

Рудь І.
Вихід України із СНД і відмова від пролонгації Договору про дружбу з РФ: офіційні заяви, прогнози, оцінки експертів.....25

Ворошилов О.
«Движение» С. Бэннона в отзывах СМИ31

До нових стандартів самоврядування

Пальчук В. Забезпечення цивільного захисту населення ОТГ в умовах децентралізації.....	37
--	----

Економічний ракурс

Кулицький С. Банківська система України: сучасний стан і тенденції розвитку.....	46
---	----

Наука – суспільству

До 100-річчя НАН України

Основні напрями діяльності НАН України.....	57
Діяльність науково-дослідних установ.....	60
Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти.....	63
Наукові публікації.....	71
Інтерв'ю вчених НАН України.....	75
Здобутки української археології.....	81

До 100-річчя Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Тарасенко Н. Оцінювання ефективності діяльності бібліотек у соціальних мережах: методика, критерії, досвід.....	82
---	----

Коротко про головне

Президент України П. Порошенко увів у дію рішення РНБОУ щодо припинення дії Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною та Росією

Президент України П. Порошенко підписав Указ «Про Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 вересня 2018 року “Про Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією”».

Відповідно до Рішення Ради національної безпеки та оборони України підтримано пропозиції Міністерства закордонних справ України щодо припинення Україною дії Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією, підписаного 31 травня 1997 р.

Міністерство закордонних справ України має заявити Російській Федерації про бажання України припинити дію Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і РФ відповідно до ст. 40 цього Договору та внести у встановленому порядку на розгляд Президентів України проект закону України щодо припинення дії Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і РФ.

Також, відповідно до рішення РНБОУ, МЗС має поінформувати Організацію Об'єднаних Націй, Організацію з безпеки та співробітництва в Європі, інші міжнародні організації про бажання України припинити дію Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Росією, підписаного 31 травня 1997 р., та підстави припинення.

Як зазначила представник Президента у Верхній Раді України І. Луценко під час засідання погоджувальної ради лідерів фракцій і груп, на засіданні Ради нацбезпеки і оборони «було погоджено позицію держави щодо не продовження Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією».

Вона повідомила, що до 30 вересня Російську Федерацію буде поінформовано нотою МЗС України, а главою держави буде внесений до парламенту відповідний законопроект відповідно до ст. 24 Закону України «Про міжнародні договори України» *(Офіційне інтернет-представництво Президента України (<http://www.president.gov.ua>). – 2018. – 17.09).*

Аналітика

Політичні акценти

Т. Гранчак, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Президентські вибори в Україні: кандидати, стратегії, технології

31 березня 2018 р. на Україну чекає черговий політичний струс у вигляді президентських виборів. Додаткової гостроти події додаватиме російський фактор – війна і цілком імовірно втручання Кремля в перебіг виборчої кампанії (принаймні у вигляді підтримки певного кандидата). І хоча, на перший погляд, часу до виборів ще багато, ключові політичні гравці вже розгортають підготовку до виборчої кампанії. Не залишає байдужими тема майбутніх виборів і експертне середовище, у якому продовжують обговорюватися імовірні кандидати, сценарії та результати виборів.

Позиції кандидатів

Серед можливих претендентів на посаду Президента експерти називають діючого главу держави П. Порошенка; його вже традиційного суперника, лідера партії «Батьківщина» Ю. Тимошенко; лідера партії «Громадянська позиція» А. Гриценка; Ю. Бойка (Опозиційний блок); В. Рабиновича (партія «За життя»); О. Ляшка (Радикальна партія О. Ляшка); А. Садового (політична партія «Об'єднання "Самопоміч"»); О. Тягнибока (ВО «Свобода»); В. Наливайченка (рух «Справедливість»); Р. Безсмертного (екс-віце-прем'єр-міністр України); С. Таруту (партія «Основа»); А. Яценюка (партія «Народний фронт»), а також відомого співака С. Вакарчука та шоумена В. Зеленського. При цьому повний перелік кандидатів на президентське крісло, за прогнозами оглядачів, становитиме не менше 20 позицій.

Один з провідних експертів Інституту публічної політики й консалтингу К. Бондаренко виокремив чотири групи кандидатів на пост Президента на виборах 2019 р., кожний з яких пропонуватиме свій вектор розвитку країни:

1. «Консервативний» (П. Порошенко та представники президентської команди) – збереження чинної влади і її курсу.

2. «Національний» (Ю. Тимошенко/О. Ляшко) – боротьба за реформи для громадян, а не для МВФ.

3. «Компрадорський» (А. Гриценко/С. Вакарчук/В. Чумак та ін.) – орієнтація на США.

4. «Реваншистський» (Ю. Бойко/В. Рабинович/Б. Колесников/В. Новинський) – апелювання до економічних успіхів попередніх років.

Назви запропонованих експертом векторів можуть, звісно, дискутуватися, зокрема «компрадорським» з однаковим успіхом може бути

названий будь-який з них. У цілому ж запропонований К. Бондаренком поділ може бути взятий за основу для більш детального розгляду основних позицій імовірних учасників наступних президентських виборів, об'єднаних відповідно до специфіки їх позиціонування на політичному полі в такі групи:

- консервативно-традиційні;
- національно-традиційні;
- національно-модерністські;
- реваншистсько-традиційні.

Т. Козуб у виданні «Вести» на початку липня представив доволі детальний аналіз основних програмних меседжів, з якими ключові політики готуються до виборів Президента.

1. «Консервативно-традиційні» (П. Порошенко та представники президентської команди).

Говорячи про П. Порошенка, оглядач звертає увагу на те, що його участь у майбутніх президентських перегонях не настільки очевидна, як здавалося б на перший погляд. Він не виключає того, що в «прагматичній» частині БПП і «Народному фронті» може обговорюватися варіант висунення альтернативного кандидата, який представлятиме владну команду (наприклад, діючого Прем'єра В. Гройсмана).

Акцентами виборчої кампанії стануть конституційне закріплення курсу держави на ЄС і НАТО (про таку ініціативу Президент П. Порошенко вже заявив під час парадів на майдані Незалежності з нагоди Дня Незалежності України), скасування депутатської недоторканності, право самовизначення для кримських татар, а також створення на базі УПЦ КП і УАПЦ помісної православної церкви. Крім того, на порядку денному залишиться реформа децентралізації та лібералізація зовнішньоекономічної діяльності для бізнесу.

У контексті російсько-українського конфлікту зберігатиметься курс на введення миротворчої місії на Донбасі, припинення вогню та імплементація Мінських домовленостей – роззброєння незаконних збройних формувань, контроль над російсько-українським кордоном, проведення під контролем ООН місцевих виборів за українським законодавством.

2. «Національно-традиційні» (Ю. Тимошенко/О. Ляшко).

Ю. Тимошенко, яка станом на кінець липня 2018 р. очолювала рейтинг претендентів на посаду Президента, пропонує українцям розглянути можливість зміни політичної системи в державі з парламентсько-президентської на парламентсько-канцлерську з ліквідацією посади Президента як такої. Прем'єром має стати лідер партії, яка переможе в парламентських виборах. Частково президентські функції з контролю й адміністрування мають бути передані новому органу – Національній асамблеї самоврядування (далі – НАС), третина якої формуватиметься главами професійних асоціацій (медицина, бізнес, військові), а дві третини – авторитетними публічними особами, які обиратимуться шляхом рейтингового голосування.

Серед пропонованих повноважень НАС – право розпуску Верховної Ради, призначення глав НАБУ, ГБР, НАПК та інших органів, вето на закони, що їх ухвалюватиме парламент, право законодавчої ініціативи.

Цікавими пропонованими новаціями, які з високою долею імовірності сподобаються пересічним виборцям, є впровадження у Верховній Раді біометричного голосування, а також наділення законодавчою ініціативою громадян.

Болюче для українського суспільства питання підвищення ефективності боротьби з корупцією передбачається вирішити шляхом забезпечення додаткової прозорості за рахунок блокчейну.

Щодо проблеми Донбасу, то поряд з мінським форматом пропонується повернення до Будапештського меморандуму. Паралельно передбачається проведення «гуманітарної деокупації», під якою розуміється проведення роз'яснювальної політики, спрямованої на зміну в позитивний бік (як до громадян України) ставлення до мешканців тимчасово неконтрольованих Україною територій, а також акумуляція з міжнародних фондів коштів на відновлення регіону.

Крім того, з метою зміцнення передвиборних позицій Ю. Тимошенко, за інформацією ЗМІ, проводить переговори щодо підтримки з боку «Народного фронту» (далі – НФ) А. Яценюка. Такий союз одного разу вже виявився ефективним для лідера «Батьківщини», коли, по суті, саме А. Яценюк представляв партію під час ув'язнення Ю. Тимошенко.

Для НФ угода з Ю. Тимошенко у випадку її перемоги створює реальний шанс закріпитися у владі в умовах відсутності власного рейтингу. При цьому варіант угоди А. Яценюка з П. Порошенком, враховуючи історію їхніх політичних взаємовідносин і високий антирейтинг діючого Президента, навряд чи варто серйозно розглядати.

Інший представник «національного вектора», О. Ляшко, бачить Україну виключно президентською республікою й пропонує прибрати посаду Прем'єра, скоротити кількість міністерств до 10 і підпорядкувати їх безпосередньо Президенту.

Так само скоротити політик пропонує й кількість депутатів – до 250 з нинішніх 450, проте наділити їх посиленими контрольними повноваженнями, зокрема ухвалити закон про імпичмент і тимчасові слідчі комісії. Крім того, ввести заборону на входження до парламенту більше двох разів.

У сфері економіки передбачається досягти розвитку за рахунок сприяння високотехнологічним галузям, що в підсумку дасть змогу проводити більш виважену соціальну політику і розв'язувати гострі соціальні проблеми.

У вирішенні конфлікту на Донбасі політик робить ставку на миротворчий контингент.

До групи «національно-традиційних» кандидатів можна віднести й Р. Безсмертного, який заявив про свої президентські амбіції ще в травні 2018 р.

Так само, як і Ю. Тимошенко, він вважає доцільним зміну форми правління на парламентську, утім виступає за збереження посади Президента, хоча й з обмеженими відносно нинішніх повноваженнями.

Політик упевнений у необхідності мілітаризації країни, економіки й промисловості для врегулювання ситуації на Сході України. При цьому він виступає за суб'єктивізацію ролі України в процесі встановлення миру, а також підкреслює необхідність впровадження практики звітів силовиків перед парламентом стосовно перебігу Операції об'єднаних сил.

3. «Національно-модерністські» (А. Гриценко/С. Вакарчук/В. Зеленський).

Найближчий опонент Ю. Тимошенко, який, за прогнозами експертів, має доволі високі шанси проходження в другий тур виборів, А. Гриценко, не вважає за необхідне усунення з політичної системи України посади Президента. «Можна на основі парламенту керувати країною? Я категорично проти. Це має бути вертикаль, яка 24 год на добу приймає рішення, несе за них відповідальність, яка має прізвище, прізвище Президента. У парламента прізвища немає. Там більше 400 депутатів, якщо закон не прийняли, вони всі розводять руками, немає з кого спитати. А ще вони не ходять на роботу, тиснуть по 15 кнопок. Ось чому не можна обмежувати повноваження Президента. І не можна обирати голову держави в парламенті», – вважає А. Гриценко.

Свою передвиборну кампанію політик буде на завданнях припинення війни на Донбасі, зростання економіки й покращення екології.

«Відповіддю на вирішення проблем освіти, медицини, соціального забезпечення є потужна економіка. ...Як зробити економіку потужною? По-перше, державі не треба заважати бізнесу, – розповідає лідер “Громадянської позиції”. – Якщо держава зменшить податкове навантаження, це допоможе врятувати економіку. Наші підприємства готові і вже сплачують по 500 євро зарплатні і більше на своїх підприємствах. Владі потрібно стимулювати розвиток робочих місць і зупинити мільйонний вплив людей за кордон».

Важливим кроком для позитивних змін у країні А. Гриценко називає покращення стану навколишнього середовища. «Проблема екології є актуальною по всій країні, особливо на Запоріжжі, Дніпропетровщині, Львівщині, у Сумах, Харкові тощо. Нові підприємства повинні відповідати європейським екологічним стандартам. Якщо інвестор вкладає в будівництво сотні мільйонів, але 10 млн шкодує на екологічні заходи – завод не будуть вводити в експлуатацію. На вже існуючих підприємствах необхідно провести аудит і скласти графік поступового приведення у відповідність їх до екологічних стандартів. Інших варіантів не може бути».

Щодо тимчасово окупованих територій, то, за словами А. Гриценка, існує неофіційний формат мирних переговорів «між Україною, Росією, Америкою та Європою», у рамках якого лідер «Громадянської позиції» особисто брав участь у розробці нового проекту мирного плану. «Цей документ зараз лежить на столі Е. Макрона, А. Меркель, Д. Трампа, П.

Порошенка і В. Путіна. План передбачає участь міжнародних сил, розформування “республіканських” органів управління і військових сил, відновлення систем життєзабезпечення. Проект повернення Донбасу до нормального спокійного життя розрахований на три-п’ять років, – розповідає А. Гриценко. – Розпочати цей план заважають дві проблеми. По-перше, міжнародна спільнота ще не дотиснула Путіна, хоча санкції вже досягли його найближчого оточення. По-друге, це – недовіра до нинішньої української влади».

За словами політика, реінтеграція нині окупованих територій (включно з Кримом) відбуватиметься «завдяки міжнародним зусиллям», але не в рамках мінського формату.

Свої позиції в президентських перегонах А. Гриценко планує посилити за рахунок домовленостей з іншими політичними силами. Як відомо, раніше про його підтримку як кандидата на пост Президента і входження до «Громадянської позиції» заявила політична сила «Альтернатива» та її лідер Є. Фірсов, на разі ж тривають переговори з лідером партії «ВО “Самопоміч”» А. Садовим.

Як інформує видання «Гордон», в інтерв’ю LB.ua від 4 липня А. Гриценко заявив, що демократичні опозиційні партії повинні об’єднати свої зусилля на виборах Президента України. «Моє глибоке переконання, що має бути один кандидат... Якщо від цієї ліберально-демократичної опозиції, як її називають, ...підє 10 кандидатів, вибір усієї країни зведеться до двох прізвищ –Порошенко і Тимошенко. І цей вибір виглядає надто вузьким для такої потужної країни. Але дуже багато людей у цьому випадку або не підє на вибори, або просто покрутить пальцем біля скроні, мовляв, ідіотигетьмани не змогли зробити так, щоб наш виборчий бюлетень не був метровим», – пояснив він.

Політик зазначив, що обговорював це питання ще в березні 2017 р. з лідером партії «Рух нових сил» М. Саакашвілі, мером Львова й лідером «Самопоміч» А. Садовим і співголовою партії «ДемАльянс» В. Гацьком. Пізніше до переговорів долучилися лідер Європейської партії України М. Катеринчук і глава партії «Народний контроль» Д. Добродомов. «Чому я на цьому наголошую? Тому що зараз ви говорите зі мною в ситуації, коли прізвище другої людини в рейтингах Гриценко, а не Садовий. Дехто каже: “Ага, зараз у нього є шанс, тому він навколо себе об’єднує”. Ні. Я вважав, що треба об’єднатися навіть тоді, коли шансу в мене не було. І ця позиція чесна, послідовна, і партнери це визнають», – запевнив політик. За словами ек-міністра оборони, якщо на початку президентської виборчої кампанії більше шансів буде в А. Садового, він підтримає його кандидатуру. А. Гриценко вважає, що платформі опозиційних політсил також треба було б погодити кандидатуру Прем’єра й спікера Верховної Ради. «Якби зараз, наприклад, зателефонував Садовий і сказав: “Ми прийняли рішення – входимо в одну команду і йдемо вперед”. І “Самопоміч”, як умова для того, щоб ми

об'єдналися, висуває на посаду Прем'єр-міністра свою кандидатуру, моя відповідь була б “так”, я підтримую цю кандидатуру», – пояснив він.

Інший представник «модерних» політиків С. Вакарчук асоціюється з тим новим обличчям на українському політичному небосхилі, на якого громадськість очікує вже не менше десятка років. У ряді матеріалів ЗМІ його пов'язують з американським фінансистом Д. Соросом і українським олігархом В. Пінчуком. І хоча сам співак намірів брати участь у президентських виборах наступного року не підтверджує, його прізвище наполегливо продовжують включати в соціологічні опитування.

Як можна зробити висновок з виступів С. Вакарчука, основними завданнями для українців сьогодні він бачить боротьбу з корупцією, зміни виборчого законодавства (відкриті списки й незалежність ЦВК від партій), реформу держслужби, припинення практики політичного лобізму тощо.

Головною умовою повернення тимчасово окупованих територій вважає розвиток економіки України й підвищення рівня життя її громадян, а також розроблення успішного сценарію для регіону.

Подібною до С. Вакарчука є кандидатура В. Зеленського, який також на разі ухиляється від чітких відповідей щодо своєї потенційної участі у виборах Президента. Появу його прізвища в президентських рейтингах ряд оглядачів схильні розглядати як технологію, спрямовану проти С. Вакарчука, адже наявність двох «нових облич» розсіює увагу виборця та зменшує значення події. Про технічний характер «проекту “Зеленський”» може свідчити й зосередженість шоу-мена на своєму прямому «конкуренті» С. Вакарчукові – натяки на західні освітні програми («я в Вашингтон учиться не ездил») і прямі виклики («Слава, ну что: ты “да” или “нет”? Если ты железно “да” или точно “нет”, ну тогда и я»).

Разом з тим оглядачі висловлюють припущення, що як політики і С. Вакарчук, і В. Зеленський можуть бути орієнтовані на різні електоральні групи. С. Вакарчук – на серйозних представників молоді та людей середнього віку, а В. Зеленський – на протестний електорат, налаштований на разі голосувати «проти всіх».

4. «Реваншистсько-традиційні» (Ю. Бойко/В. Рабинович).

У групі «реваншистсько-традиційних» політиків станом на початок липня найрейтинговішим був Ю. Бойко.

Основними постулатами його передвиборної платформи є:

– поглиблення децентралізації та передача в регіони повноважень з формування виконавчих органів, участі в бюджетній, податковій, соціальній, культурній політиці країни;

– розширення повноважень парламенту й уряду;

– перегляд економічної частини Угоди про асоціацію з ЄС;

– перегляд відносин з МВФ;

– ембарго на підвищення комунальних тарифів;

– поновлення економічного співробітництва з Росією;

– підвищення соціальних виплат;

- податкові пільги аграріям;
- право голосу переселенцям;
- впровадження жорстких заходів з боротьби з вивозом лісу до ЄС.

Цілком очікувано окрема увага приділяється вирішенню ситуації на Донбасі. Тут головна теза – «Мир понад усе». Для цього пропонується проведення переговорів у прямому форматі як з Кремлем, так і з «владою республік», відродження Мінських домовленостей і їх реформування – доповненням «введення в регіон миротворчої місії».

Найближчий суперник Ю. Бойка на полі колишнього електорату Партії регіонів – лідер партії «За життя» В. Рабинович.

Він обстоює ідеї нейтрального статусу України, зміцнення її армії, заборони обирати депутатів до парламенту на понад один термін. Соціальна програма політика включає зменшення пенсійного віку для жінок, підвищення пенсій для військовослужбовців і звільнення людей похилого віку від сплати ЖКХ.

У питанні Донбасу ідеться про мир, припинення економічної блокади і виконання Мінських домовленостей.

Сценарії і технології

Зважаючи на кількість імовірних учасників президентських перегонів, питання, яке у першу чергу ставлять оглядачі, у тому, чи вдасться зберегти свій статус діючому Президенту. Ситуація в державі залишається складною, рівень життя українців продовжує знижуватися, питання подолання корупції багато хто з українців уже навіть перестав обговорювати, зважаючи на безперспективність цього заняття. Тож цілком закономірним і очікуваним стало падіння рейтингу П. Порошенка. За даними на червень 2018 р. соціологічними замірами, його підтримка коливається на рівні 7–9 %, чого явно недостатньо для перемоги (хоча деякі оглядачі пояснюють такий низький відсоток тим, що Президент, на відміну від багатьох своїх суперників, фактично ще не почав власної кампанії). Більше того, за даними соціологічної групи «Рейтинг», діючий Президент очолює антирейтинг – майже 52 % громадян України за жодних обставин не готові голосувати за нього. Зважаючи на це і враховуючи політичні амбіції глави держави, оглядачі розглядають імовірні сценарії, які можуть забезпечити команді П. Порошенка збереження нинішніх позицій.

Перший з них умовно можна визначити як «менше зло». Він полягає в розпорошенні електорату провладних партій між різними кандидатами й консолідації виборців відверто опозиційних партій навколо одного кандидата.

У зв'язку з цим примітний прогноз голови Всеукраїнської громадської організації «Комітет виборців України» О. Кошеля, за яким, як інформує видання «Сьогодні», на виборах Президента України у 2019 р. може бути рекордна кількість кандидатів. На думку О. Кошеля, претендентів посісти вищий державний пост може бути від 20 до 30. При цьому не виключена поява позасистемних кандидатів – керівників нового бізнесу, людей з

європейською освітою та менеджерським досвідом. З таким прогнозом погоджується директор Агентства моделювання ситуації В. Бала; про «рулон з прізвищами» говорить також заступник Голови Верховної Ради І. Геращенко.

У такому випадку, враховуючи потенціал адмінресурсу, а також інформаційні можливості дискредитації найбільш небезпечних опонентів, можна розглядати варіант, коли П. Порошенку вдасться отримати найбільший відсоток серед кандидатів «промайданівських» партій і вийти в другий тур з представником опозиції. По суті, ідеться про розігрування сценарію виборів 1999 р., коли основна боротьба точилася між Л. Кучмою й П. Симоненком. Голосування за Л. Кучму на тлі загрози реваншу комуністів стало тоді для багатьох вибором «меншого зла». Сьогодні П. Порошенко міг би позиціонуватися як «менше зло» на тлі загрози повернення країни в орбіту Росії.

Про ймовірність такого сценарію ще на початку президентства П. Порошенка говорив, зокрема, О. Доній, який саме в цьому контексті розглядав ініціативи щодо реінтеграції тимчасово непідконтрольних Україні територій Донбасу. Адже можливість проголосувати для багатьох мешканців цього регіону означала б підтримку саме опозиційного кандидата, а отже, зростання загрози реваншу.

У чистому вигляді на разі цей сценарій не відбувся, водночас можливості його адаптації до нинішніх умов аналітики все ще не готові відкинути. Зокрема, О. Роговик, координатор Антикорупційного форуму Львівщини, голова аналітичного центру FreeVoiceInformationAnalysisCenter, 5 липня у своєму представництві у Facebook написав, що володіє інформацією про те, що своїм бажаним спаринг-партнером П. Порошенко обрав экс-«регіонала» Ю. Бойка. «...Порошенко затіяв небезпечну гру. Переклавши частину власних політичних амбіцій до проросійського кошика, він створює дуже небезпечну для країни ситуацію. По-перше, бо можливим просуванням Бойка він гарантує перемогу будь-кому, хто вийде з ним у другий тур, а це може бути не сам Порошенко (Тимошенко, той же Ляшка). По-друге, у випадку провалу цього цинічного сценарію усе може вилізти страшним боком і хтось з ригів (екс-“регіоналів”. – Прим. авт.) буде мати реальний шанс посісти головне державне крісло. Тоді купа людей швидко збереться на Майдані, щоб не допустити навіть інавгурації якогось Бойка/Рабіновича/Ляшка. І це може катастрофічно завершитись для країни. В умовах війни з РФ», – застерігає експерт.

Про співробітництво частини опозиційних партій із діючою владою інформує «Украина.ру». Зокрема, ідеться про зв'язки з Адміністрацією Президента Ю. Бойка, який нібито обмінює свою пасивну участь у президентських виборах на збереження партійних бізнес-активів.

Видання також повідомляє, що, як звернув увагу на своєму каналі в YouTube.com український блогер А. Шарій, канал «Прямий» активно критикує Ю. Тимошенко, головного конкурента П. Порошенка на

президентських виборах. При цьому Ю. Бойка, начебто теж суперника Президента, канал не просто не критикує, а, навпаки, дає йому трибуну для виступів. На підставі цього А. Шарій робить висновок, що українська влада навмисно «ростить» Ю. Бойка до прийдешніх виборів.

У зв'язку з цим примітною є ініціатива партії «За життя» щодо висунення єдиного кандидата від опозиційних сил. Лідер партії В. Рабинович, посилаючись на інтереси виборців, ще на початку липня 2018 р. закликав об'єднати зусилля навколо одного кандидата керівників Опозиційного блоку, «Відродження», Аграрної партії, інших опозиційних сил, до яких можна віднести ті політичні партії, які умовно орієнтовані на колишній електорат Партії регіонів

Узгоджений кандидат імовірно міг би претендувати на голоси виборців південно-східних регіонів країни, педалюючи теми миру, позаблокового статусу, російської мови, традиційних сімейних цінностей, соціальної підтримки. Сумарно ступінь його підтримки виборцями міг би становити від 16 до 20 %, що станом на сьогодні вивело б єдиного опозиційного кандидата на першу позицію в рейтингу потенційних претендентів на президентське крісло.

Утім, ця ініціатива партії «За життя» поки що не отримала твердої відповіді. Натомість співголова української парламентської фракції «Опозиційний блок» О. Вілкул зазначає, що партія восени нинішнього року визначиться з кандидатом на вибори Президента-2019 шляхом проведення праймеріз.

«Вибори Президента – це дуже серйозні і відповідальні вибори. Можу сказати те ж саме, що говорив уже Ю. Бойко, В. Новинський, я багато раз це говорив. В Опозиційному блоці восени буде проведений, скажімо так, певний праймеріз і буде прийнято рішення, хто буде балотуватися на президентських виборах. Очевидно, це має бути людина, яка буде користуватися максимальними повагою, довірою, а також зможе перемогти», – сказав він в ефірі програми «Свобода слова».

Оглядачі не виключають, що між різними опозиційними партіями точитиметься суперництво за підтримку Кремля, який зробить ставку на більш прохідного кандидата. «Триває мегаборотьба за підтримку Кремля на президентських виборах – єдиного проросійського кандидата, на якого спрямують увесь медіа- та фінансовий ресурс», – підкреслює політолог М. Давидюк. За його словами, у середині осені має бути визначений єдиний кандидат, що об'єднає електорат.

«І якщо рейтинги приблизно в обох проєктів (Ю. Бойко і В. Рабинович. – Прим. авт.) однакові, то змагання наразі відбуваються на рівні медіа-ресурсів: фінансова основа Рабиновича входить до інформаційних каналів, нарощуючи власний вплив та проросійський контент», – пояснює М. Давидюк.

У свою чергу голова Комітету виборців України О. Кошель переконаний у зацікавленості Москви в одному опозиційному кандидаті. «На перший

погляд, у російському таборі – суцільні конфлікти, взаємні звинувачення... І здається, що об'єднання нереально. Але головна технологія Кремля на виборах 2019 р., і парламентських, і президентських, – технологія примусового об'єднання кандидатів з проросійського табору і проведення їх однією колоною, – сказав він. – Яким це буде примусом, складно говорити. Це може бути фінансовий примус, це може бути спокуса певною медійною підтримкою. На виборах 2019 р. це буде однією з ключових відмінностей – мінімальна кількість російських грошей, тому що пряме фінансування, як це було в 1990-ті або 2000-ні й можливе викриття у фінансуванні з Росії – серйозний мінус для будь-якої політичної сили, навіть проросійської. Але примус до об'єднання однозначно буде».

Треба зазначити, що під кінець липня А. Рабиновичу вдалося посилити позиції партії в змаганні з Опозиційним блоком, залучивши до її лав одного з найбільш одіозних вітчизняних політиків, лідера громадської організації «Український вибір» і кума Президента Росії В. Путіна В. Медведчука. На думку оглядачів, вступ В. Медведчука в партію «За життя» виявляє, на кого насправді роблять ставку в Росії.

При цьому не виключено, що ряд невеличких опозиційних партій, на кшталт партії «Християнські соціалісти» М. Добкіна, не братимуть участі в об'єднаних процесах. За домовленістю з Банковою вони можуть відігравати технічну роль і через збереження автономності, відтягувати на себе частину голосів виборців, сприяючи в такий спосіб контрольованості міри зміцнення позицій єдиного опозиційного кандидата.

Разом з тим розігрування сценарію «меншого зла» за збереження наявної лінійки кандидатів 100-відсоткової упевненості в перемозі на виборах П. Порошенко не дає, натомість створює небезпечні для країни ризики. Факторами, які б збільшили вірогідність успішної реалізації такого плану, є загострення російської загрози, яке змусило б провладні партії відкинути суперечки й об'єднатися навколо діючого Президента; виведення з пулу претендентів на пост Президента політичних «важковаговиків»; великий успіх влади, велика перемога, яка могла б переважити набутий негатив (за влучним висловлюванням С. Рахманіна, «безвіз» уже відіграно як яскравий медіа-привід, потрібні свіжі вражаючі перемоги).

Хресна хода УПЦ КП з нагоди 1030-річчя хрещення Русі, яка відбулася 28 липня і яку, за фактом, очолив Президент, дає змогу визначити принаймні одну тему, яка інтегруватиметься в передвиборну кампанію П. Порошенка – томос про надання автокефалії Українській православної церкві. Принаймні сформульовані П. Порошенком гасла «Армія – боронить українську землю. Мова – боронить українське серце. Церква – боронить українську душу» цілком вкладаються в агітаційні шаблони. Упевнено можна стверджувати, що саме ідея томосу активно експлуатуватиметься президентською командою під час виборчої кампанії. Утім, враховуючи суспільні настрої (питання релігії не стоїть серед найбільш затребуваних виборцями), а також те, що надання томосу стосується в першу чергу православних українців (з яких

частина вірян УПЦ МП виступить проти томосу), експерти сумніваються в тому, що перспектива отримання томосу серйозно відкоригує президентський рейтинг.

У контексті непевності передвиборних позицій діючого глави держави примітно, що в інформаційному полі з'явилася інформація стосовно залучення для вирішення актуальних питань його виборчої кампанії фахівців Національного інституту стратегічних досліджень.

Таку інформацію поширила у Facebook на початку липня генеральний директор телеканалу ZIK, телеведуча Н. Влащенко. «Мої джерела в АП і СБУ (Адміністрація Президента, Служба безпеки України. – Прим. авт.) говорять про те, що в найближчі тижні Національний інститут стратегічних досліджень може бути реорганізовано. Зокрема, його глава В. Горбулін подасть у відставку», – цитує Н. Влащенко видання «Гордон». За інформацією телеведучої, причиною відходу В. Горбуліна з посади стане поділ колективу на дві нерівнозначні групи. «Менша на чолі з Горбуліним (до 50 осіб) продовжить займатися проблемами безпеки і пов'язаною з ними науковою роботою. Велика піде з Петром Олексійовичем (Президентом України П. Порошенком. – Прим. авт.) на вибори і стане системоутворюючою опцією в боротьбі за владу», – зазначила Н. Влащенко. Примітно, що під кінець липня з'явилася інформація, що В. Горбулін дійсно пішов з посади директора НІСД, а його місце посів Р. Павленко, колишній заступник глави Адміністрації Президента України.

Інший варіант, який теоретично міг би дати шанси для збереження П. Порошенком чинних позицій, – дострокові вибори. Утім, імовірність реалізації такого сценарію, на думку експертів, невисока. Адже, по-перше, деякі конкуренти П. Порошенка вже готові до боротьби, мають вироблені передвиборні концепції, кадровий і фінансовий ресурс, мережу регіональних осередків і навіть у випадку дострокової кампанії зможуть стати небезпечними суперниками для діючого глави держави; по-друге, для оголошення дострокових виборів потрібні вагомі юридичні підстави; по-третє, цей варіант навряд чи з ентузіазмом буде сприйнято західними партнерами України та, найімовірніше, послабить її підтримку з боку європейських країн і США, а отже, зробить більш вразливою для агресивних дій з боку Росії.

Ще один сценарій полягає в скасуванні виборів узагалі, що теоретично можливо в умовах введення в країні військового стану. З інформацією про можливість розвитку подій в цьому напрямі 5 липня в ефірі програми «Доброго ранку, країно» на «UA:Перший» виступила лідер «Батьківщини» Ю. Тимошенко, яка є одним з найсильніших претендентів на вищу державну посаду. Ю. Тимошенко де-факто звинуватила Президента в бажанні розв'язати «велику війну» на Донбасі, що потребуватиме оголошення військового стану і, відповідно, скасування виборів. «Це вкрай небезпечний план, який П. Порошенко сьогодні думає здійснити в Україні. Він хоче в принципі вибори Президента не проводити. І тому зараз почався глибокий

переговорний процес з тими, хто нібито очолює “ЛНР” і “ДНР” – з людьми, які окупували частину України і Донбасу. І Порошенко хоче ініціювати початок великої війни», – заявила політик.

Нагадаємо, опозиційний лідер Ю. Тимошенко вважав, що військовий стан може бути введено тільки на Донбасі. Але і цього буде достатньо, щоб вибори не відбулися.

Анонсований лідером «Батьківщини» сценарій прокоментував політолог А. Золотарьов. За його словами, перед виборами Президента в 2019 р., П. Порошенко почав розробляти план із збереження особистої влади. При цьому перемога на виборах не є його метою. На думку експерта, відповідь на питання, чи вдасться П. Порошенко до радикальних дій з метою збереження посади, очевидна. «У нинішній рівноважній ситуації худі стабільності шанси Порошенка на переобрання рухаються до точки нуля. Запитується, що треба зробити, щоб спробувати цей тренд зламати? Треба вивести ситуацію з рівноваги. І такі сценарії напевно опрацьовуються. Тут метою є не перемога на виборах як таких, а збереження особистої влади. У мене немає таких інсайдерів, які б могли підтвердити або спростувати заяву Тимошенко в ефірі “UA:Перший” про те, що одним з таких сценаріїв є загострення на фронті, щоб ввести в Україні військовий стан і не проводити вибори. Поки заперечення з приводу заяви звучали в дусі “цього не може бути, тому що не може бути ніколи”. Відповісти можна в тому ж дусі. Україна – країна необмежених можливостей, від нашої влади можна чекати чого завгодно. До речі, а передачу, в якій Тимошенко зробила заяву, оперативно прикрили, напевно, щоб народ не баламутили. Закони політики універсальні, з поправкою на місцеві нюанси, тому ще раз подивіться Wag the Dog (“Хвіст виляє собакою”), за 20 років фільм ані трохи не втратив актуальності».

Разом з тим не можна виключати, що поява такої інформації може бути інформаційним вкидом, покликаним розхитати ситуацію, з одного боку, і завдати удару по позиціях Президента – з іншого (примітно, що поширення заяви Ю. Тимошенко здійснювалося переважно проросійськими й російськими медіа-ресурсами). Така інформація може вкидатися не стільки для запобігання можливому загостренню, скільки для перекладання негативу відповідальності за таке загострення з російської сторони на діючу українську владу в особі Президента. Адже про можливе нагнітання ситуації на Донбасі восени 2018 р. ішлося неодноразово. Тож його анонсування – вдалий хід. У випадку, якщо загострення не відбудеться, можна буде сказати, що саме завдяки Ю. Тимошенко, яка завчасно розкрила «підступні наміри». Якщо відбудеться – можна заявити, що прогноз справдився й попередження було немарним. Така інформація може бути вигідна й Росії. Адже для того щоб мінімізувати ризик імовірного посилення санкційного тиску у випадку загострення ситуації на Донбасі, не зайвим було б спробувати перекласти провину на Україну, завдавши попутно удару по іміджу П. Порошенка. Зворотним боком такої тактики може бути посилення позицій кандидата, який стояв би на позиціях примирення.

Тож не виключено, що витoki такої інформації відбуваються не без сприяння російської сторони. На користь такого припущення може свідчити, зокрема, інформація про зустріч Ю. Тимошенко напередодні зробленої заяви с нардепом від Опоблоку М. Добкіним і прокремлівським політтехнологом В. Грановським, про що повідомив колишній нардеп та політичний експерт Т. Чорновіл.

«Не дивлячись на абсолютну шизофренічність цього припущення, Тимошенко ще додала трохи менш помітних нюансів у тексті. Там ніде не було згадки про Росію та її агресію, про Путіна. Виходить, що керівники фейкових республік самостійні в ухваленні рішень і у веденні бойових дій та не залежать від Кремля. Росії там взагалі немає... Стоп !!! Від когось ми все це вже чули. За кордоном про це постійно говорять Лавров, Сурков і сам Путін. А в Україні ще недавно подібні речі заявляла перший номер партійного списку “Батьківщини” Савченко», – написав він у Facebook.

Російський фактор

Безвідносно до випадку із заявою Ю. Тимошенко російське втручання в президентські вибори в Україні не викликає сумнівів ані в політиків, ані в експертів. Зокрема, міністр закордонних справ України П. Клімкін вважає, що таке втручання буде тотальним. Про намагання Росії втрутитися в перебіг виборчої кампанії попереджає Ю. Шулипа, директор Інституту досліджень російської агресії, у своєму блозі.

Науковий співробітник Центру з питань трансатлантичних відносин при Університеті Д.Гопкінса в США М. Воробйов назвав п'ять способів, у які Росія може вплинути на результати українських виборів.

Перший спосіб втрутитися – підтримати фінансово проросійських кандидатів. Як засвідчують опитування, проросійські кандидати досі мають потужний електоральний ресурс, тож підтримка таких політиків, як Ю. Бойко і В. Рабинович, гіпотетично може дати можливість Росії впливати на українські реалії політичним шляхом.

М. Воробйов вважає, що якщо б Ю. Бойкові та В. Рабиновичу вдалося домовитися про єдиного претендента на президентських виборах 2019 р., це була б сильна кандидатура. І, вважає аналітик, це потенційне злиття вже спричинило тривожні паралелі з виборами 2010 р., коли проросійський кандидат В. Янукович, вдало використовуючи помилки демократичної команди, що була при владі, здобув пост Президента через шість років після продемократичної помаранчевої революції та намагався повернути Україну до авторитаризму.

Другий спосіб втручання – організація через потужну мережу впливових організаторів, журналістів й інших експертів, які працюють в інтересах Росії в Україні, потужної медіа-кампанії для підтримки проросійського кандидата та дискредитації його опонентів.

Третій варіант впливу на вибори – дестабілізація ситуації в Україні через збільшення військової напруженості на Донбасі, терористичні напади та інші насильницькі дії, які поширюють страх, паніку й недовіру до українського

уряду, зокрема серед правоохоронних органів. Як результат, багато виборців можуть втратити віру у виборчий процес і вирішити просто не голосувати.

Четвертий можливий сценарій – організація широкомасштабних кібератак, спрямованих проти українських державних установ, банківської системи, Міністерства оборони, Ради національної безпеки й оборони та інших організацій. Експерт також не виключає зламів персональної електронної пошти, як це було під час президентської кампанії в США у 2016 р.

П'ятий варіант – провокування військового перевороту в Києві, що призведе до влади радикальні й інші націоналістичні організації, включаючи членів добровольчих батальйонів, які мають військовий досвід на Донбасі.

«Якщо б до влади в Києві прийшла справжня “українська хунта”, як були відображені результати Революції гідності в російських державних засобах масової інформації, Кремль може використовувати це як привід для “миротворчої операції”, спрямованої на захист російськомовного населення від “київської хунти”», – ідеться в повідомленні.

М. Воробйов наголошує, що третій, позначений насильством, «майдан» був би найсприятливішим для подальшого вторгнення російської армії в Україну, демонструючи міжнародному співтовариству, що тільки Росія може навести лад у цій «невдалій державі», одночасно тримаючи Україну у сфері впливу Кремля.

Аналітик не має жодних сумнівів щодо того, що Росія докладе максимум зусиль, щоб використати для повномасштабного реваншу в Україні шанс, який створюють для неї президентські вибори 2019 р.

Кремль робитиме все можливе, щоб завоювати Україну політично, вважає аналітик. «Вибори дають Росії велику можливість помститися за останні чотири роки і відновити контроль над політичною орієнтацією та майбутнім України», – зазначає він.

Рейтинги

Майбутні вибори Президента України стали приводом для вивчення настроїв українців. Як інформують «Факти. ICTV», соціологічна група «Рейтинг» у середині червня провела анкетування серед 2 тис. 500 повнолітніх українців за репрезентативною вибіркою в усіх регіонах. Отримані в результаті опитування дані засвідчили, що лідером виборчих симпатій є Ю. Тимошенко (16 %); за нею йдуть А. Гриценко (11,7 %) і Ю. Бойко (10,5 %); 9,3 % тих, хто визначився з вибором, хочуть бачити Президентом шоу-мена В. Зеленського.

Діючий Президент П. Порошенко виявився на п'ятому місці поряд з С. Вакарчуком і О. Ляшком (по 8,6 %).

Згідно із соціологічними даними, голову партії «За життя» В. Рабиновича висловили готовність підтримати 7,6 % респондентів; лідера партії «Об'єднання “Самопоміч”» А. Садового – 3,4 %; голову ВО «Свобода» О. Тягнибока – 2,8 %; лідера руху «Справедливість» В. Наливайченка – 2,0 %; экс-народного депутата Р. Безсмертного – 1,4 %; голову партії

«Основа» С. Таруту – 1,1 %; лідера «Народного фронту» А. Яценюка – 1,1 % респондентів.

Дещо інші дані показує Фонд «Демократичні ініціативи». Відносну підтримку серед респондентів, які планують узяти участь у виборах, має Ю. Тимошенко – 13,3 % виборців. Далі йдуть А. Гриценко – 9,4 %, Ю. Бойко – 8,4 %, П. Порошенко – 7,6 %, О. Ляшко – 7,4 %.

Київський міжнародний інститут соціології перше місце так само віддає лідеру «Батьківщини». Якби вибори Президента України відбувалися в середині червня 2018 р., у першому турі більше голосів, ніж інші кандидати, а саме 19,5 %, отримала б Ю. Тимошенко. Далі А. Гриценко (12,6 %), О. Ляшко (10,7 %), Ю. Бойко (10,2 %), П. Порошенко (8,5 %).

По-іншому список лідерів виглядає в компанії SOCIS. На першому місці Ю. Тимошенко, у якої 9,3 % прихильників. За нею з відривом менше ніж у відсоток (8,4 %) П. Порошенко; С. Вакарчук – 7,3 %, А. Гриценко – 7 %, В. Зеленський – 6,6 %.

При цьому видання зазначає, що, на думку соціологів, розраховувати на те, що кількість громадян, які на разі не визначилися з вибором (у середньому 15–20 % у кожному регіоні), змінить картину, не варто.

Як зазначає керівник соціологічної групи О. Антипович, як правило, це люди, які й так не мають намірів іти на вибори. Інша частина розділиться пропорційно між учасниками виборів.

Хто може вплинути на розподіл сил, так це самі кандидати. Точніше ті з рейтингу, які вирішать не брати участі в перегонах. Тоді голоси їхніх прихильників розділяться між іншими конкурентами й таким чином можуть змінити картину.

А. Потіха, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

ВО «Свобода» готується до виборів 2019 р.

Офіційно виборча кампанія-2019 ще не стартувала, але українські політики активізували роботу, спрямовану на популяризацію своїх політичних сил. Хтось проводить круглий стіл, хтось величезну конференцію, а хтось їздить країною, аби охопити якомога більшу кількість електорату. Рекламні щити, Інтернет і телебачення вже сьогодні заповнила політична реклама. Політичні проекти і їхні керівники намагаються налагодити зв'язки із ситуативними союзниками. Адже електоральне поле нині настільки розбите між різними політсилами, що самотужки виграти буде надзвичайно проблематично. Тому й шукають прийнятну для електорату конфігурацію політичних сил, які спільними зусиллями зможуть досягти успіху. Як інформують ЗМІ, голова Аграрної партії В. Скоцик, соціаліст І. Ківа, народний депутат С. Тарута, який раніше заперечував свою причетність до партії «Основа», Д. Добродомов і А. Гриценко вже тривалий час ведуть приховану агітацію. Їхні імена заповнили вулиці українських

міст. Наймасштабніші бігбордні кампанії розгорнули П. Порошенко і Ю. Тимошенко (URL: https://espreso.tv/article/2018/07/07/cina_prezydentskoyi_kampaniyi_2019. 2018. 7.07).

Ряд майбутніх кандидатів на посаду Президента чітко усвідомлюють свої нульові шанси перемогти, тому використовують цей майданчик для піару свого політичного проекту на майбутніх парламентських виборах. Серед таких політиків можна назвати й лідера ВО «Свобода» О. Тягнибока, який має дуже мало шансів стати Президентом у сьогоднішніх умовах. Його політична сила також має низький рейтинг, але тут шансів більше – президентська кампанія може стати непоганим політичним майданчиком для агітації за партію. Тому О. Тягнибок і заявив, що рішення про участь «Свободи» у президентській кампанії і в президентських виборах вже є. Відповідаючи на питання «Чи після поразки на минулих президентських виборах лідер “Свободи” братиме участь у наступних?», О. Тягнибок заявив, що «Свобода» братиме участь у будь-яких виборах, які відбуватимуться в Україні. «Та й участь у минулих президентських виборах була потрібна через стратегічні міркування нашої політичної сили. Тим більше що є рішення партії, яке було ухвалено ще багато років тому, що у будь-яких виборах, які відбуватимуться в Україні, “Свобода” братиме участь. Чи це будуть місцеві, парламентські або президентські вибори, “Свобода” обов’язково висуватиме своїх кандидатів і буде боротися за можливість бути представленою у владі», – зазначив лідер партії «Свобода» (URL: https://zik.ua/news/2018/03/30/oleg_tyagnybok_rozpoviv_chy_pide_svoboda_na_vybory_1296391. 2018. 31.03).

При цьому він наголосив, що ведуться переговори з партнерами з націоналістичного табору щодо спільних дій під час президентської виборчої кампанії. «І я вважаю, що буде надзвичайно важливо, якщо українські націоналісти зможуть висунути єдиного кандидата, який сповідуватиме єдину націоналістичну ідеологію. Фактично, це буде кандидат від українців», – зауважив О. Тягнибок. За його словами, нині стратегічно важливо зберегти координацію з націоналістичними силами. «Якщо буде старий закон, щоб єдиним списком узгоджених кандидатів ішли по мажоритарних округах у парламент. Уже потім скоординували свої дії і висували команди до місцевих органів влади», – заявив лідер ВО «Свобода».

Щоправда, поки що невідомо, з ким зможе об’єднатися О. Тягнибок і його партія. ЗМІ поширюють суперечливу інформацію. Зокрема, повідомляється, що українські праві сили перед парламентськими виборами 2019 р. не об’єднуюватимуться під прапорами ВО «Свобода». За інформацією ЗМІ, злиття «Нацкорпусу» та «Правого сектору» зі «Свободою» не буде, адже жодна з політичних сил не готова пожертвувати своїм партійним брендом. На думку соціологів, для «Нацкорпусу» і «Правого сектору» вибори під брендом «Свободи» означає практично зникнення. «Таким же чином ряд партій зник у “Нашій Україні”». Але що стосується потрапляння до Верховної

Ради, то це можливо тільки за рахунок більш “розкрученої”, більш відомої політичної сили», – зазначила директор Фонду «Демократичні ініціативи» ім. І. Кучеріва І. Бекешкіна (URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/pravye-sily-budut-obedinyatsya-flagami-svobody-1535353130.html>. 2018. 27.08).

Разом з тим соціологи впевнені, що окремо націоналісти відніматимуть один у одного голоси. В Україні націоналістичні партії окремо не зможуть пройти до Верховної Ради за підсумками виборів 2019 р. Соціологічні опитування показують, що окремо ні одна із цих політичних сил не подолає п’ятивідсотковий бар’єр на виборах (для проходження в парламент) (URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/ukraine-pravye-partii-otdelnosti-smogut-proyti-1535349633.html>. 2018. 27.08).

За словами І. Бекешкіної, якщо ж «Свобода», «Нацкорпус» і ПС підуть на вибори разом, їхнього сукупного рейтингу, близького 5 %, буде достатньо, щоб потрапити у Верховну Раду. «Якщо вони об’єднуються, то можуть навіть перетнути виборчий бар’єр – приблизно 5–6 %. Адже у них один і той же виборчий електорат, а він досить невеликий», – підкреслила вона.

Варто зазначити, що об’єднання націоналістів у єдину силу під прапорами «Свободи» раніше допускав один з її керівників І. Кривецький. Однак сьогодні в партії стверджують, що поки про формат спільного походу на парламентські вибори рано говорити. Перешкодою на шляху до союзу правих сил може стати відсутність партійних блоків у чинному виборчому законодавстві. Щоправда, лідер «Нацкорпусу» А. Білецький заявив, що націоналісти мають виставити єдиного кандидата на виборах Президента.

У «Правом секторі» також підтримують ідею з висуненням єдиного кандидата від націоналістичних сил. «Є чітке розуміння того, що нам потрібен єдиний кандидат, щоб ми не розпорошувалися. Тоді й шанси на президентських, на парламентських виборах у націоналістів суттєво зростуть», – заявив заступник голови партії й голова Центрального штабу Національно-визвольного руху «Правий сектор» В. Лабайчук (URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/natskorpus-ps-svoboda-dogovarivayutsya-edinom-1535351761.html>. 2018. 27.08).

За його словами, остаточне рішення про те, висувати свого кандидата або підтримати когось іншого, у ПС поки не прийняли. Водночас заступник голови ВО «Свобода» А. Мохник підтвердив, що націоналісти ведуть переговори про узгодження єдиного кандидата, який балотуватиметься на пост Президента. «Звичайно ж, у “Свободи” є свій кандидат – О. Тягнибок. Але ми хочемо, щоб кандидат був узгоджений. Адже у кожній політичній силі є свій лідер. На виборах повинен бути один кандидат. Робота в цьому напрямі ведеться», – зазначив А. Мохник.

Проте, як інформують ЗМІ, у «Національному корпусі» поки роблять ставку на лідера своєї партії А. Білецького. Протягом літа «Нацкорпус» проводив агітацію та пропаганду на місцях, а також працює з партійними осередками. «Він вже відвідав Західну Україну та Східну Україну. Усе це робиться для того, щоб максимально підвищити впізнаваність партійного

бренда “Національного корпусу” і особисто А. Білецького», – наголосив глава прес-служби «Національного корпусу» Р. Чернишов.

Неофіційно представники націоналістичних партій кажуть, що якщо узгодження кандидатів відбудеться, то, швидше за все, ним стане або А. Білецький, або лідер «Свободи» О. Тягнибок.

Представники «Свободи» сподіваються, що саме їхній лідер стане єдиним кандидатом від націоналістів, а на парламентських виборах дії націоналістів будуть узгодженими. Адже, на їхнє переконання, партія «Свобода» досить потужна сила й понад 20 тис. українців є членами цієї партії, а партійні організації діють на всій території України. Крім того, спільноти прихильників партії функціонують і за кордоном, зокрема в США, Канаді, Португалії, Іспанії, Чехії, Німеччині, Австрії та інших країнах ([URL: https://svoboda.org.ua/party/history](https://svoboda.org.ua/party/history)).

О. Тягнибок, оцінюючи ситуацію, наголошує на необхідності більш жорсткої політики влади, зокрема у відносинах з Росією. «Ми пропонували закони про розірвання дипломатичних відносин з Російською Федерацією. Про припинення торговельних відносин. Введення візового режиму, перекриття кордону», – наголосив О. Тягнибок ([URL: https://gazeta.ua/articles/politics/_usi-vereschali-na-majdani-scho-zminyati-zakon-pro-vibori-potim-stali-vladoyu-i-podumali-a-navischo-oleg-tyagnibok/854832](https://gazeta.ua/articles/politics/_usi-vereschali-na-majdani-scho-zminyati-zakon-pro-vibori-potim-stali-vladoyu-i-podumali-a-navischo-oleg-tyagnibok/854832). 2018. 21.08).

При цьому він дав зрозуміти, що саме націоналісти спроможні на такий крок, а діюча влада продовжує незрозумілу політику у відносинах з агресором. Натомість варто активізувати зусилля для зближення із західними партнерами.

Щодо внутрішньої політики, то, за словами О. Тягнибока, потрібно змінити «олігархічну владу». «Нинішня Верховна Рада часто виглядає безпомічною. Скажімо, не ухвалений закон про мову, про євробляхи. У чому причина цієї неспроможності? Цей парламент – типово олігархічний. Олігархи впили своїх людей у списки, давали гроші на мажоритарні округи. Тепер ці політики повинні віддавати – ухваленням лобістських рішень або неприйняттям важливих для України законів», – зазначив лідер ВО «Свобода».

За його словами, «Свобода» з партнерами запропонували ухвалити антиолігархічний пакет докорінних перетворень. Це більше 10 законопроектів економічного й політичного характеру. Двісті місцевих рад, з яких 10 обласних і київська міська, ухвалили рішення про якнайшвидше голосування в парламенті за цей пакет. Зокрема, це закон про повернення коштів з офшорів. За найскромнішими підрахунками, це понад 150 млрд дол. «Другий законопроект – демонополізація. Суть олігарха в тому, що він – монополіст. Ви приходите влаштуватися на роботу, а він встановлює низьку зарплату. Ідете на інше підприємство, а воно теж належить йому. Маючи вплив на владу, він встановлює тарифи на житлово-комунальні послуги за схемою “Роттердам+”», – підкреслив політик.

Також, на його переконання, варто змінити систему оподаткування. Великий бізнес – великі податки, малий – малі податки. Введення податку на розкіш. «Також треба заборонити приватизацію під час війни взагалі і стратегічних підприємств зокрема. Добрий господар не продаватиме такий завод, як Одеський припортовий. Це можливість для України зміцнювати нашу незалежність. Бізнес-партнери з Перської затоки нам давно пропонують скраплений газ в обмін на карбамід. Вони танкерами постачають нам паливо через Чорне море. А ми їм – міндобрива, аміак, без якого в їхній пустелі ніяка пальма не росте», – зазначив О. Тягнибок.

За його словами, за роки незалежності Україна продала 29 тис. підприємств і якби ці гроші вклали в економіку, то ситуація була б зовсім іншою. На сьогодні виставляють на продаж ще 3,5 тис., від чого економіка лише втратить.

Лідер «Свободи» також виступає проти продажу землі, тому що земля сільськогосподарського призначення не може бути товаром. Її залишилося мало – 26 %. «Пропонуємо: ці паї селянин може продати тільки державі. Після того як запрацює державний земельний банк. І створять земельний кадастр і проведуть оцінку землі», – заявив політик.

Він зазначив, що у Канаді 93 % землі належить державі. У Німеччині, Бельгії, Данії – майже 60 %. «Не може українська земля коштувати в сотні разів дешевше за менш родючу німецьку. Мають встановити конкретну ціну: на Поліссі стільки-то коштує, у Криму – стільки-то. Це повинно бути вказано у законі. Присадибну ділянку можна продавати кому завгодно. Землю сільськогосподарського призначення здавати в оренду, навіть довгострокову, із правом родинної спадщини. Але не продавати», – наголосив О. Тягнибок.

Імовірно, подібні заяви стануть головними у виборчій програмі політика та його політичної сили. Вибори, за словами О. Тягнибока, мали б відбуватися за новим виборчим законом і з новими членами Центральної виборчої комісії. Проте він мало сподівається, що так станеться. Парламентські вибори 2019 р. відбуватимуться за старим законом. «Його ще Медведчук придумав для Кучми, а потім Ключев використовував для Януковича», – заявив політик.

За його словами, усі на Майдані вимагали змін, зокрема і виборчого законодавства, але коли стали владою, то вирішили, що їх і такий закон влаштує. Тому не дивно, що такі дії влади викликають занепокоєння серед населення України. Люди незадоволені бездіяльністю нинішньої влади. «Через розчарування і біди, які впали на нас у результаті війни, частина виборців голосуватиме за реваншистські сили», – підкреслив політик.

На його думку, у державі замість реформ відбувається їх імітація, влада робить гучні заяви, а потім усе завершується нічим. Розраховує на коротку політичну пам'ять українців. При цьому О. Тягнибок наголошує, що націоналісти можуть змінити ситуацію в країні. Стабілізувати економіку й покращити рівень життя населення на принципах справедливості. «Національна справедливість – коли українець почуватиметься господарем

на своїй землі. Ми не виступаємо проти інших націй. В українській національній державі буде жити добре всім. Але, прошу, зводьте дім, однак за українськими правилами. І соціальна справедливість – держава без олігархії і злиднів. Україна має утвердитися як держава, де пануватиме справедливість», – заявив лідер ВО «Свобода».

Разом з тим він сподівається, що його політична сила наводитиме лад у країні разом із своїми партнерами. Адже є підписаний маніфест між «Свободою» та іншими націоналістичними організаціями, зокрема «Правим сектором», «Національним корпусом», «Конгресом українських націоналістів», Організацією українських націоналістів, щодо координації дій. «Через півтора року після його створення вважаю, що наша співпраця є досить успішною. І дуже позитивно, якщо на наступних виборах “Свобода” разом з нашими партнерами буде йти разом», – наголосив політик (URL: <https://svoboda.org.ua/news/events/oleg-tyagnybok-na-prezydentskyh-vyborah-ukrayintsi-matymut-yedynogo-kandydata-vid-natsionalistiv/254233>. 2018. 11.09).

При цьому він повідомив, що представники цих організацій є в кожній області. Не в кожному районі, але кожна область має свої представництва. «І, звісно, що зараз, чим ближче є вибори, ми будемо перепрофільовувати партію на штабні елементи роботи. Керівником загальноукраїнського штабу партії призначений мій заступник Р. Кошулинський. У його сфері повноважень є формування місцевих штабів. У нас є близько 2 тис. депутатів по всій Україні. Практично в кожній області у нас є депутати місцевих рад, є фракції в 15 обласних радах по Україні, у тому числі у Києві, у 16 обласних центрах. Кілька десятків міських голів. Тобто є досить солідне наше представництво», – зазначив О. Тягнибок.

Щоправда, як інформують ЗМІ, ВО «Свобода» якщо й має представництва в 15 обласних радах, то вони досить малочисельні. Зокрема, фракція ВО «Свобода» в Хмельницькій обласній раді налічує десять депутатів-націоналістів, які є членами всіх постійних комісій у обласній раді. У Тернопільській обласній раді 10 представників «Свободи», у Рівненській обласній раді – 7, у Вінницькій обласній раді ВО «Свободу» представляють лише п'ять депутатів, у Чернівецькій обласній раді – чотири депутати, у Житомирській обласній раді – п'ять, у Сумській обласній раді – п'ять осіб. У південних і східних обласних радах представники «Свободи» відсутні взагалі або ж їх дуже мало, і якогось впливу на роботу відповідних органів самоврядування вони не мають. Тому на значну підтримку на наступних виборах не варто сподіватися, адже навіть у західних областях «Свобода» значно зменшила свій вплив.

Проте деякі експерти поділилися своїми роздумами щодо можливого президентства О. Тягнибока. Звичайно, вони в це не вірять, але все ж вважають, що в нашій країні все можливо. Як зазначив політолог М. Спиридонов, при «президентському» рейтингу в 1,7 % (опитування соціологічної компанії Seetarget, серпень) розраховувати на президентський пост О. Тягнибок може з великою натяжкою. Але в нинішній українській

політиці вірогідні навіть найфантастичніші події. «І все ж припущення дуже сміливе: електорат Тягнибока – націоналісти, їх у нас у межах 15 %. З натяжкою можна дати 20 %, і то, якщо їх не розпорошать “технічні кандидати”», – вважає політолог (URL: <https://vesti-ukr.com/politika/301470-sotsializm-i-raskol-v-obshchestve-cto-budet-esli-prezidentom-stanet-oleh-tjahnibok>. 2018. 4.09).

На думку М. Спиридонова, найближчим часом риторика О. Тягнибока будуватиметься на трьох китах: боротьбі з олігархами, викоріненні корупції, виборчій реформі. Політик уже заявив про наявність у нього передвиборного козиря – «антиолігархічного пакета корінних перетворень», або, по-іншому, детального плану боротьби з корупцією та олігархією.

Експерти зазначають, що гасла, які просуває О. Тягнибок і його соратники, для «Свободи» не нові – у тій чи іншій «модифікації» вони існують уже понад 10 років. «Звичайно, скільки-небудь істотної деолігархізації при Тягнибоку-Президентові можна не чекати: будуть декларуватися тези в дусі політики державного прагматизму, але з націоналістичним ухилом», – припустив політтехнолог С. Биков. За його словами, цілком можна чекати посилів про те, що владу повинні здійснювати українці для українців, а ті галузі економіки, які можна називати для країни стратегічними, повинні бути націоналізовані. Виборчу ж реформу О. Тягнибок зможе провести буквально «зі старту», якщо матиме підтримку у Верховній Раді.

Проте не варто чекати від О. Тягнибока якихось радикальних рішень у внутрішній політиці. Він поки що висловлюється гаслами без конкретних пропозицій. Як зазначають експерти, відповідей на ключові питання вони не дають. «Як міняти модель економіки, яка стала сировинною і заробітчанською? Як вирішити питання з інфраструктурою, наприклад збереженням транзиту через Україну? Що робити з останками високотехнологічного сектору, як його відроджувати? І, нарешті, як вчинити з гігантським обсягом боргових зобов'язань країни?» – наголошує політолог Д. Гаєвський. На його переконання, швидше за все, при О. Тягнибоку ситуація продовжить рухатися в нинішньому руслі, економіка стагнуватиме швидко або повільно, що залежатиме від кон'юнктури цін на українську сировину на зовнішніх ринках.

З ним погоджується й політолог М. Спиридонов і додає, що при «напівживій» економіці домогтися успіхів у соціальній сфері буде також неможливо – хіба що, вдасться трохи знизити тиск цін на послуги ЖКГ за рахунок продажу населенню газу власного видобутку. «За великим рахунком, утриматися при владі Тягнибок-Президент зможе тільки завдяки соціальному популізму: підвищення зарплат бюджетникам і пенсій, виплат при народженні дитини та пільг. Будь-які національні та націоналістичні теми йому в цьому не допоможуть», – наголосив політолог.

Експерти застерігають, що головний виклик, з яким зіткнеться О. Тягнибок на посаді Президента, – це розкол у суспільстві. «Радикальні ідеї

та спроби їх реалізувати не будуть сприйняті населенням Центральної і Південно-Східної України», – запевнив С. Биков.

У свою чергу політолог Д. Гаєвський вважає, що сфери, у яких можна чекати максимальних «реформаторських» зусиль, – чисто гуманітарні. «Це акцент на мові, релігії, історії, ідеології», – зазначив політолог. При цьому він звертає увагу на релігію, адже О. Тягнибок греко-католик і може з ще більшим завзяттям, ніж П. Порошенко, узятися за «політичне зшивання» церкви у єдину помісну, спровокувавши по-справжньому жаркі баталії в регіонах. Тому чим відгукнеться конфлікт, передбачити складно – результат залежатиме як від уміння О. Тягнибока знаходити порозуміння, так і від його готовності вести діалог з ідеологічними опонентами.

Разом з тим, на думку експертів, сформувати під себе коаліцію в парламенті йому, швидше за все, також не вдасться – і в очах суспільства він може виглядати слабким у цілому Президентом, зануреним у гуманітарні теми, подібно В. Ющенку. Навпаки, у тому разі, якщо б О. Тягнибоку вдалося подолати суспільний розкол, він зміг би претендувати на лаври «вдалого» Президента. Проте це малоімовірно.

Щодо реінтеграції Донбасу та Криму силовими методами, то, на думку експертів, це О. Тягнибоку не під силу. При цьому Україна ризикує залишитися без підтримки колективного Заходу. «Відносини з Польщею, Угорщиною, Румунією, сьогодні не райдужні, і він їх не поліпшить. А ось для ЄС і США Україна і зовсім піде на периферію інтересів – більше того, Україні доведеться виконувати умови Угоди про асоціацію з ЄС, меморандумів з МВФ і домовленості про реструктуризацію боргів, що негативно позначиться на зовнішньополітичній кон'юнктурі», – наголосив Д. Гаєвський.

У таких умовах Україна не зможе довго втриматися без підтримки Заходу й тиску Росії. Отже, за свідченнями експертів, навіть якщо О. Тягнибок несподівано й стане Президентом, то йому потрібно буде різко змінювати свою політику на більш прагматичну, оскільки реальні справи, на відміну від передвиборних лозунгів, потребують саме практичних дій, що диктуються реаліями життя, а не різного роду райдужними планами й обіцянками.

І. Рудь, мол. наук. співроб. ФПУ НБУВ

Вихід України із СНД і відмова від пролонгації Договору про дружбу з РФ: офіційні заяви, прогнози, оцінки експертів

Бурхливий розвиток подій від 2014 р. – агресія з боку РФ, активна інтеграція України з ЄС, набрання чинності Угоди про асоціацію, отримання безвізу – створив нові підходи до зовнішньополітичних пріоритетів України.

Серед головних інтеграційних регіональних утворень, до якого входила Україна ще з 1991 р., була Співдружність Незалежних Держав (далі – СНД).

СНД як структура створювалася як перехідний етап від СРСР до формування повноцінних незалежних держав. У подальшому, хоча незалежні держави вже сформувалися (ще в 1992–1993 рр.), СНД за інерцією продовжувала існувати.

Очевидно що незадоволення Росії щодо виходу України із СНД продиктоване не економікою, а політикою. Тому що таке рішення Києва – це ще один політичний крок, яким Україна «розриває пуповину» з нібито «старшим братом». Звісно, цей «старший брат» дуже болісно реагує та реагуватиме на подібні кроки України.

Пропозиції щодо виходу із СНД лунали від 2014 р. (навіть раніше). Але через різні чинники саме тепер це завдання стало пріоритетом. У цілому такий стан справ можна розглядати як позитив, але вихід із СНД буде проектом складним. Насамперед тому, що СНД – це не лише організація, а і величезна кількість різних угод. Багато структур і документів СНД є непомітними, але дуже важливими для українських громадян та компаній.

Треба нагадати, що СНД як міжнародна організація існує на основі двох документів: Угоди про створення Співдружності Незалежних Держав і Статуту Співдружності Незалежних Держав.

Угоду про створення Співдружності Незалежних Держав було підписано від імені України 8 грудня 1991 р. і вже 10 грудня було ратифіковано Верховною Радою України. Лише після цього (власне, після Алматинського протоколу 21 грудня) почалася робота над Статутом СНД, який був схвалений 22 січня 1993 р. Цей Статут Україна вже не ратифікувала. Однак 20 років поспіль це не заважало Україні брати участь у роботі СНД як держава-засновниця.

Юридично вихід із СНД врегульовано ст. 9 Статуту СНД, саме який Україна не ратифікувала. Проте не йдеться про те, що для нас у цьому контексті взагалі не було виходу. Стаття 9 Статуту є продовженням ст. 10 Угоди про створення СНД. У цій статті передбачено, що кожна з високих договірних сторін лишає за собою право припинити дію цієї Угоди або окремих її статей, повідомивши про це учасників Угоди за рік. Тобто Україна може вийти з Угоди про створення СНД, переставши бути державою-засновницею.

Проблема тут більше політичного характеру. Перший вихід із СНД (Грузії) базувався на ст. 9 Статуту. Тоді протягом року експертна група в рамках виконавчого комітету Співдружності визначила, у яких угодах Грузія може брати участь після виходу, та інші деталі її виходу з організації.

Чи буде підхід до України такий самий – питання відкрите. Формально він має бути такий самий, але через політичні обставини ми можемо почути іншу позицію від держав-учасниць СНД.

Крім того, варто підкреслити, що керівництву України важливо обговорити з кожною державою-членом СНД (принаймні з Молдовою,

Білоруссю й Казахстаном), яким чином врегулювати відносини у випадку, коли Україна не продовжуватиме свою присутність у якихось угодах СНД.

У двосторонніх відносинах це може бути підтвердження дії договорів СНД, де це є можливим; підтвердження дії інших багатосторонніх договорів (наприклад, договорів Ради Європи або ООН); відновлення дії або укладення нових двосторонніх договорів. Адже вихід із СНД – це не просто вихід з організації та ряду міжнародних договорів, це де-факто повноцінний перегляд двосторонніх відносин з державами, які до СНД входять.

Так чи інакше, дорога до виходу із СНД починається з нотифікації на підставі ст. 10 Угоди про заснування СНД. Від дати цієї нотифікації почнеться 12-місячний відлік до припинення цієї Угоди, протягом якого ми маємо знайти відповіді на всі заплутані правові питання (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2018/04/16/7080481>. 2018. 16.04).

Поряд із цією проблемою на порядок денний відносин України з колишніми «республіками-сестрами» виходить інше питання. Наприкінці серпня 2018 р. у ЗМІ з'явилася інформація, що Президент України П. Порошенко не має наміру пролонгувати Договір про дружбу, співпрацю і партнерство з Росією. Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Росією та Україною, який назвали «Великим договором», був підписаний тодішніми президентами двох країн Л. Кучмою та Б. Єльциним 31 травня 1997 р.

Країни офіційно визнали кордони одна одної та закріпили принципи стратегічного партнерства й повагу до територіальної цілісності.

Після окупації Криму й початку війни на Донбасі в Україні неодноразово лунали заклики розірвати цей Договір через порушення Росією територіальної цілісності України. Перший віце-спікер Верховної Ради І. Геращенко, коментуючи 3 вересня цю новину, підкреслила, що П. Порошенко вирішив не денонсувати Угоду, а не продовжувати термін її дії. «Не йдеться ні про які денонсації, тому що ми вимагатимемо від Російської Федерації в усіх міжнародних судах, у Гаазі і в інших судах, відповідати за те, що вони порушили цю Угоду». П. Порошенко, за її словами, віддав розпорядження Міністерству закордонних справ України «не готувати документи до пролонгації цієї Угоди, яка настає автоматично».

До цього Президент України заявив, що Київ «досить підготовлений і юридично захищений», щоб розірвати підписаний в 1997 р. Договір. П. Порошенко зазначив, що Угода «з вини Москви вже давно стала анахронізмом». Документ закріплював принципи стратегічного партнерства, непорушності існуючих меж і кордонів між державами (URL: <https://www.dw.com/ru/порошенко-распорядился-не-продлевать-договор-о-дружбе-с-рф/a-45332183>. 2018. 3.09).

За повідомленням прес-служби Президента України, 6 вересня під час засідання Ради національної безпеки й оборони Президент України П. Порошенко наголосив, що до 30 вересня поточного року Україна повідомить РФ про припинення дії Договору про дружбу, співробітництво та

партнерство між Україною й Російською Федерацією від 1997 р. «Ми не бажаємо пролонгувати договір з країною-агресором. Це тверда і принципова позиція моя як українського Президента, українського уряду, українського парламенту і українського народу», – зазначив Президент. Також П. Порошенко зазначив, що дія Договору спливає 31 березня 2019 р. «Щоб він не продовжився автоматично, як це передбачено умовами Договору, у термін до 30 вересня українська сторона має повідомити сторону російську про його припинення», – зазначив П. Порошенко і додав, що за результатами засідання РНБО буде дано доручення Міністерству закордонних справ у найкоротший термін направити відповідну ноту російській стороні (URL: <https://www.5.ua/polityka/do-30-veresnia-ukraina-povidomyt-rf-pro-pryupynennia-dohovoru-pro-druzhbu-poroshenko-177044.html>. 2018. 7.09).

Відмова України від пролонгації Договору про дружбу, співробітництво й партнерство між Україною та Росією не позбавить її зобов'язання усунути порушення, вчинені в період його чинності – з 1 квітня 1999 р. до 31 березня 2019 р. Про це йдеться в спільній статті заступника міністра закордонних справ з питань євроінтеграції О. Зеркаль і радника глави МЗС України Т. Качки в одному зі ЗМІ. Вони заявили, що в інтересах України не пролонгувати цей Договір, підписаний ще 1997 р.

Тому під час повідомлення Росії про непролонгацію Договору ми ще раз наголосимо, що непролонгація не впливає на обов'язок усунути порушення Договору, які виникли в період його застосування (1 квітня 1999 р. – 31 березня 2019 р.), що непролонгація не впливає на поточні судові та інші процеси мирного врегулювання спорів і що непролонгація не впливає на обов'язок Росії дотримуватися інших норм і правил міжнародного права, у тому числі інших чинних договорів між державами, – наголосили О. Зеркаль і Т. Качка. – І тому ми знову запросимо Російську Федерацію дати свою згоду на розгляд усіх спорів, які виникають із цього Договору, у судовому порядку – вони і справді не варті паперу, на якому їх надруковано».

Президент України П. Порошенко 28 серпня заявив, що найближчим часом очікує від МЗС пакет документів для початку реалізації процесу припинення дії Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і РФ.

Глава МЗС П. Клімкін повідомив, що зовнішньополітичне відомство підготувало пакет документів для початку припинення чинності Договору. Україна до 30 вересня повідомить РФ про рішення не продовжувати чинність Договору, термін дії якого спливає 31 березня 2019 р. (URL: <https://www.unian.ua/politics/10253478-vidmova-vid-dogovoru-pro-druzhbu-z-rf-ne-pozbavit-jiji-vidpovidalnosti-za-agresiyu-mzs.html>. 2018. 8.09).

17 вересня Президент України П. Порошенко увів у дію рішення Ради національної безпеки та оборони про припинення Договору про дружбу, співпрацю і партнерство з Росією, який був підписаний у 1997 р. «МЗС України повинно заявити Російській Федерації про бажання України припинити дію Договору про дружбу з РФ відповідно до ст. 40 цього

Договору і внести в установленому порядку на розгляд Президенту України проект закону України про припинення дії Договору про дружбу, співпрацю і партнерство між Україною і РФ», – ідеться в повідомленні.

Також, згідно з рішенням РНБО, МЗС має поінформувати ООН, ОБСЄ та інші міжнародні організації про бажання України припинити дію Договору про дружбу з Росією, а також про підстави його припинення.

Представник Президента у Верхній Раді нардеп від фракції «Блок П. Порошенка» І. Луценко під час засідання погоджувальної ради повідомила, що до 30 вересня Росія буде поінформована нотою МЗС України, а Президент України внесе в парламент відповідний законопроект відповідно до ст. 24 Закону України «Про міжнародні договори України» (URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4012159-poroshenko-grupnyuv-dohovir-pro-druzhbu-z-rosiieui>. 2018. 17.09).

Експертне середовище доволі стримано оцінює перспективи ініціатив української влади у цьому питанні. Зокрема, політолог В. Карасьов переконаний, що відмова від окремих договорів і загалом вихід із СНД не матиме особливої практичної користі на державному рівні. Він пояснив свою позицію так: «Київ не відмовляється від тих договорів, що мають прикладне практичне значення для України та українців, наприклад угода про виплату пенсій тим, хто працював ще в період СРСР в інших республіках. Це серйозні договори, і від них не так просто відмовитися. Угоди, вихід з яких передбачав би серйозні втрати і наслідки для України, наша влада не чіпає, а значить тільки ті, які не мають ніякої практичної користі, тому це не сенсація. Це із серії “походити колами” або нової своєрідної гібридності, не розвиваючи далі цей процес», – пояснив В. Карасьов.

Політолог також пов’язав таке рішення офіційного Києва з наближенням виборів 2019 р. і не прогнозує серйозних наслідків зазначеного кроку як для України, так і для інших країн-учасниць СНД. «Відмова України від ряду договорів СНД навряд чи глибоко шокувала інші країни-учасниці Співдружності. Це суто рекламний і маркетинговий хід Києва з точки зору передвиборного року і передвиборної кампанії, краще, ніж якась значуща з дипломатичної та геополітичної точки зору подія. Це цілком очікуваний черговий крок з точки зору передвиборних резонів, ходів і технологій, а не те, що дійсно могло б мати серйозне практичне значення для зміцнення Україною своєї обороноздатності, національної безпеки і, загалом, раціоналізації та підвищення ефективності дипломатії й зовнішньої політики», – додав В. Карасьов.

Він також вважає, що таким рішенням П. Порошенко легалізував свою відмову від участі в самітах СНД, у яких завжди брали участь президенти пострадянських держав. За словами експерта, після такого рішення Києву треба продовжувати партнерські відносини з країнами-членами СНД за принципом «не розвивати, але і не воювати», виключаючи Російську Федерацію.

У свою чергу голова Агентства моделювання ситуацій В. Бала вважає, що вихід з окремих договорів СНД – своєчасне рішення, однак Києву треба було зробити це набагато раніше. На думку експерта, таке рішення дійсно не матиме істотних наслідків для України, оскільки наша країна й так не брала активної участі в цих угодах. «Пояснити логічно, чому наша влада не вийшла з цих договорів раніше, неможливо. Це так само важко пояснити, як важко зрозуміти, чому війну не назвали війною. Раніше говорили, що на Донбасі має місце громадянський конфлікт, зараз говорять, що це взагалі якийсь військовий конфлікт, хоча насправді йде війна. Важко зрозуміти, чому ми живемо в неправильному понятійному ряду, де все відбувається половинчато. Я не вважаю, що якщо йде гібридна війна, то обов'язково повинна бути гібридна відповідь. Києву слід чітко розставляти акценти, щоби не було непорозумінь як всередині, так і за межами країни, оскільки це ускладнює вирішення актуальних проблем», – наголошує В. Бала.

Політолог також зазначив, що СНД давно набула статусу аморфної структури, у зв'язку з чим Україні треба безпосередньо розвивати двосторонні відносини з колишніми партнерами по Співдружності з урахуванням взаємних інтересів (URL: <https://www.com/u.obozrevatel.kr/politics/vihid-ukraini-z-snd-eksperti-otsinili-naslidki.htm>. 2018. 24.05).

Експертне середовище у цілому обережно оцінює наслідки будь-яких юридичних кроків щодо Базового договору з Росією – про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Росією. «З одного боку, нам потрібне зовнішнє позиціонування реальних відносин з Російською Федерацією, а з іншого – ми зацікавлені у тому, щоб Москва відповідала за порушення цього Договору, бо якщо він буде скасований чи призупинений, за що вона тоді відповідатиме?» – наголосив політолог О. Палій. Проте він вважає таку дискусію необхідною, оскільки в ній можуть народитися «оптимальні рішення». О. Палій наголошує, що дипломати мають оцінювати ситуацію в динаміці й прораховувати, «які кроки будуть доречними, за кілька місяців і до яких варіантів ми повинні бути готові».

Аналітик Ради зовнішньої політики «Українська призма» О. Крисенко вважає, що «Договір про дружбу, співробітництво та партнерство з Росією» треба привести до реалій сьогодення, проте з урахуванням думки експертів у галузі міжнародного права. «Я не взяв би на себе сміливість дати однозначну відповідь з приводу того, призупиняти дію цього документа чи ні, попри те що він на сьогодні не вартій паперу, на якому написаний», – сказав експерт, додавши, що вирішувати долю цього Договору було б логічно чотири роки тому, «одразу після початку війни Росії проти України».

Базовий договір – це головний українсько-російський документ, у якому Росія визнає чинні кордони України включно з Кримом. «Чи не втратимо ми у разі його призупинення вагомий аргумент під час міжнародних судових процесів? Чи не зробимо ми поспішних рішень, про які доведеться жалкувати?» – зауважує О. Крисенко.

У свою чергу доктор юридичних наук В. Василенко вважає, що Росія грубо порушила кордони України, а отже, і сам Договір, тому вона несе відповідальність за порушення норм міжнародного права. «Якщо договір розривається, то це не є підставою не розглядати порушення його положень», – наголошує правник. Крім того, він зауважує, що міжнародні судові інстанції не розглядатимуть позов про порушення Договору про дружбу, співробітництво та партнерство між Україною та РФ, якщо на це не дасть згоду російська влада. «Більше того, ініціювати розгляд такого позову українській стороні буде легше після розірвання Договору», – зазначає В. Василенко (URL: <https://www.dw.com/uk/договір-про-дружбу-з-росією-розривати-чи-залишити/a-42995317>. 2018. 16.03).

Отже, ситуація складається таким чином, що питання виходу України із СНД та питання відмови від пролонгації (фактично відмови) від Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Росією на сьогодні перейшли зі стадії дебатів та політичних дискусій до стадії реальних політичних рішень і кроків. Разом з тим перед усіма гілками української влади постає ряд невідкладних і складних завдань. На сьогодні важливо врахувати всі процедурні і юридичні елементи цих документів, врахувати можливі наслідки вище згаданих рішень у відносинах з третіми країнами (насамперед Білоруссю, Казахстаном, Молдовою), спрогнозувати можливу відповідь від РФ.

О. Ворошилов, ст. науч. сотр. «СІАЗ» НБУВ

«Движение» С. Бэннона в отзывах СМИ

Европейские праворадикальные и популистские политические движения в последнее время получили перспективу повысить эффективность и координированность своей деятельности. В июле бывший главный советник президента США Д. Трампа по вопросам политической стратегии С. Бэннон, которого нередко называют одним из ведущих идеологов консервативного популизма в мире, объявил о начале работы в Брюсселе своего политико-аналитического центра под названием «Движение» (The Movement).

С. Бэннон родился в 1953 г. в небогатой семье американских католиков ирландского происхождения. По образованию архитектор-градостроитель, позднее служил в военно-морском флоте. С начала 1980-х годов – в финансовом бизнесе, где сделал состояние. С 1990-х годов инвестировал в СМИ, сам выступал как режиссер-документалист. В 2007 г. стал одним из основателей сетевого издания Breitbart.com, ставшего популярным органом американских радикальных консерваторов (Alt-Right, или альтернативных правых). В 2016 г. выступил в поддержку кандидатуры Д. Трампа, стал главой его предвыборного штаба на завершающем этапе кампании. После победы Д. Трампа на выборах был назначен советником президента по

вопросам политической стратегии, но в августе 2017 г. уволен Д. Трампом – по сведениям из осведомленных источников, в результате конфликта с влиятельной дочерью президента Иванкой и ее мужем Д. Кушнером. В январе 2018 г. С. Бэннон объявил об уходе с поста руководителя холдинга Breitbart News и намерении сосредоточиться на новых политико-аналитических проектах.

Следует отметить, что время и место для поддержки сторонников праворадикальных и популистских политических направлений выбрано неслучайно. Прогнозируется, что следующий 2019 г. станет решающим для перспектив европейского блока, ведь на выборах в Европарламент, в которых будут участвовать граждане стран ЕС, С. Бэннон надеется на существенный прорыв для партий вроде французских националистов, возглавляемых М. Ле Пен, или итальянских популистских – «Северная лига» и «Движение 5 звезд».

Речь идет именно о тех партиях, которые поддерживает и Россия, потому что они отстаивают идею ослабления влияния и единства Евросоюза.

Согласно планам, «Движение» С. Бэннона будет проводить опросы и изучение общественного мнения, предоставлять консультации на основе исследований в сети правых политических движений объединенной Европы, которые в последние годы приобретают популярность среди населения.

Собственно, подготовительная работа для создания этого фонда ведется в течение года. Как стало известно, за это время автор инициативы провел целый ряд встреч, в частности с бывшим лидером британской партии UKIP Н. Фаражем, представителями французского «Национального объединения» (бывший «Национальный фронт»), возглавляемого М. Ле Пен и премьер-министром Венгрии В. Орбаном.

Daily Beast пишет, что С. Бэннон намерен объединить крайне правых в нечто вроде «супергруппы», которая в Европейском парламенте после майских выборов составила бы до трети от всего количества евродепутатов. Последние выборы в Европе, переизбрание В. Orbana в Венгрии, приход к власти в Италии крайних правых из «Северной Лиги» и популистов «Движения 5 звезд», похоже, добавили С. Бэннону воодушевления.

Другая цель, которую С. Бэннон преследует своей инициативой организации «Движения», – создать конкуренцию Фонду «Открытое общество» – творению американского миллиардера Д. Сороса, известного сторонника открытого общества, демократии и основателя сети благотворительных организаций, в частности Фонда «Возрождение», который внес важный вклад в развитие украинского государства и демократии. С 1984 г. на гуманитарные, образовательные и общественно-политические проекты по всему миру Д. Сорос потратил 32 млрд долл.

В то же время, хотя С. Бэннон и выражает надежды на противодействие влиянию Д. Сороса, стартовые позиции его европейской организации имеют довольно скромный вид. В главном офисе «Движения», как ожидается, до выборов в следующем году будет работать 10 человек.

Впрочем, говорит основатель, если работа организации будет иметь успех, то и штат работников расширят.

В то же время пока неизвестно, из каких источников будет финансироваться эта организация и какой бюджет для нее предусмотрен.

Однако, при всем видимом разладе с Вашингтоном, С. Бэннон отнюдь не прервал связи ни с Белым домом, где на посту старшего советника по политике остался работать его человек С. Миллер, ни со своими радикальными сторонниками в США. Более того, ближайшие месяцы он проведет в Америке в кампаниях своих кандидатов на выборах в Конгресс в ноябре. Европейская штаб-квартира С. Бэннона будет также держать связь с группой «Свобода» в Конгрессе США (Freedom Caucus) – это группа самых радикальных конгрессменов Республиканской партии, правее даже, чем консервативно-либертарианское Движение чаепития.

Цели «Движения» – прежде всего политические. По словам С. Бэннона, это «популистский проект», который должен привести к «тектоническим сдвигам» в европейской политике. С этой целью С. Бэннон, которого сопровождает слава «человека, приведшего к власти Д. Трампа», не первый месяц ездит по Европе, встречаясь с лидерами правопопулистских партий. Как уже отмечалось выше, к его наиболее близким знакомым и единомышленникам относятся лидер французского «Национального объединения» М. Ле Пен и глава итальянской партии «Северная лига», с недавних пор – министр внутренних дел Италии М. Сальвини. Опираясь на уже имеющийся потенциал, С. Бэннон считает, что его «Движению» будет по силам оказать влияние на исход предстоящих в мае 2019 г. выборов в Европарламент, мобилизовав сторонников националистических, популистских и евроскептических сил для победы, которая позволила бы им парализовать деятельность органов ЕС. (Пока что у этих сил лишь около 100 депутатских евромандатов из более чем 700).

Анализ предыдущей деятельности и выступлений американского политика свидетельствует о том, что крах Евросоюза – давняя политическая цель С. Бэннона, который выступает с резкой критикой европейского и американского политического и делового истеблишмента, в защиту национальных государств, консерватизма, «иудео-христианских ценностей» и роли церкви.

В частности, выступая перед участниками конференции, организованной в Ватикане консервативно-католическим Институтом человеческого достоинства (Dignitatis Humanae Institute) в 2014 г., С. Бэннон изложил основные положения своей политической доктрины:

- борьба с иммиграцией;
- протекционистские меры в экономике, ограничение свободы торговли;
- рост налогов для самых богатых групп населения и урезание их для среднего класса и бедных слоев;
- децентрализация власти;

- национализм и патриотизм;
- борьба с транснациональным капиталом («партией Давоса», как называет его С. Бэннон) и наднациональными интеграционными проектами, прежде всего ЕС;
- противостояние, по выражению С. Бэннона, «исламскому фашизму»;
- поддержка «традиционных ценностей» в области семьи, брака, гендерных отношений.

В «ватиканской речи» С. Бэннона содержалась и любопытная оценка путинской России, с которой он призывает развивать отношения, хотя и высказывается осторожно: «Я не оправдываю В. Путина и клептократию, которую он представляет... Тем не менее, мы, иудео-христианский Запад, должны обратить внимание на то, что он выступает в поддержку традиционализма и национализма. Я думаю, что суверенитет отдельных стран – правильная вещь».

Следует отметить, что создаваемая С. Бэнноном организация, сочетающая в себе черты клуба, фонда, исследовательского центра и операционной структуры, позволит популистским партиям в Европе получать поддержку стратегического, исследовательского и финансового характера. Кроме того, бывший советник главы Белого дома раздумывает над созданием медийных инструментов. В этой сфере у С. Бэннона есть немалый опыт, так как в США он был владельцем портала Breitbart News, внесшего существенный вклад в избрание Д. Трампа президентом в 2016 г. Однако, по признанию основателя Movement, в Европе этот процесс сложнее, чем в США, из-за наличия языкового барьера.

Как поясняют члены нового объединения, его задача – «стать главным собеседником всех защитников принципа “нация прежде всего”, а также повысить их влияние внутри Европейского парламента». При этом сторонники организованного С. Бэнноном движения не будут делать различия между политиками «правых» и «левых» взглядов, однако не примут в свои ряды сторонников идей «этнического национализма».

Анонсируется, что масштабный запуск нового политического проекта намечен на октябрь и будет проходить в присутствии «как можно большего числа европейских популистских лидеров». Однако главный вопрос на сегодняшний день заключается в том, будет ли репутации С. Бэннона достаточно для преодоления «антиамериканского рефлекса» европейских избирателей и объединения популистов вокруг него.

Следует отметить, что С. Бэннон уже сегодня имеет потенциальных союзников во многих европейских странах. Главные фигуранты «альтернативной Европы» С. Бэннона – французский «Национальный фронт» М. Ле Пен и ее более радикальная племянница Марион, итальянская «Лига» М. Сальвини, Партия независимости Соединенного Королевства Н. Фараджа, «Альтернатива для Германии», Австрийская партия свободы, «Фламандский интерес», В. Орбан в Венгрии и правящие националисты в Польше, а также менее известные, но активно рвущиеся к власти «нордические арийцы» –

партия «Шведских демократов», вышедшая напрямую из неонацистского движения, и этнические националисты «Настоящие финны».

При этом человеком, который «открыл политическую визу» С. Бэннону в Европе, стал британский политик и один из идеологов Brexit Н. Фарадж. Как передает Le Parisien, Н. Фарадж и С. Бэннон знакомы много лет. Бывший глава партии UKIP (Партия независимости Великобритании) даже давал советы Д. Трампу касательно его публичных выступлений.

Именно Н. Фарадж и его правая рука Р. Кассам в июле этого года представили С. Бэннону, находившемуся тогда в поисках «кровя» в Брюсселе, бельгийца М. Модрикамена – «богатого бизнес-адвоката, увлеченного политикой». В 2017 г. М. Модрикамену пришла в голову «прекрасная идея» уйти с поста главы крошечной ультраправой Народной партии, депутатов которой «можно было пересчитать на пальцах одной руки», ради структуры, получившей название Movement («Движение»). Эту идею автор статьи в Le Parisien определил как: «Идеальная оболочка для эмбриона большой популистской силы, которую разрушители Союза надеются вырастить в Европе».

В последнее время в американских СМИ, враждебно настроенных к Д. Трампу, все чаще стали появляться инсинуации, что его бывший советник С. Бэннон является своеобразным «злым гением», стоящим за всеми успехами и решениями хозяина Белого дома. Так, его уже давно характеризуют как своеобразного Распутина в Белом доме, ведущего 45 президента США к падению.

В реальности, пишет обозреватель The Guardian К. Мадд, влияние С. Бэннона после того, как он ушел со своего поста в администрации Д. Трампа, «весьма скромно. Уж точно он никак не может протянуть руку через Атлантический океан и привести консервативных политиков к победе в Европе. Таким образом, если кому сейчас и выгоден “хайп”, рисуемый из господина экс-советника нового Распутина, то только ему самому».

Учитывая далеко идущие планы С. Бэннона, особенно угрожающе выглядящие на фоне растущего влияния в Европе правых идей и популизма, неудивительно, что появление «Движения» встревожило многих европейских политиков. Вот как отреагировал на него Г. Верхофстадт, бывший премьер-министр Бельгии, глава либеральной фракции в Европарламенте: «С. Бэннон, проповедник ненависти из числа альтернативных правых, хочет вмешаться в предстоящие европейские выборы. Сколько российских денег и поддержки будет привлечено на сей раз? Каким количеством нашей персональной информации в Facebook они будут манипулировать? Как ответят [премьер-министр Венгрии] Орбан и [лидер правящей в Польше партии] Качиньский на это иностранное вмешательство? Дождется ли Бэннон от [австрийского канцлера] Курца такого же запрета на въезд, как экстремистские имамы? Каков бы ни был ответ, “поколение Европа” должно остановить его, прежде чем злобный национализм снова разрушит Европу!».

«Мы должны бороться уже сейчас – с помощью ясных аргументов и уверенности в своей правоте», – вторит Г. Верхофстадту статс-секретарь по делам Европы в правительстве Германии М. Рот. Его коллега, депутат бундестага от Христианско-социального союза (ХСС) Ф. Хан, считает, что угрозу влияния С. Бэннона на европейскую политику «нужно воспринимать всерьез». «Это атака на свободу и демократию в Европе. Мы не будем бездействовать. Мы ответим», – прокомментировал в Twitter и глава Прогрессивного альянса социалистов и демократов, евродепутат У. Булман.

Не может не вызывать беспокойства деятельность С. Бэннона и в Украине, ведь любое усиление крайних правых в Европе, зачастую спонсируемых РФ, а потому являющихся проводниками российских интересов, противоречит интересам Украинского государства и может серьезным образом отразиться на уровне поддержки Украины со стороны наших европейских партнеров.

Подводя итог, можно отметить, что основная цель «Движения» С. Бэннона и его сторонников – построить трансатлантический альянс широкого фронта ультраправых: националистов, шовинистов, расистов, ненавистников мусульман, антисемитов, неонацистов и неонацистов и примкнувших к ним напуганных масс, среднего класса, который боится потерять свое благополучие из-за «мигрантов», «беженцев» и других распиаренных угроз. «Движение» призвано научить европейских крайне правых избирательным технологиям в стиле «Кембридж аналитика» и достичь ближайшей цели – взять треть мест на выборах в Европейский парламент в мае 2019 г.

Вместе с тем при всей самоуверенности и напоре С. Бэннона успех его плана не очевиден. Во-первых, крупные деньги на такую идеологию в Европе найти не так просто. Об этом говорит и тот факт, что «Национальному фронту» пришлось дойти до России в поиске финансирования – во всей Европе никто не дал. Хотя богатым католическим фундаменталистам и монархистам проект С. Бэннона придется по душе. Во-вторых, правящие центристские партии не собираются отдавать власть – и свои страны радикалам, и службы по охране конституционного строя у них должны работать. В-третьих, большинство европейских обществ по-прежнему категорически против ультраправых – во власть они попадают, как в Италии и в Австрии, лишь путем через коалиции с другими силами, а соответственно полной свободы действий так и не получают. Однако тенденция уже сформировалась и демократическим силам Европы и мира следует быть готовым к серьезному противостоянию, поражение в котором может отбросить мировую политику и международные отношения на столетия назад.

Забезпечення цивільного захисту населення ОТГ в умовах децентралізації

Об'єднані територіальні громади (далі – ОТГ) на сьогодні мають уповноваження у формуванні цивільного захисту населення своїх територій. Як будь-який орган самоврядування, ОТГ мають можливість створювати муніципальні пожежні команди, добровільні формування із цивільного захисту й ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій. Повноваження є стандартними. Єдине, що змінилося для ОТГ, то це наявні ресурси.

З іншої сторони, є певні колізії та непорозуміння через складність приписів законодавства з тих чи інших моментів. Наприклад, це стосується спеціалізованих надзвичайних ситуацій, коли ситуацію бере під контроль ДСНС, а також у випадку створення добровільних рухів, власне, добровільних пожежних команд. Це ті питання, які доволі складно прописані в законодавстві.

Експерти стверджують, що сучасні дослідження, у тому числі, які були проведені у 2016 р., показують, що громадяни вже готові брати активну участь у цьому. Це має бути превентивна масово-роз'яснювальна робота, соціальна робота. З іншої сторони, є інші методи. Наприклад, як роблять у Польщі. Центри безпеки чи пожежні частини там створюють у форматі таких ком'юніті-центрів, куди люди приходять у вільний час. Це прив'язує людей не тільки у випадку якоїсь надзвичайної ситуації, а й служить місцем, де ти можеш провести свій вільний час і якимось надати допомогу своїй громаді.

Для створення такого центру безпеки громадян, пожежно-рятувальної служби, поліції необхідні насамперед, як показує практика останніх років, розуміння місцевої влади й ресурси, тому що це складний інфраструктурний об'єкт. Відповідно він потребує багато інвестицій.

Дослідники зазначають, що не всі громади повністю розуміють, що собою представляє центр безпеки, які він може виконувати функції. На сьогодні для ОТГ пропонують розуміти під центром безпеки простий спосіб економічної ефективності утримання різних інфраструктурних об'єктів. Це не є щось нове, це просто комбінація рятувально-пожежної команди, місце для роботи поліцейського або інспектора з охорони громадського порядку, і відповідно, якщо громада цього забажає, це – служба, яка надає медичну допомогу. Але це не означає, що центр безпеки повинен включати всі три служби.

Якщо говорити про можливості громад, у тому числі й фінансові, то вихідні дані в кожній громаді є різними. Загалом громадам пропонують здійснити ефективне планування й аналіз відповідних ризиків. У кожній громаді є свої потреби, свої загрози. У деяких громад уже є місцеві пожежні

команди, тому в першу чергу їм радять провести підготовчу роботу, щоб зрозуміти, де найбільш ефективно встановити такі центри безпеки і яку комбінацію функцій вона виконуватиме. Це важливо на початковому етапі. Бо від цього залежить фінансування, бюджет тощо.

У регіонах, зокрема в обласних державних адміністраціях, розуміють, що питання безпеки, які покладені системою цивільного захисту, мають бути серед пріоритетних у функціонуванні кожної громади. У подальшому на рівні держави стане основою розгалуженої системи захисту населення від наслідків надзвичайних ситуацій, запобігання загибелі на них людей і значних матеріальних втрат.

Для підтримки ОТГ у створенні центрів з цивільного захисту населення організовано конкурси в рамках проекту «Підтримка України в управлінні надзвичайними ситуаціями» від Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH. Переможці отримають техніку, обладнання, спецодяг, пройдуть навчання. Буде надана допомога і в плануванні перших кроків у забезпеченні пожежної безпеки, проведенні профілактичної роботи. Усе це адаптуватиметься під конкретну громаду.

Для досягнення цієї мети переможцям конкурсу буде проведено заходи з підвищення кваліфікації та передано обладнання, призначене для місцевих пожежних команд ОТГ, а саме для гасіння пожеж на відкритій місцевості. Також передбачено надання базової технічної допомоги (додаткове освітлення, використання гідравлічного рятувального обладнання). Тому на етапі оцінювання проектних пропозицій організаторам конкурсу важливо впевнитися як в наявності місцевих пожежних команд з аналогічними функціями, так і в серйозності планів та намірів ОТГ, у подальшому ж фінансувати та ефективно розвивати місцеву пожежну охорону на території ОТГ без підтримки GIZ. Крім того, GIZ планує підтримати ОТГ в організації та проведенні профілактичних інформаційно-навчальних заходів серед населення до кінця 2018 р.

Для участі в конкурсі представникам громад необхідно заповнити заявку, яка містить три блоки: загальна інформація про ОТГ (для розуміння площі території, кількості населення), наявні на сьогодні ресурси (щоб оцінити ризики, наявну інфраструктуру) і бачення розвитку пожежної безпеки – профілактична робота, волонтери тощо (для розуміння мотивації учасників конкурсу).

Перевага надаватиметься ОТГ, у яких на момент подачі заявки вже буде затверджено положення про створення місцевої пожежної охорони (або аналогічний документ), допомогу в складанні якого запропонували присутні представники Головного управління ДСНС України в Запорізькій області. Крім того, вони пояснили можливі організаційні форми центрів безпеки (окрема юрособа, яка в подальшому може надавати платні послуги, або юрособа, яка забезпечується радою, або підрозділ сільради).

Подібний конкурс оголошено в Запорізькій області для ОТГ з підвищення рівня захисту від надзвичайних ситуацій. «Ми обрали Запорізьку

область не випадково для цього конкурсу. У нас встановилися партнерські відносини. Веселівська громада вже отримала підтримку саме у цій сфері. Тому ми вирішили дати можливість і іншим громадам. Зосереджуємо свою увагу саме на ОТГ, бо зацікавлені в довготривалих відносинах і сталих результатах», – пояснила координатор цього проекту GIZ З. Філіпова.

За словами П. Кіяшка, голови Веселівської ОТГ, допомога виявилася дуже важливою для них. Причому не стільки в матеріальному плані, скільки в організаційному, у перейнятому досвіді європейських країн. Ця громада стала першою в Запорізькій області, де з'явилися добровольчі пожежні бригади.

Громада півтора року готувала центр пожежної безпеки до запуску. Проходили навчання, їздили до Німеччини обмінюватися досвідом, формували бригаду добровольців, обирали приміщення. На сьогодні громада має обладнаний центр безпеки, офіційно зареєстровані 10 осіб у добровільній пожежній дружині, але працює їх насправді значно більше. Сьогодні в бригади є можливість до крайньої точки села добиратися за 25 хв, але вже скоро планують скоротити цей час до 15. Готують до запуску сигнальне сповіщення. Уже відкрили клас із надання першої медичної допомоги, плануємо зробити тренувальний центр.

Проте більшість громад облаштовують інфраструктуру для покращення безпеки мешканців своїх населених пунктів самостійно. Так, Зеленодольська об'єднана громада змогла самотужки облаштувати першу на Дніпропетровщині поліцейську станцію. Голова Зеленодольської ОТГ А. Савченко пояснив, що перший, до кого звертаються люди, якщо їм загрожує небезпека, є дільничний. Та до найближчого райвідділу поліції майже 14 км. Робоче місце дільничного має бути якомога ближче до мешканців міста, вирішили у громаді. Облаштували поліцейську станцію на першому поверсі колишньої будівлі селищної ради. Відремонтували приміщення, завезли комп'ютери та іншу оргтехніку, встановили відеоспостереження. До того ж купили нове авто, джип «Рено Дастер». Забезпечення паливом громада також взяла на себе. Загалом на станції працюватимуть чотири дільничних. Вони обслуговуватимуть і місто, і найближчі села – Мар'янське та Велику Костромку.

Нині поліцейські проходять спеціальну підготовку. Кваліфікація фахівця не менш важлива за наявність техніки чи авто. Спостереження за безпекою вестимуть за допомогою електроніки. На вулицях міста встановлять відеокамери. Їх підключать до поліцейської станції та загального сервера Головного управління Нацполіції області.

У Полтавській області Ланнівська ОТГ відкрила першу поліцейську станцію. Першу на Рівненщині поліцейську станцію відкрили в с. Млинівської ОТГ. Заступник начальника ГУНП у Рівненській області С. Волков наголосив на важливості співпраці з місцевою владою у відкритті важливого для людей об'єкта. «Щоб отримати поліцейські послуги, людям не потрібно їхати до районного центру, а всі проблеми можна розв'язати на

місці. На поліцейській станції розміщуватимуться групи реагування патрульної поліції та дільничні офіцери», – зазначив він.

Відкриття менше ніж через рік після перших виборів в ОТГ поліцейської станції – чергове свідчення злагодженої роботи місцевих влади та громади для економічного й соціального забезпечення своїх мешканців. Відкриття таких станцій дасть змогу поліцейським оперативніше працювати й підтримувати порядок на територіях. Там постійно чергуватимуть дільничні офіцери.

У будівлях поліцейських станцій створюють комфортні умови й належно обладнано службовий кабінет дільничного офіцера, робоче місце уповноваженого ОТГ, дитячу кімнату для роботи з малечею, побутові приміщення та кімнату відпочинку. Нові службові приміщення оснащені всім необхідним обладнанням, щоб жителі району змогли отримати вчасну та якісну допомогу поліцейських.

Створюють поліцейську станцію в Крупецькій ОТГ Рівненської області. Таке рішення було прийнято під час зустрічі заступника начальника поліції Рівненщини Л. Файта з головою Крупецької ОТГ В. Мошкуном і керівником місцевої поліції В. Коркошем. Ремонтні роботи в майбутній поліцейській станції, яка розташовуватиметься поруч із бібліотекою в с. Ситне, планують розпочати найближчим часом. «Крупецька об'єднана територіальна громада налічує у своєму складі 16 сіл, а це більше як 6 тис. жителів. Тому ми зацікавлені в наявності такої станції, яка дасть змогу поліцейським оперативно та якісно забезпечувати правопорядок на місцях», – зазначив В. Мошкун. Також у рамках програми «Безпечне місто» будуть встановлені сучасні камери відеоспостереження.

На сьогодні інші громади активно залучаються до створення поліцейських станцій. Зокрема, у нацполіціях областей відбуваються зустрічі з головами ОТГ щодо обговорення проектів введення делегованих посад дільничних. Так, Нацполіції в Івано-Франківській області голови Печеніжинської (Коломийський район), Заболотівської (Снятинський район), Делятинської (Надвірнянський район) та Рожнівської (Косівський район) ОТГ на зустрічі із заступником начальника ГУНП в області О. Йосиповим і заступником начальника управління превентивної діяльності А. Веляником обговорили підбір кандидатів на посаду дільничного офіцера.

Кандидатів на посаду дільничного офіцера з місцевих мешканців підбиратимуть голови ОТГ. Дільничні на загальних підставах вступу на службу до поліції працюватимуть на місцевих поліцейських станціях і обслуговуватимуть території цих громад. В області вводиться п'ять таких посад дільничних. У Печеніжинській ОТГ – дві, в інших – по одній. Конкурс на ці посади попередньо стартуватиме у вересні цього року.

Крім створення поліцейських станцій, у громадах активно облаштовують пункт місцевої пожежної охорони, формують добровільні пожежні бригади, команди. Чергова місцева пожежна охорона з'явилася в Піщанській ОТГ Кременчуцького району Полтавської області. Вона створена

як комунальна організація «Місцева пожежна охорона Піщанської сільської ради».

Створення та функціонування підрозділу місцевої пожежної охорони відбувається в рамках міжмуніципального співробітництва. Працівники охорони в цілодобовому режимі надаватимуть допомогу та ліквідуватимуть пожежі на території Піщанської та Недогарківської об'єднаних територіальних громад. Загалом вогнеборці обслуговуватимуть 12 населених пунктів, які входять до складу двох ОТГ.

До відкриття працівники місцевої пожежної охорони пройшли необхідне навчання та отримали відповідні допуски для проведення аварійно-рятувальних робіт і гасіння пожеж.

У с. Ласківці Терехівської ОТГ Тернопільської області відбулося відкриття оновленої місцевої пожежної команди. Відтепер у оновленому пожежному депо цілодобово чергуватимуть дев'ять вогнеборців, які пройшли необхідну спеціальну підготовку під керівництвом фахівців Служби порятунку. Вони захищатимуть від надзвичайних подій не лише Ласківці, а й ближні села: Буданів, Папірня, Кобиловолоки, Романівка, Стара та Нова Могильниця.

Підрозділ дислокується в реконструйованій будівлі, яку оснастили всім необхідним для роботи та відпочинку чергового караулу. На озброєнні вогнеборців є пожежний автомобіль, обладнаний на базі шасі Peugeot, та сучасне пожежно-рятувальне обладнання, для відновлювальних і рятувальних робіт, а також захисні маски, спецодяг та інше спорядження, необхідне для виконання завдань за призначенням.

У Тернопільській області за декілька останніх років відкрили 35 місцевих пожежних команд, які сьогодні надають допомогу й рятують людські життя.

У поточному році Великокучурівська громада придбала для своїх пожежників модернізований пожежний автомобіль АЦ-40 на повнопривідному шасі ЗІЛ-131, що вміщує 3,2 т води та укомплектований відповідним спорядженням. Спецтехніка призначена для доставки до місця пожежі бойового загону, пожежно-технічного озброєння, засобів пожежогасіння та може ліквідувати загоряння як водою, так і повітряно-механічною піною.

Спецавтомобіль був придбаний за 800 тис. грн Великокучурівською ОТГ і є кращим порівняно з тим, який нині на бойовому чергуванні в громаді – пожежники їхали на відремонтованому ГАЗ-66.

З метою покращення ефективності роботи місцевої пожежної команди від управління ДСНС рятувальникам Великого Кучурова вручили нові пожежні рукави і стволи.

Варто зазначити, що с. Великий Кучурів розташовано на відстані більше ніж 20 км від райцентру, де розташована Державна пожежно-рятувальна частина № 12 м. Сторожинець. У зв'язку з цим, вогнеборці місцевої пожежної команди залучаються до ліквідації пожеж не тільки в

с. Великий Кучурів, а і в сусідніх. Вони мають змогу швидше дістатися до місця події та локалізувати пожежу, а далі разом з рятувальниками управління ДСНС ліквідувати її. Таким чином, спільними зусиллями вдається запобігти значним збиткам унаслідок пожежі.

У громадах також формують добровільні пожежні бригади. Вони працюють за принципом швидкого реагування. Працюють безкоштовно та навіть дивуються питанню про оплату. Така добровільна пожежна бригада створена у Веселівській селищній ОТГ Запорізької області. «У селах люди влітку зазвичай працюють на полях, але коли починається пожежа, швидко зв'язуємося між собою по мобільних телефонах, сідаємо в машину та їдемо гасити вогонь. Тут немає часу обговорювати, чиє поле горить. Вогонь швидко поширюється. Чекати, поки доїде машина з центру, безглуздо. Тому всі йдуть допомагати», – пояснює черговий добровільної пожежної бригади.

Облаштувати пункт місцевої пожежної охорони допомогла німецька компанія Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH. Отримала добровільна бригада й пожежну машину.

У Рівненській області в рамках проекту «Створення безпечного середовища для людей в об'єднаних громадах Рівненщини» у восьми пілотних ОТГ проводитимуть комплекс заходів з підвищення спроможності місцевих органів влади, направлених на розв'язання проблем і зниження ризиків громадської, пожежної, екологічної, продовольчої та інших безпек. Також у цих ОТГ експерти зроблять аналіз існуючої ситуації та документів, з'ясують бачення мешканців і працівників органів місцевої влади, нададуть допомогу в розробці і впровадженні безпекових заходів, направлених на поліпшення ситуації в громаді із залученням усіх зацікавлених сторін.

За результатами відбору експертна рада проекту обрала такі громади: Бугринська сільська рада Гощанського району, Боремельська сільська і Демидівська селищна ради Демидівського району, Деражненська сільська рада Костопільського району, Клесівська селищна рада Сарненського району, Локницька сільська рада Зарічненського району, Привільненська сільська та Смизька селищна ради Дубенського району.

При проведенні відбору перевагу надали тим громадам, які у своїх листах-згодах вказали найбільш переконливі аргументи важливості реалізації проекту в громаді, зазначили свої територіальні проблеми (загрози), що впливають на безпекову ситуацію, показали готовність органу місцевого самоврядування громади виділяти з місцевого бюджету кошти на впровадження безпекових заходів та/або приймати рішення із цього питання.

Проект «Створення безпечного середовища для людей в ОТГ Рівненщини» реалізовує Рівненська обласна громадська організація «Комітет виборців України» за фінансової підтримки Міжнародного фонду «Відродження». Його мета – сприяння ОТГ у визначенні їхніх пріоритетів у сфері безпеки і створенні на місцях систем запобігання й реагування на безпекові виклики.

Цьогоріч у області планують створити сім пожежно-рятувальних частин. З них чотири – в ОТГ. Водночас представники управління ДСНС ознайомили присутніх з досвідом інших регіонів щодо створення, функціонування та вдосконалення системи цивільного захисту та підрозділів місцевої пожежної охорони в окремих територіальних громадах.

На Черкащині направили на розгляд на державному рівні питання передачі будівель, що є на територіях ОТГ, із власності ДСНС у комунальну. Для того аби на місцях такі будівлі могли використовувати максимально ефективно.

На Волині до кінця 2018 р. планують відкрити загалом 38 поліцейських станцій. Так, 30 березня поліцейську станцію відкрили в Цуманській селищній об'єднаній громаді Ківерцівського району. Вона обслуговуватиме територію шести населених пунктів, де мешкають понад 6 тис. жителів. До цього, 6 березня, почала працювати поліцейська станція в Боратинській сільській об'єднаній громаді Луцького району. Вона обслуговуватиме територію в понад 90 кв. км, де мешкають майже 8,5 тис. жителів.

Ще раніше, 28 лютого, поліцейська станція з'явилася в м. Берестечко Горохівського району. Вона обслуговуватиме понад 20 населених пунктів, де мешкають майже 10 тис. жителів.

Поліцейські станції об'єднують роботу дільничних офіцерів поліції, груп швидкого реагування патрульної поліції та громад. Службові приміщення обладнанні оргтехнікою, у них передбачено кімнати для роботи працівників ювенальної превенції з дітьми, працівників груп швидкого реагування та членів громадських формувань.

Створення поліцейських станцій на Волині здійснюють, зокрема, у рамках реалізації місцевих програм з профілактики злочинності та охорони громадського порядку. За ініціатииви Головного управління Національної поліції у Волинській області в травні 2016 р. рішенням Волинської обласної ради затверджено Програму профілактики правопорушень у Волинській області на 2016–2020 роки. На її втілення заплановано виділення понад 20 млн грн. Відповідні програми профілактики спільно з органами місцевого самоврядування розроблені в усіх територіальних підрозділах поліції області. Зокрема, на їх виконання у 2017 р. з місцевих бюджетів було виділено понад 1 млн 200 тис. грн.

На сьогодні в регіонах проводять практично-навчальні семінари з питань організації роботи центрів безпеки в об'єднаній громаді та забезпечується невідкладна медична допомога в надзвичайних ситуаціях. Насамперед для учасників семінару проводять короткий теоретичний курс із цивільного захисту, а потім на практиці демонструють роботу таких центрів, наприклад системи оповіщення через гучномовці на територіях громад. Адже важливим кроком щодо оперативності реагування, а значить, і мінімізації шкідливих наслідків називають роботу системи оповіщення. «Великим позитивом Білоберізької громади є те, що вона спільно з нашим управлінням розробила і впровадила систему оповіщення, яка дає можливість у

максимально короткий час повідомити мешканців про загрозу або надзвичайну ситуацію. Тут застосовані новітні технології – Інтернет, оптоволоконні мережі», – наголосив начальник управління з питань цивільного захисту населення Івано-Франківської ОДА В. Стебницький.

За допомогою такої системи оповіщення через мережу Інтернет черговий працівник ДСНС з області може подати повідомлення, штурмове або інше попередження для громадян, використовуючи хвилі ФМ радіо (тут ідеться про радіо «РАІ»).

Також представникам ОТГ у практичній частині таких навчань надається можливість спостерігати за навчальним гасінням пожежі й наданням невідкладної допомоги умовним потерпілим. Зокрема, під час проведення одного з таких семінарів учасники дводенного навчання ознайомилися з роботою самого Центру безпеки Білоберізької громади, який був створений у 2017 р. Як зазначив голова Білоберізької ОТГ Д. Іванюк, 340 тис. грн з коштів соціально-економічного розвитку було виділено на створення Центру безпеки за сприяння народного депутата. Їх витратили на ремонт приміщення старих автогаражів, які були запроектовані для школи. Тепер це утеплені бокси з необхідними приміщеннями для персоналу. Тут постійно чергує пожежна машина та машина швидкої медичної допомоги. Також у центрі цілодобово працює пункт екстреної медичної допомоги, де постійно чергує фельдшер і водій. Пожежна команда в громаді працює на добровільних засадах.

Так, у випадку надзвичайної ситуації спершу виїжджає машина пожежної громади, а потім підключаються районні служби ДСНС. Мета у випадку пожежі, власне, подати воду та призупинити пожежу. «Для громади це вкрай потрібно, віддаленість від районного центру лише 32 км, але дороги бажать кращого. Раніше, коли в нас виникала пожежа, то автомобіль з райцентру прибував не швидше ніж за 40 хв, а то й годину. Ще одна проблема – ми прямо межуємо з Чернівецькою областю. Якщо мешканці населених пунктів громади телефонують на 101 чи 103, то всі дзвінки автоматично потрапляють у Чернівці, оскільки вишка мобільного оператора знаходиться на території Чернівецької області», – пояснюють у громадах.

Експерти з регіональних центрів розвитку місцевого самоврядування переконані, що, якщо в громадах пріоритетом роботи поставлено саме безпеку мешканців серед інших якісних послуг, це є позитивним сигналом у реалізації реформи з децентралізації. Інші громади також мають певні напрацювання у сфері цивільного захисту населення. Проте позиція всіх громад така, що має бути державна програма, оскільки потрібно дуже багато фінансових ресурсів, щоб вивести на такий рівень безпеку населення в громаді.

З метою залучення передового досвіду забезпечення безпеки громад Мінрегіон України, Державна служба з надзвичайних ситуацій, Посольство Республіки Польща в Україні та представники Програми «U-LEAD з Європою» відбулося обговорення ініціативи щодо започаткування спільного

проекту, який сприятиме створенню добровільних бригад пожежної охорони в Україні, у першу чергу в об'єднаних громадах. У Польщі понад століття діють бригади добровольців, кількість учасників яких значно перевищує склад державних протипожежних і рятувальних служб. Завдяки добровольцям, час реагування на екстрену ситуацію там на сьогодні не перевищує 15 хв. «Ми ж лише починаємо формувати культуру створення бригад добровольців. Тому в рамках цього проекту треба показати громадам не лише зарубіжний досвід, не просто навчити, де і як побудувати приміщення центру безпеки, чим його оснастити та яких фахівців найняти. Головне – сформувати в громадах розуміння, що вони не можуть стояти осторонь питань безпеки своїх мешканців. Важливо також надати інструменти й навчити громади мотивувати своїх мешканців ставати добровольцями», – сказав перший заступник міністра регіонального розвитку, будівництва та ЖКГ В. Негода.

Національна система протипожежної та рятувальної служби Республіки Польща складається з двох основних компонентів:

1. Державна пожежна служба – приблизно 28 тис. осіб.
2. Місцеві волонтерські пожежні бригади – близько 100 тис. діючих рятувальників.

Штат Державної служби України з надзвичайних ситуацій, яка відповідає, зокрема, за протипожежну безпеку, налічує близько 55 тис. осіб, хоча територія України майже у два рази перевищує територію Польщі. До цього часу створено лише декілька волонтерських бригад на заході країни. Одночасно, згідно з офіційною статистикою, у результаті пожеж в Україні щорічно гине близько 2 тис. людей. Добровільні пожежні бригади включені до системи національної служби надзвичайних ситуацій, можуть істотно зменшити ці показники.

У рамках проекту планується аналіз правового регулювання питань організації і функціонування добровільних пожежних дружин та медичного порятунку, надання рекомендацій щодо фінансування діяльності таких утворень, розбудова спроможності ОТГ у цій сфері, організація навчальних візитів та стажувань для представників органів місцевого самоврядування й громадських лідерів до Польщі. «Маємо досвід співпраці з громадами в Україні. Ми запрошували представників декількох громад на стажування до Польщі і можемо засвідчити велике бажання українців вчитися бути корисним своїм громадам, рятувати людей. Отже, упевнені, що проект допоможе вивільнити цю енергію мешканців громад», – зазначив генерал, колишній заступник головного командувача Державної пожежної охорони Польщі, член президії Головного управління Асоціації ДПОРП М. Ковальський.

У свою чергу заступник програмного директора Програми «U-LEAD з Європою» А. Хорват підтримав ініціативу й підтвердив готовність зробити проект одним з головних напрямів діяльності Програми.

Таким чином, забезпечення безпеки людей у надзвичайних ситуаціях в умовах децентралізації це питання, вирішення якого передбачає підвищення спроможності кожної громади забезпечувати якісні й ефективні послуги з надання допомоги населенню в екстрених випадках. Децентралізація спрямована на створення умов і надання можливостей у вигляді повноважень та ресурсів. При цьому в громадах має сформуватися розуміння власної відповідальності за безпеку своїх мешканців (*Матеріал підготовлено з використанням інформації таких джерел: Мінрегіон України (<http://www.minregion.gov.ua>); Дніпропетровська ОДА (<https://adm.dp.gov.ua>); Рівненська ОДА (<http://www.rv.gov.ua>); Нацполіція в Івано-Франківській області (<https://if.npu.gov.ua>); Полтавський центр розвитку місцевого самоврядування (<https://ru-ru.facebook.com/poltava.lgdc>); Запорізький центр розвитку місцевого самоврядування (<https://ru-ru.facebook.com/lgdc.zaporizhzhya>); «Правда» (<http://pravda.if.ua/centr-bezpeki-gromadi-u-biloberizki>); Інформаційне агентство «АСС» (<http://acc.cv.ua>); Depo.ua (<https://ternopil.depo.ua>); «Коло» (<http://kolo.news/category/vlada/9648>).*

Економічний ракурс

С. Кулицький, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Банківська система України: сучасний стан і тенденції розвитку

Стан і проблеми розвитку вітчизняної банківської системи традиційно викликають інтерес не лише профільних фахівців і політиків, а й ЗМІ, тим більше що з початком російської агресії проти України у 2014 р. загострилися застарілі проблеми вітчизняної банківської системи, які до того перебували в латентному стані. Це, у свою чергу, призвело до гострої кризи всієї банківської системи України, у результаті чого кількість комерційних банків скоротилася приблизно вдвічі. При цьому більшість комерційних банків в Україні виявилися збитковими.

Тому характерною ознакою нинішнього етапу розвитку української банківської системи, на яку звернули увагу й вітчизняні ЗМІ, є перехід від збиткової до прибуткової роботи. Зокрема, повідомляється, що в січні – липні поточного року сукупні доходи комерційних банків України становили 108,9 млрд проти 101,6 млрд грн за січень – липень минулого року. Витрати ж комерційних банків України за цей період скоротилися зі 101,8 млрд до 99,1 млрд грн. У результаті за січень – липень 2018 р. українські комерційні банки в цілому отримали сукупний прибуток у обсязі 9,7 млрд проти 223 млн грн збитку за аналогічний період 2017 р.

При цьому оглядачі ЗМІ звертають увагу на те, що зростання прибутковості комерційних банків в Україні пов'язане зі скороченням їхніх витрат на резерви, як у структурі витрат банків з 21 % за перші сім місяців 2017 р. до 11,7 % у січні – липні 2018 р., так і в абсолютному вимірі – з 21,4 млрд до 11,6 млрд грн у зазначені періоди. Зазначається також, що зростання сукупних доходів комерційних банків України у січні – липні 2018 р., порівняно з аналогічним періодом минулого року, викликане збільшенням як процентних доходів (з 71,3 млрд до 78 млрд грн), так і комісійних (з 21,2 млрд до 28,3 млрд грн). Також оглядачі ЗМІ наголошують, що прибутки всієї системи українських комерційних банків концентрувалися насамперед у найбільших банках. Зокрема, наголошується, що найбільші 25 українських банків (за розміром чистих активів) за підсумками своєї комерційної діяльності у січні – червні 2018 р. отримали сукупний чистий прибуток у розмірі 7,5 млрд проти 1,7 млрд грн сукупного збитку за аналогічний період 2017 р.

Загалом же аналіз наведених вище даних свідчить, що більш радикальний перехід від збиткової до прибуткової діяльності відбувався саме у великих комерційних банках України. Це, мабуть, пов'язано зі значно більшими можливостями саме великих комерційних банків у сфері надання різноманітних фінансових послуг як підприємствам, так і населенню (домогосподарствам). Тому поліпшення економічної ситуації в Україні, що спостерігається останнім часом, позитивно позначилося на роботі насамперед великих банківських установ.

Водночас, згідно з інформацією Національного банку України, в Україні станом на 1 серпня 2018 р. працювало 82 комерційні банки. Від початку 2018 р. їхня кількість не змінилася. Два з них отримали згоду НБУ на відмову від банківської діяльності та перетворення на фінансові компанії. Ще два банки – погодили з НБУ приєднання до інших банків. Після реалізації зазначених намірів кількість банків в Україні скоротиться до 78. При тому що ще у 2010 р. в Україні діяло 175 комерційних банків.

Узагалі кількість банківських установ в Україні потроху зменшувалася й раніше. Але різке скорочення кількості комерційних банків, що відбувалося, починаючи з 2014 р., стало результатом кардинальної трансформації засад і механізмів роботи всієї вітчизняної банківської системи, подолання її застарілих хвороб. Зокрема, до 2014 р. НБУ навіть не володів повною інформацією про всіх кінцевих власників комерційних банків-резидентів України. Значно менш ефективним був і нагляд за діяльністю комерційних банків з боку НБУ.

Однією з гострих і застарілих проблем банківської системи було кредитування так званих інсайдерів. Ідеться про ситуацію, коли кінцевий власник банку через цю фінансову установу кредитує формально юридично незалежне підприємство, у якому він також є кінцевим власником. При цьому й умови кредитування підприємства-інсайдера були, як правило, пільгові. Яскравою ілюстрацією згубності для банківської системи та

суспільства в цілому практики надмірного інсайдерського кредитування можуть служити події навколо фінансово-промислових груп К. Жеваго (банк «Фінанси та кредит») й О. Бахматюка (банки «Фінансова ініціатива» та VAB банк). Так, банк «Фінанси і кредит», яким володів народний депутат і крупний бізнесмен К. Жеваго, видав підприємствам, що перебували у власності цього ж бізнесмена, 76 % обсягу свого кредитного портфеля. Банки іншого крупного бізнесмена О. Бахматюка діяли за таким же принципом: один з них видав інсайдерам 64 % обсягу свого кредитного портфеля, інший – 96 %. При цьому треба підкреслити, що кредитуванням інсайдерів займалися банки не лише цих бізнесменів.

У складних, особливо кризових ситуаціях українські банки отримували доволі значне рефінансування від НБУ. Причому не один лише банк «Фінанси та кредит» доволі регулярно отримував рефінансування від НБУ для підтримки своєї діяльності. Різні обсяги рефінансування НБУ свого часу отримували також і інші банки, які в подальшому збанкрутували.

Тому у 2014 р. особливо гостро постала проблема обов'язкового збільшення статутних капіталів (докапіталізації) банківських установ. Цей захід спрямовано на зміцнення стійкості українських банків до різноманітних негативних впливів і ризиків, забезпечення їхньої здатності виконувати свою основну функцію фінансових посередників у процесі розвитку національної економіки. Однак реалізація вимоги збільшення капіталів банків виявила вельми гострий конфлікт інтересів держави як представника всього українського суспільства та багатьох власників банків (Детальніше див.: Україна: події, факти, коментарі. 2016. № 7, 8). Результатом вирішення цього конфлікту, по суті, і стало скорочення кількості банків в Україні.

Усі згадані негаразди негативно впливали як на роботу банків і стійкість банківської системи загалом, так і на фінансово-економічну поведінку позичальників. І якщо під час економічного підйому й усталеного розвитку економіки негаразди української банківської системи перебували в латентному стані, то під час криз вони вражали не лише вітчизняну банківську систему, а й сприяли загальному загостренню економічної кризи в Україні.

Утім треба нагадати, що у зв'язку з процесами високої інфляції та значної девальвації гривні, особливо у 2014–2015 рр., аналіз лише номінальних показників банківської діяльності не завжди достатній для формування адекватних уявлень про нинішній стан справ у банківському секторі України. Тому його доцільно доповнювати аналізом відносних показників.

Базові зміни в умовах функціонування банківської системи України та в її роботі загалом, що почалися у 2014 р., були реакцією на зазначені недоліки та спрямовувалися на їх подолання. Причому вони відображалися не лише в скороченні кількості діючих в Україні комерційних банків, а й у показниках роботи всього банківського сектору України. Так, аналіз статистичних даних Національного банку свідчить, що в період 2010 р. – I

половини 2018 р. сукупні загальні активи комерційних банків в Україні в номінальному обчисленні зросли у 1,7 раза – з 1 тис. 090 млрд до 1854 млрд грн, у тому числі в іноземній валюті в 1,57 раза – з 476 млрд до 746 млрд грн відповідно. При цьому чисті активи вітчизняного банківського сектору зросли лише у 1,38 раза – з 942 млрд до 1300 млрд грн, у тому числі в іноземній валюті у 1,18 раза – з 395 млрд до 468 млрд грн. Як бачимо, темпи зростання чистих активів банківського сектору України, особливо в іноземній валюті, в означений період були помітно нижчими, ніж темпи зростання загальних активів. І це цілком закономірно, оскільки наведені показники загалом відображають істотні зміни в роботі комерційних банків як фінансових посередників у процесах функціонування й розвитку української економіки.

Це втілювалося насамперед у процесах банківського кредитування підприємств реального сектору вітчизняної економіки й населення (фізичних осіб) України. Зокрема, починаючи з 2014 р., у зв'язку з економічною кризою, спровокованою військовою агресією та розгортанням гібридної війни Росії проти України, та істотним посиленням банківського нагляду з боку НБУ, комерційні банки-резиденти України стали значно обережнішими саме у своїй кредитній діяльності, що відповідним чином відобразилося у їхніх балансових показниках. Водночас спостерігалися істотні відмінності в процесах кредитування підприємств і населення.

Причому реальний стан кредитної діяльності банків краще відображає показник динаміки чистих кредитів. Так, якщо в період 2010 р. – I половини 2018 р. сукупні валові кредити, надані комерційними банками суб'єктам господарювання в Україні, зросли у 1,63 раза, у тому числі кредити в іноземній валюті – у 2 рази, то чисті кредити суб'єктам господарювання в цей же період навіть скоротилися на 8,9 %. Стосовно ж фінансових відносин комерційних банків з населенням України, то процес скорочення обсягів його кредитування відбувався ще інтенсивніше, ніж процес скорочення кредитування підприємств (особливо, якщо оцінювати його за динамікою чистих кредитів). Так, у період 2010 р. – I половини 2018 р. сукупні валові кредити, надані комерційними банками фізичним особам (населенню) в Україні, скоротилися на 12,2 %, у тому числі в іноземній валюті – в 2,3 раза. При цьому чисті кредити фізичним особам (населенню) протягом зазначеного періоду скоротилися в 1,7 раза.

По суті, скорочення масштабів кредитування вітчизняного бізнесу з боку банків-резидентів України набуло значного поширення у 2015 р., коли обсяги чистих кредитів суб'єктам підприємництва, по відношенню до 2014 р., скоротилися на 13,5 %. У 2016 р. чисті банківські кредити суб'єктам підприємництва в Україні по відношенню до попереднього року скоротилися ще на 22,3 %. У подальшому процес скорочення обсягів чистих кредитів суб'єктам підприємництва в Україні тривав, але вже значно нижчими темпами: приблизно на рівні 5–7 % у річному обчисленні.

Скорочення ж кредитування населення розпочалося приблизно тоді ж, коли й скорочення кредитування бізнесу, але спочатку відбувалося вищими темпами. Так, у 2015 р. обсяги чистих банківських кредитів фізичним особам в Україні, порівняно з 2014 р., скоротилися на 33,3 %. У 2016 р. чисті банківські кредити фізичним особам по відношенню до попереднього року зменшилися ще на 20,8 %. Утім, уже у 2017 р. реальні обсяги кредитування населення почали потроху відновлюватися. Нинішні відмінності в динаміці реального кредитування підприємств і населення вочевидь обумовлені тим, що кредитування фізичних осіб видається банкам-резидентам України менш ризикованим, ніж кредитування суб'єктів підприємництва.

Водночас, попри фактичне скорочення останніми роками обсягів кредитування підприємств і населення, номінальні кошти цих суб'єктів економіки у вітчизняній банківській системі зростали. Зокрема, у період 2010 р. – I половини 2018 р. кошти суб'єктів господарювання в банківському секторі України (в обчисленні в національній валюті за фактичним обмінним курсом) зросли у 2,5 раза, у тому числі кошти в іноземній валюті – 2,7 раза. Кошти ж фізичних осіб у вітчизняних комерційних банках за цей же період загалом зросли у 1,8 раза, у тому числі в іноземній валюті в 1,7 раза. Однак при цьому через приблизно трикратне зростання обмінних курсів долара США і євро до гривні протягом означеного періоду відбувалося фактичне скорочення обсягів коштів, деномінованих у іноземній валюті, насамперед коштів населення, у вітчизняному банківському секторі. При цьому саме населення, хоча вже й меншою мірою, і надалі превалювало над підприємствами як зберігач валютних коштів у комерційних банках України.

Відповідно, і кошти населення для переважної частини комерційних банків-резидентів України були провідним джерелом для формування їхніх кредитних ресурсів. До речі така система формування кредитних ресурсів українських банків сформувалася, так би мовити, історично й зазнавала істотної корекції лише під час економічних криз. У такі періоди обсяги коштів населення на депозитних рахунках у банках значно скорочувалися. Для їх поновлення ж у подальшому банки підвищували відсоткові ставки за депозитними рахунками, що, у свою чергу, обумовлювало високі відсоткові ставки за кредитами переважної більшості комерційних банків-резидентів України.

Не став у цьому плані виключенням і період останньої економічної кризи. Як свідчать матеріали НБУ, середня вартість 12-місячних вкладів населення в українських банках у I півріччі 2018 р. перебувала в межах 14,1–14,3 % річних. До того ж у цей період тривав цикл підвищення ключової ставки НБУ (сукупно +2,5 в. п. до 17 %). Відтак не було передумов для подальшого зниження відсоткових ставок за гривневими депозитами. При цьому фахівці НБУ наголошують, що комерційні банки досі майже не диференціюють депозитні ставки залежно від їх строковості. Ще на початку травня 2018 р. ставка за шестимісячними депозитами перевищувала відсоток за річними. І лише наприкінці II кварталу цього року зазначені відсоткові

ставки вирівнялися. Відтак населення не має цінового стимулу вкладати гривневі кошти на тривалий термін. Ставки за річними депозитами в доларах США у цей же період перебували на своєму історичному мінімумі – 3,3 % річних.

Зазначена політика комерційних банків України у сфері відсоткових ставок за депозитами, мабуть, є не лише результатом їх недосконалого управління загалом, а й може пояснюватися як реакція банків на невизначеність, коли їхні менеджери не мають чітких уявлень про ймовірні тенденції розвитку вітчизняного фінансового ринку та економіки України загалом навіть на найближчі два-три роки. І тому згадуваний фахівцями НБУ дисбаланс відсоткових ставок за строковими гривневими депозитами є відображенням терміну надійності фінансових прогнозів за оцінками менеджменту комерційних банків-резидентів України.

Водночас треба наголосити, що номінальне зростання обсягів коштів підприємств у населення у банках, що спостерігається останнім часом, ще не означає реального поновлення цих показників до колишнього рівня. Так, відношення обсягу коштів суб'єктів господарювання у вітчизняних комерційних банках до валового внутрішнього продукту (ВВП) України становило у 2013 р. 17,0 %, а у II кварталі 2018 р. – лише 12,6 %. Що ж стосується аналогічного показника коштів фізичних осіб, то він зазнав ще радикальніших змін. Якщо у 2013 р. відношення обсягу коштів фізичних осіб у вітчизняних комерційних банках до ВВП України становило 29,1 %, то у II кварталі 2018 р. – лише 15,4 %. Як бачимо, кошти суб'єктів господарювання та, особливо, фізичних осіб на депозитних рахунках у вітчизняних комерційних банках на цей момент ще не відновили своїх докризових позицій як джерел формування кредитних ресурсів вітчизняного банківського сектору.

Також треба наголосити, що загалом згадані вище події 2014–2018 рр. призвели до посилення концентрації банківської діяльності в Україні. Причому, як зазначають фахівці НБУ, нинішнього року ступінь концентрації банківського сектору загалом не змінився: на 20 найбільших банків припадає 90,7 % чистих активів від сукупних активів усіх комерційних банків країни. До того ж на банківському ринку домінують державні банки. Їхня частка в чистих активах вітчизняної банківської системи та депозитах населення в усіх банках становить 55,1 і 63,5 % відповідно.

Значний вплив на розвиток усієї банківської системи України справляє ситуація з найбільшим вітчизняним комерційним банком – ПриватБанком, де свого часу також вельми широко практикувалася видача згадуваних вище інсайдерських кредитів. Принагідно оглядачі деяких ЗМІ нагадують, що 18 грудня 2016 р. Кабінет Міністрів України ухвалив рішення про входження держави в капітал ПриватБанку. Згідно з цим рішенням, держава в особі Міністерства фінансів України стала власником 100 % акцій, а ПриватБанк був докапіталізований на суму 116,8 млрд грн 3 липня 2017 р. Міністерство фінансів вирішило докапіталізувати ПриватБанк ще на 38,6 млрд грн.

Загалом, якісно нова для вітчизняної банківської системи ситуація, що склалася останнім часом, є побічним результатом посиленого контролю з боку держави за розвитком банківської системи в умовах гострої фінансово-економічної кризи.

Таким чином, на нинішньому етапі українська банківська система розвивається, поступово долаючи наслідки нещодавньої тяжкої економічної кризи. Як зазначають фахівці НБУ, чисті та загальні активи банківського сектору за II квартал 2018 р. майже не змінилися (+0,3 та +0,7 % відповідно). Головна складова банківського балансу, що скоротилася, – чисті кредити суб'єктам господарювання (на 16,6 млрд грн, або на 3,8 %). Причина цього – сезонне погашення кредитів окремими державними монополіями державним же банкам, а також тютюновими та аграрними компаніями іноземним банкам. Крім того, два банки в Україні (державний банк і банк з російським капіталом) доформували свої резерви за знеціненими кредитами. Відтак в українській банківській системі показник покриття резервами непрацюючих кредитів збільшився на 3,0 в. п. – до 86,6 %.

Водночас у матеріалах Національного банку повідомляється, що у II кварталі 2018 р. кошти населення в комерційних банках України зросли на 17,2 млрд грн (+3,6 %), а кошти бізнесу – на 6,4 млрд грн (+1,6 %). При цьому в структурі банківських зобов'язань триває зростання частки депозитів населення. За II квартал вона збільшилася ще на 0,8 в. п. – до 42,5 %. За II квартал нинішнього року рівень доларизації коштів населення в комерційних банках України скоротився на 2,5 в. п. (до 46,4 %) завдяки припливу гривневих депозитів. У II кварталі 2018 р. обсяги гривневих депозитів населення зросли на 8,7 % у розрахунку квартал до кварталу (кв/кв) і на 21,4 % р/р. Хоча строкова структура нових депозитів домогосподарств змінюється доволі поступово: близько половини з них становлять депозити терміном до трьох місяців і кошти на вимогу, але дедалі більше депозитів залучається на термін до шести місяців. Варто також зазначити, що у II кварталі гривневі депозити населення зростали високими темпами в усіх групах банків, найбільше в ПриватБанку (+12,4 %). Валютні ж вклади населення наростили лише державні банки (крім ПриватБанку) – на +3,2 %. У II кварталі 2018 р. ПриватБанк та інші державні банки активно залучали депозити населення, за цим показником їхня сукупна частка зросла на 0,7 в. п. за квартал – до 63,5 %. Загалом, у вітчизняній банківській системі за депозитами населення незначно зросла частка ПриватБанку.

Також населення доволі поступово збільшує терміни зберігання своїх коштів на депозитних рахунках. При цьому відсоткові ставки, за якими більшість банків-резидентів України залучає кошти населення на депозитні рахунки, залишається загалом доволі високою. Так, у I півріччі 2018 р., за інформацією НБУ, середня вартість 12-місячних вкладів населення в комерційних банках України перебувала в межах 14,1–14,3 % річних. При цьому диференціація вартості депозитів у гривні на 6, 9 і 12 місяців за термінами була мінімальною. Вартість же 12-місячних депозитів у доларах

США становила 3,3 % річних. З урахуванням високої питомої ваги коштів населення в сукупному обсязі коштів на депозитних рахунках у банках це впливає на вартість усієї маси кредитних ресурсів, що формуються банками України.

Водночас фахівці НБУ зазначають, що після сезонного відпливу на початку року кошти бізнесу поверталися до банків: +0,9 % у гривні, +4,2 % у іноземній валюті в доларовому еквіваленті протягом кварталу. Два банки з російським державним капіталом конвертували в капітал міжбанківські кредити, тому частка коштів міжнародних фінансових організацій і міжбанківських позик у фондуванні банківського сектору України скоротилася на 1,1 в. п. – до 12,9 %. При цьому частка коштів НБУ у фондуванні вітчизняної банківської системи знизилася до 0,9 %.

Збільшення обсягів коштів на депозитних рахунках домогосподарств у вітчизняних банках трактується багатьма експертами як зростання довіри населення до української банківської системи. Загалом з цим можна погодитися, хоча при цьому й треба зробити деякі зауваження. Зокрема, більша частина населення України в нинішній історичний період просто не має доступу до інших інструментів заощадження своїх коштів з таким достатньо високим рівнем ліквідності, як банківські депозити. Тобто в цьому сегменті вітчизняного фінансового ринку відсутня належна конкуренція. Крім того, обсяги коштів підприємців і населення на депозитних рахунках у банках у короткотерміновому періоді можуть зазнавати незначних коливань унаслідок сезонної зміни потреб їхніх власників у грошах, коливання кон'юнктури товарних та фінансових ринків, впливу інших факторів, а не залежно від рівня довіри вкладників до конкретних банків і банківської системи загалом. Це, по суті, і підтверджується відповідними статистичними даними НБУ.

Так, у серпні нинішнього року обсяг гривневих депозитів у банківській системі України скоротився на 4,1 % – до 494,5 млрд грн. Обсяги гривневих коштів бізнесу на рахунках у платоспроможних банках скоротилися на 6,7 % – до 242,3 млрд грн, значною мірою через сплату квартальних податкових та інших платежів до бюджету. Гривневі кошти фізичних осіб на рахунках у платоспроможних банках скоротилися на 1,3 % – до 251,5 млрд грн під впливом сезонних факторів і погіршенням курсових очікувань.

Хоча, якщо проаналізувати статистичні дані за відносно триваліший період, то можна погодитися з тезою, що рівень довіри підприємців і населення до вітчизняної банківської системи загалом останнім часом поступово зростає. Загалом же питання довіри бізнесу й населення до вітчизняної банківської системи є актуальною соціально-економічною проблемою, що заслуговує на окреме фундаментальне дослідження.

Відбуваються поступові зміни й у кредитній діяльності комерційних банків України. Як підкреслюють фахівці НБУ, банки продовжили інтенсивно кредитувати населення. Протягом II кварталу 2018 р. чисті гривневі кредити фізичним особам зросли на 7,4 %, або на 39,2 % у

розрахунку рік до року (р/р). Завдяки цьому статистично покращилася якість кредитного портфеля, частка непрацюючих кредитів на кінець червня 2018 р. становила 55,7 проти 56,4 % на початок квітня. За даними НБУ, частка кредитів фізичним особам у загальному обсязі банківських кредитів з початку поточного року зросла на 1 в. п. – до 17,7 %. При цьому зазначається, що жваве нове кредитування населення сприяє зниженню доларизації роздрібного кредитного портфеля. У II кварталі 2018 р. чисті гривневі кредити фізичним особам найстрімкіше зростали в приватних і державних банках (крім ПриватБанку): +63,7 та 59,0 % р/р. Обсяги гривневих кредитів бізнесу скоротилися в державних банках (крім ПриватБанку), але зросли в інших групах банків (загалом по сектору скоротилися на 1,1 % за II квартал).

Утім, у структурі кредитування населення України поки переважають короткострокові позики. Зокрема, протягом II кварталу нинішнього року частка споживчих кредитів на поточні цілі в загальних кредитах населенню зросла на 1,2 в. п. – до 68,1 %. Що ж стосується довготермінового, особливо іпотечного кредитування населення, яке є одним з важливих компонентів і водночас наочною ознакою усталеного розвитку національної економіки загалом, то йому ще поки дуже далеко до відновлення своїх позицій, які воно в Україні посідало в період свого розквіту.

Водночас українські банки потроху нарощують кредитування вітчизняного бізнесу. Згідно з попередніми даними НБУ, кредитний портфель банків-резидентів України в національній валюті в серпні 2018 р. зріс на 2,3 % – до 607,8 млрд грн. Зазначається, що, «як і в попередні місяці, банки активно працювали з населенням – обсяг гривневих кредитів населенню зріс на 4 % – до 126,2 млрд грн. Обсяг гривневих кредитів бізнесу за серпень зріс на 1,8 % – до 480,3 млрд грн, валютних – майже не змінився і становив 14,5 млрд дол. США». Раніше повідомлялося, що у II кварталі 2018 р. нові кредити суб'єктам господарювання подорожчали на 0,6 в. п. – до 16,1 % річних, вартість кредитів фізичним особам залишилася на рівні 30,3 % річних. У серпні ж вартість гривневих кредитів і депозитів для бізнесу незначно зросла, для населення лишилася майже на рівні попереднього місяця.

Згідно з проведеним фахівцями НБУ опитуванням у II кварталі 2018 р. попит вітчизняного бізнесу на кредити дещо зріс. «Про це повідомили 48 % опитаних банків, вони зафіксували збільшення попиту на всі види корпоративних кредитів, крім кредитів великим підприємствам. Водночас 46 % респондентів вважали, що попит бізнесу на кредити не змінився.

Помірно зріс попит на кредити серед населення. Третина банків повідомила про підвищення попиту на споживчі кредити, чверть – на іпотеку. Насамперед ідеться про великі банки. На думку респондентів, попит на іпотеку зріс насамперед під впливом очікувань підвищення цін на нерухомість. У споживчому сегменті збільшення попиту зумовили декілька факторів: зниження кредитних ставок, покращення споживчих настроїв і

скорочення заощаджень домогосподарств. Окремі великі банки також зауважили, що серед їхніх клієнтів вагомим фактором було зниження можливостей домогосподарств отримати кредит в інших банках». При цьому банкіри очікують, що в III кварталі 2018 р. попит на кредити зросте – як з боку бізнесу, так і з боку домогосподарств. Найбільше зростання попиту прогнозується на кредити МСП – 57 % (баланс позитивних і негативних відповідей становив 33 %), корпоративні гривневі та короткострокові – 49 % (баланс відповідей – 22 %), споживчі – 39 % (баланс відповідей – 24 %).

Загалом же наведені вище дані свідчать, що й надалі саме за рахунок коштів на депозитних рахунках домогосподарств більшість комерційних банків України формує додаткові джерела фінансових ресурсів для кредитування вітчизняного бізнесу. При цьому кредити для населення й надалі залишаються значно дорожчими за кредити для підприємців. Хоча саме високі кредитні ставки є потужною перепорою для отримання довготермінових кредитів і обмежують прагнення вітчизняного бізнесу позичати необхідні йому кошти саме в українських банках.

Великі українські підприємства, що мають широкі зв'язки з іноземними партнерами, доволі часто шукають дешевші кредитні ресурси за кордоном. Наприклад, як повідомили ЗМІ з посиланням на прес-службу джерела інформації, компанія «ДТЕК ВДЕ» привернула 90 млн євро для будівництва першої черги Приморської вітроелектростанції потужністю 100 МВт у Запорізькій області. Кредит надано консорціумом німецьких банків Bayerische Landesbank, Bremer Kreditbank Aktiengesellschaft, KfW IPEX-Bank GmbH та ін. з покриттям ризиків експортно-кредитним агентством Euler Hermes. Термін кредитування – 10 років після введення станції в експлуатацію. Зазначається, що це вже третя кредитна угода з європейськими фінансовими інститутами для будівництва вітроенергетичних проектів «ДТЕК». У 2012–2014 рр. для реалізації проекту Ботієвської ВЕС холдинг залучив два кредити в розмірі 245 млн євро в німецькому LandesBank Berlin. «Європейський банк реконструкції і розвитку надав кредит на поповнення оборотного капіталу в сумі 20 млн дол. компаніям “Зерно-Агротрейд” і “Цукорагропром”, що належать найбільшому виробнику цукру в Україні – агропромислового холдингу “Астарта”». Як бачимо, комерційні банки-резиденти України поки не повністю задовольняють попит українських підприємств на кредитні ресурси. І така ситуація, мабуть, збережеться в найближчі кілька років.

Утім, за результатами проведеного НБУ опитування, українські банки переважно й надалі прогнозують зростання до середини 2019 р. корпоративного кредитування, про це повідомили 81 % опитаних (баланс позитивних і негативних відповідей становив 37 %), та збільшення видачі кредитів домогосподарствам – 67 % опитаних (баланс відповідей – 51 %). Більшість респондентів не передбачає змін якості кредитних портфелів, але окремі банки сподіваються, що якість кредитів населення помірно покращиться. Очікування припливу депозитів зберігаються: 57 % (баланс

відповідей – 42 %) респондентів прогнозують приріст вкладів населення; 68 % (баланс відповідей – 34 %) опитаних – збільшення коштів бізнесу.

Водночас треба підкреслити, що активізація кредитної діяльності українських банків потроху поліпшує стан їхнього кредитного портфелю, що виражається в скороченні частки непрацюючих кредитів. Так, за інформацією ЗМІ з посиланням на дані НБУ, українські банки скоротили частку проблемних непрацюючих кредитів на 0,6 в. п. – до 55,1 % за підсумками липня 2018 р. Скорочення частки проблемних кредитів відбулося за всіма групами банків, крім банків з приватним капіталом: у державних банках – до 59,1 %, іноземних банках – до 41,8 %, у ПриватБанку – до 84,5 %. У банках з приватним капіталом цей показник зріс на 0,5 в. п. – до 24,6 %. І хоча темпи скорочення таких кредитів невисокі, але Міжнародне рейтингове агентство Moody's очікує скорочення частки проблемних кредитів в українських банках до 45–50 % до кінця 2018 р.

У цьому контексті доволі знаковою є заява голова Фонду гарантування вкладів фізичних осіб К. Ворушилїна: «На сьогодні немає жодного проблемного банку. Є банки, у яких є куратори. НБУ стежить дуже уважно за всіма банками. Усі операції всіх банків моніторяться. Ми теж відстежуємо ситуацію, де є якісь побоювання. Моніторимо ті банки, які завищують ставки, викликаємо керівників банків. Ми стежимо за станом їхнього капіталу, їхніми резервними фондами. Щодо ряду банків дивимось кожен день рух активів у рамках системи раннього реагування» (URL: https://ukr.lb.ua/economics/2018/09/13/407441_ukraini_zalishilosya_problemnih.html).

До того ж Moody's відзначило зростання кредитоспроможності банків і підвищило прогноз для української банківської системи зі стабільного на позитивний.

Також треба згадати й про істотні технологічні зміни в роботі комерційних банків України, що відбуваються останнім часом. Зокрема, за інформацією НБУ, у II кварталі 2018 р. усі групи банків, крім іноземних, скоротили мережу структурних підрозділів загалом по Україні на 312 відділень – до 9 тис. 128. Найбільш істотні скорочення стосувалися державних банків – на 253 відділення. Також у II кварталі іноземні та державні банки скорочували персонал, а приватні банки – наймали. Загалом по Україні штатна чисельність банківських працівників зменшилася на 1 тис. осіб. При цьому за II квартал 2018 р. кількість активних платіжних карток в українській банківській системі зросла на 540 тис. Найбільший приріст стався у ПриватБанку та приватних банків – 209 тис. та 171 тис. карток відповідно. Є вагомим підстави вважати, що означені зміни пов'язані з більш широким впровадженням інформаційних технологій, зокрема інтернет-банкінгу, у роботу української банківської системи.

Проведений вище аналіз засвідчив, що банківська система України пододала кризовий стан і в цілому стабілізувала свою роботу. Щоправда, поки комерційні банки-резиденти України далеко не повною мірою

виконують функцію ефективних фінансових посередників у частині кредитування розвитку вітчизняної економіки, особливо її виробничого сектору (*При підготовці цієї роботи було використано інформацію з таких джерел: Національний банк України. Офіційне інтернет-представництво (<http://www.bank.gov.ua>); Дзеркало тижня ([http:// dt.ua](http://dt.ua)). – 2018. – 12.09; ДТЕК (<https://dtek.com/ua/media-center/press/dtek-attracted-eur-90-million-in-foreign-investments-for-the-construction-of-primorskaya-wind-electricity-plant>); «Левый берег» (<http://lb.ua>). – 2018. – 9.07; 13.09; «Минпром» (<https://www.minprom.ua>). – 2018. – 12.09; «Новое время» (<http://nv.ua>). – 2018. – 3, 23, 28, 30.08; 4.09).*

Наука – суспільству

До 100-річчя НАН України

Основні напрями діяльності НАН України

12 вересня 2018 р. під головуванням президента Національної академії наук України академіка Б. Патона відбулося чергове засідання Президії НАН України.

На початку зібрання академік Б. Патон вручив співробітникам академії нагороди, присуджені їм Президентом України П. Порошенком з нагоди Дня Незалежності України 23 серпня поточного року.

Крім того, учасники заходу привітали з 60-річчям президента Національної академії аграрних наук України академіка НААН України Я. Гадзала.

Присутні заслухали й обговорили дві наукові доповіді. З теми «Сучасні проблеми молекулярного магнетизму» виступив академік В. Павліщук.

Доповідь «Комп'ютерні грид-технології та їх застосування в молекулярній біології» виголосив член-кореспондент НАН України О. Корнелюк.

Учасники засідання розглянули також ряд кадрових і поточних питань, зокрема про присудження премій академії наук України, Білорусі та Молдови; стан підготовки заходів з відзначення 100-річчя НАН України; заходи з відзначення 90-річчя Інституту фізики НАН України; проведення наукової конференції «Функціональні матеріали для інноваційної енергетики» [до 70-річчя від дня народження академіка А. Шпака (1949–2011)]; видання роботи в серії «Біобібліографія вчених України» (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/News/Pages/View.aspx?MessageID=4245>) . – 2018. – 13.09).*

5 вересня 2018 р. у будівлі Президії НАН України відбулося чергове засідання ініціативної академічної групи «Наука та інновації» у форматі вільної трибуни з теми: «НАН України напередодні 100-літнього ювілею».

Треба зазначити, що група «Наука та інновації» є громадською організацією, яка ставить собі за мету долучати якнайширші кола української наукової спільноти для обговорення проблем вітчизняної науки і впровадження інновацій у національну економіку для подолання кризи, яку переживає нині наша держава.

Цього разу учасниками засідання стали директор Головної астрономічної обсерваторії НАН України, голова Українського міжнародного комітету з питань науки й культури при НАН України академік Я. Яцків, академік-секретар Відділення фізики і астрономії НАН України академік В. Локтев, заступник академіка-секретаря Відділення фізики і астрономії НАН України, завідувач відділу лазерної спектроскопії Інституту фізики НАН України член-кореспондент НАН України А. Негрійко, перший заступник директора Інституту проблем матеріалознавства ім. І. М. Францевича НАН України академік С. Фірстов, завідувач відділу фізики магнітних явищ Інституту фізики НАН України, член Наукового комітету Національної ради України з питань розвитку науки й технологій член-кореспондент НАН України С. Рябченко, головний науковий співробітник відділу безперервного лиття та деформаційних процесів Фізико-технологічного інституту металів та сплавів НАН України член-кореспондент НАН України В. Мазур, завідувач відділу проблем регуляторної політики й розвитку підприємництва Інституту економіки промисловості НАН України доктор економічних наук В. Ляшенко, учений секретар Відділення фізики й астрономії НАН України кандидат фізико-математичних наук Ю. Бондаренко.

На обговорення було винесено кілька питань. Спершу учасники засідання розглянули й узгодили текст звернення групи «Наука та інновації» до Голови Верховної Ради України України А. Парубія, у якому виклали свою позицію з приводу проекту закону України «Про внесення змін до Закону України “Про наукову і науково-технічну діяльність” щодо оптимізації структури Національної академії наук України».

Було також обговорено проблему розроблення й ухвалення парламентом законодавства у сфері інноваційної діяльності, потреба у якому, на думку українських науковців, уже давно є нагальною. Як констатують учені, бізнес недостатньо цікавиться науковими розробками, оскільки відсутні необхідні для цього стимули, створенням яких має опікуватися саме держава. За словами академіка Я. Яцківа, з метою поширення інформації про результати роботи вчених академії серед потенційно зацікавлених інвесторів довідкове видання «Перспективні науково-технічні розробки НАН України» перекладено і видано англійською мовою. Поки що тираж цієї книжкової

серії незначний, але згодом його планується збільшити, а також розмістити електронну версію у відкритому доступі, зокрема на американській інтернет-платформі Ideation. Імовірно, частину накладу буде передано до представництв іноземних держав в Україні та українських посольств за кордоном. Присутні погодилися, що потрібно регулярно інформувати об'єднання українських бізнесменів (у тому числі Український союз промисловців та підприємців, з яким НАН України має підписаний меморандум про співробітництво) щодо важливих академічних здобутків, які можуть знайти застосування в промисловому виробництві.

Академік С. Фірстов нагадав, що 60 % ВВП розвинутих країн забезпечує діяльність саме малих і середніх підприємств, тому на взаємовигідну співпрацю з ними варто орієнтуватися також вітчизняним ученим. Тим більше що установи НАН України мають достатню кількість розробок різного ступеню готовності до впровадження у виробництво. Як зазначив С. Фірстов, бізнес потрібно вміти зацікавити в співпраці з наукою. Крім того, на законодавчому рівні треба чітко врегулювати порядок передачі наукових розробок підприємствам. Як приклади успішного приватно-державного партнерства (зокрема, у сфері передачі технологій) учасники зустрічі навели ФРН і США.

На продовження теми впровадження інновацій присутні обговорили дотичне до неї питання: пропозицію китайської сторони щодо безоплатної передачі українським науковим установам новітнього обладнання з умовою, що після його встановлення на ньому зможуть працювати в тому числі запрошені студенти з КНР. Учасники засідання зазначили, що співпраця з китайськими колегами має приносити користь обом сторонам, тому варто змінювати ситуацію, за якої українські фахівці виїжджають на роботу до Китаю, від чого потерпає вітчизняна наукова сфера. Один з нечисленних винятків з такої стратегії КНР у науковому й науково-технічному співробітництві з іншими країнами є спільний китайсько-білоруський індустріальний парк, роботу якого налагоджено на території Білорусі. С. Фірстов виокремив кілька поширених варіантів взаємодії України та Китаю в науці: виїзд українського вченого до КНР з наданням йому посади професора й можливості керувати науковим колективом, лабораторією; обмін фахівцями; одностороннє запрошення фахівців різної кваліфікації. Проте найбільш вигідною для України була б четверта форма взаємодії – організація виконання наукового проекту українськими вченими в Україні на замовлення й за кошти китайських партнерів. Приклади такої співпраці існують – наразі, за словами С. Фірстова, у Києві вже виконується кілька таких проектів.

На думку Я. Яцківа, ще однією формою українсько-китайської співпраці, цілком прийнятною і вигідною для української сторони, могло б стати створення в Україні спільного наукового парку (або центру) унікального обладнання – з урахуванням вищезгаданих пропозицій китайської сторони. Зазначені питання потребують, однак, ретельнішого вивчення.

Далі присутні розглянули питання визначення ролі науки для Української держави та проблему взаємодії між наукою, владою, бізнесом і суспільством. Зокрема, пропозиції щодо зміни структури й системи управління академією група «Наука та інновації» має намір згодом подати до створеної Президією НАН України в червні 2018 р. робочої групи з підготовки пропозицій до проекту державної стратегії розвитку науки, технологій та інноваційної діяльності. Як зауважив С. Рябченко, потрібне в першу чергу законодавче визначення того, яку роль наука відіграє для України, навіщо вона потрібна нашій державі, які завдання виконує. За його словами, не зробивши таких елементарних речей, не можна здійснювати масштабних змін у сфері з, фактично, не визначеним досі статусом. С. Рябченко також зазначив, що нині українські можновладці не розуміють проблем та потреб науки, і, щоб змінити цю ситуацію, учені мають налагодити постійну комунікацію з органами державної влади й інформувати їх про свою позицію з питань розвитку науки, економіки, суспільства.

В. Ляшенко нагадав, що в ієрархії пріоритетів сучасних розвинутих держав науці належить провідне місце. Наступні місця посідають фінанси, інфраструктура (транспорт), туризм, соціальна інфраструктура та основні галузі національної економіки.

Учасники засідання торкнулися також ініціативи з цілковитого відкриття доступу до наукових публікацій, який планується здійснити у ЄС до 2020 р., і пов'язаних із цим додаткових перешкод для оприлюднення результатів роботи українських науковців, адже публікації з фахових видань планується удоступнити за рахунок уже не споживача цієї інформації (читача, підписника), а автора або спонсора, готового заплатити замість нього.

У межах цієї зустрічі академік Я. Яцків поінформував присутніх про масштабну наукову подію, яка тривала в Києві наприкінці серпня, – VI Міжнародну конференцію «Нанотехнології та наноматеріали» («НАНО-2018»), і анонсував іще один захід – Форум наукової діаспори, запланований на 20–22 жовтня 2018 р. (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/News/Pages/View.aspx?MessageID=4251>). – 2018. – 14.09).

Діяльність науково-дослідних установ

Із 17 до 20 вересня 2018 р. у Великому конференц-залі НАН України в Києві (вул. Володимирська, 55) триватиме I Український космічний форум, присвячений 100-річчю Національної академії наук України.

Організатори заходу – Національна академія наук України, Інститут космічних досліджень НАН України та ДКА України (ІКД), ДП «КБ “Південне” ім. М. К. Янгеля».

Заходи, передбачені програмою форуму:

1. XVIII Українська конференція з космічних досліджень.

2. VI Конференція GEO-UA.

3. Міжгалузевий семінар «Інформаційно-ефемеридне забезпечення космічних проектів».

4. Бізнес-форум і виставка «Космос та інновації».

У перший день форуму, 17 вересня, загальне пленарне засідання з оглядовими запрошеними доповідями провідних учених і керівників космічних програм.

Засідання секцій конференцій і семінарів триватимуть паралельно протягом 18–19 вересня.

Під час форуму працюватиме виставка інноваційних розробок підприємств космічної галузі й інститутів НАН України в інтересах дослідження і використання космічного простору.

Участь у заходах форуму візьмуть понад 200 учених з України та запрошені іноземні фахівці (*Національна академія наук України (http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/News/Pages/View.aspx?MessageID=4222) . – 2018. – 31.08).*

22–23 жовтня 2018 р. на базі Національного технічного університету України (НТУУ) «Київський політехнічний інститут ім. І. Сікорського» триватиме Міжнародна науково-технічна конференція «Високопродуктивні обчислення» (High Performance Computing, HPC-UA 2018), присвячена 100-річчю Національної академії наук України. У рамках заходу заплановано спеціалізовану індустріальну секцію.

Організатори конференції:

– Інститут кібернетики ім. В. М. Глушкова НАН України;

– НТУУ «Київський політехнічний інститут ім. І. Сікорського».

Мета заходу – налагодження контактів, об'єднання зусиль учених для розвитку досліджень і розробок у галузі високопродуктивних обчислень і пов'язаних з ними технологій від хмар до «великих даних», а також їх прикладних застосувань; обмін думками та ідеями; надання молодим ученим можливості апробувати наукові результати.

Напрями роботи.

1. Проектування, тестування й адміністрування високопродуктивних обчислювальних систем, керування обчислювальними ресурсами.

2. Паралельні алгоритми та паралельне програмування для FPGA, GP-GPU та інших прискорювачів.

3. GRID, Cloud, розподілені обчислення як сервіс.

4. Високопродуктивні обчислення у фізиці, астрономії, нанотехнологіях, обчислювальній біології, математиці тощо.

5. Використання високопродуктивних обчислень у математичному моделюванні та оптимізації.

6. Big Data.

7. Штучний інтелект.

8. Технології Blockchain (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/News/Pages/View.aspx?MessageID=4250>) . – 2018. – 14.09).

18–19 жовтня 2018 р. на базі факультету комп'ютерних наук та кібернетики Київського національного університету ім. Т. Шевченка триватиме Міжнародна науково-технічна конференція «Штучний інтелект та інтелектуальні системи» (AIS'2018). У рамках цього заходу працюватимуть також Міжнародна наукова молодіжна школа «Системи та засоби штучного інтелекту» і круглий стіл.

Організатори конференції.

Від України:

– Інститут проблем штучного інтелекту НАН України (ІПШІ);
– факультет комп'ютерних наук і кібернетики Київського національного університету ім. Т. Шевченка.

Від Білорусі:

– Науково-дослідний інститут прикладних проблем математики й інформатики Білоруського державного університету;
– Брестський державний технічний університет.

Від Польщі:

– Люблінський університет технологій.

Від Німеччини:

– Фірма «soft Хрansion GmbH & Co. KG.» (м. Бохум).

Від Казахстану:

– Інститут інформаційних і обчислювальних технологій Комітету науки Міністерства освіти й науки Республіки Казахстан.

Мета заходу – налагодження контактів, об'єднання зусиль учених для розвитку досліджень і розробок у галузі штучного інтелекту, пріоритетних напрямів розвитку інтелектуальних інформаційних систем, інформаційно-комунікаційних технологій та їхньої практичної реалізації в різних сферах діяльності; надання молодим ученим можливості апробувати наукові результати.

Напрями роботи.

1. Концептуальні, філософські й методологічні проблеми створення систем штучного інтелекту.
2. Алгоритмічне та програмне забезпечення інтелектуальних систем.
3. Людино-машинні інтерфейси.
4. Знання-орієнтовані системи підтримки прийняття рішень.
5. Інтелектуальні робототехнічні та транспортні системи.
6. Технології e-learning.
7. Нейронні мережі і нейромережеві технології. Проблеми безпеки інформаційних систем.

8. Кіберфізичні системи (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/News/Pages/View.aspx?MessageID=4235>), – 2018. – 6.09).

12–18 серпня 2018 р. в Одесі відбулася XVIII Міжнародна одеська Гамовська астрономічна конференція-школа «Астрономія на межі наук: астрофізика, космомікрофізика, космологія, гравітація, радіоастрономія та астробіологія», присвячена 100-річчю Національної академії наук України.

Організаторами заходу виступили Радіоастрономічний інститут НАН України, Одеський національний університет, Українська астрономічна асоціація, Одеське астрономічне товариство, а співголовами Наукового комітету конференції – академік В. Шульга і професор Г. Біснотий-Коган.

Участь у цьому зібранні взяли 115 науковців з України, Білорусі, Польщі, Латвії, Вірменії, Молдови.

У межах п'яти секцій («Космологія», «Астрофізика», «Радіоастрономія», «Сонячна система і навколоземна астрономія», «Сонячна активність і сонячно-земні зв'язки») було обговорено 142 наукові доповіді. Серед пленарних доповідей чотири присвячувалися пам'яті видатних українських науковців, а саме 150-річчю директора Одеської астрономічної обсерваторії члена-кореспондента АН СРСР К. Покровського, 110-річчю видатного конструктора космічної техніки академіка АН СРСР і АН України В. Глушка, 80-річчю основоположника спектродіагностики в Одесі професора М. Комарова.

Під час конференції працювали також секції, присвячені проблемам роботи Асоціації планетаріїв України й освіти в галузі фізики та астрономії в Малій академії наук України (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/News/Pages/View.aspx?MessageID=4221>), – 2018. – 30.08).

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти

6 вересня 2018 р. Президію Національної академії наук України відвідала делегація Академії наук провінції Гуандун.

Із зарубіжними гостями зустрілися віце-президент НАН України, директор Інституту теоретичної фізики ім. М. Боголюбова НАН України академік А. Загородній, заступник директора Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона НАН України академік І. Кривцун, співдиректор Китайсько-українського інституту зварювання ім. Є. О. Патона Академії наук провінції Гуандун доктор технічних наук В. Коржик, начальник Відділу міжнародних зв'язків НАН України кандидат історичних наук А. Мирончук.

Китайську делегацію очолив президент Академії наук провінції Гуандун професор Ляо Бін. До складу делегації увійшли заступник директора департаменту міжнародного співробітництва Академії наук провінції Гуандун Цю Ган, заступник директора Китайсько-українського інституту зварювання ім. Є. О. Патона Академії наук провінції Гуандун Дун Чуньлінь, радник Китайсько-українського інституту зварювання ім. Є. О. Патона Академії наук провінції Гуандун, колишній радник Посольства КНР в Україні Лі Цзянжу, радник Академії наук провінції Гуандун Сунь Чжисі, радник Посольства КНР в Україні Чжан Мін, третій секретар Посольства КНР в Україні Цуй Ченьсінь, перекладач Китайсько-українського інституту зварювання ім. Є. О. Патона Академії наук провінції Гуандун Хуай Сі, співвиконавець науково-дослідних робіт Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона НАН України Ву Боі.

Привітавши високих гостей у стінах Національної академії наук України та коротко поінформувавши їх про її історію й основні завдання, академік А. Загородній зазначив, що співпраця з науковими організаціями Академії наук провінції Гуандун і м. Гуанчжоу належить до пріоритетних напрямів міжнародного співробітництва НАН України. Він нагадав, що науково-технічне співробітництво української академії з науковими й промисловими установами провінції Гуандун розвивається відповідно до Угоди про науково-технічне співробітництво між департаментом науки та техніки Народного уряду провінції Гуандун та НАН України, Угодою про співробітництво між Народним урядом м. Гуанчжоу й Національною академією наук України, а також Угодою про стратегічну співпрацю між НАН України та Академією наук провінції Гуандун. За словами А. Загороднього, інститути Академії наук провінції Гуандун мають багаторічний позитивний досвід плідної співпраці з рядом наукових установ НАН України, зокрема Інститутом електрозварювання ім. Є. О. Патона, Інститутом проблем матеріалознавства ім. І. М. Францевича, Фізико-технологічним інститутом металів і сплавів, Інститутом хімії високомолекулярних сполук та ін. Важливим спільним досягненням двох академій стало заснування Китайсько-українського інституту зварювання ім. Є. О. Патона, який став юридичною особою в структурі Академії наук провінції Гуандун. За роки існування цього інституту, створеного на основі науково-технічної платформи (нової інноваційної форми міжнародної взаємодії у сфері високих технологій), обидві країни – і Україна, і Китай – отримали цінний та дуже корисний досвід, підкреслив академік А. Загородній. Він зазначив: «Сьогодні важливим аспектом розширення українсько-китайського співробітництва в науково-технічній та інноваційній сферах, а також однією з можливих форм подальшої взаємодії ми вважаємо не тільки залучення українських учених до роботи в інститутах і на підприємствах КНР, а й створення спільних наукових лабораторій, центрів і науково-виробничих структур не лише в Китаї, а в Україні». Важливим кроком у розвитку двосторонніх відносин українська сторона розглядає

Угоду про стратегічну співпрацю між НАН України та Академією наук провінції Гуандун, підписану в грудні 2017 р. під час візиту делегації НАН України до КНР. Академік А. Загородній висловив упевненість у тому, що реалізація цієї Угоди дасть змогу створити базову платформу комплексної співпраці та міцний фундамент для подальшого розвитку двосторонньої взаємодії у сфері науки, техніки, інновацій і надасть їй цілеспрямованого й тривалого характеру, сприятиме розробленню й реалізації масштабних високотехнологічних проектів НАН України та Академії наук провінції Гуандун. Серед іншого, Угода передбачає створення у провінції Гуандун китайсько-українського науково-технологічного інноваційного центру, основні функції якого, з точки зору української сторони, мають полягати передусім у координації двосторонньої співпраці, а також у можливості розподілу коштів, проведенні спільних науково-технічних конкурсів, попередньому оцінюванні спільних проектів, урегулюванні питань трансферу та передачі технологій, реєстрації центру як юридичної особи у провінції Гуандун. У зв'язку з цим, як зауважив А. Загородній, першочерговим завданням є узгодження статуту й основних положень такого спільного центру, які визначали б основні питання його заснування, організації роботи й умови діяльності. Свої міркування з цього приводу НАН України вже передала на розгляд Академії наук провінції Гуандун і чекатиме від неї пропозицій. «Ми високо цінуємо ініціативи та дії Академії наук провінції Гуандун, спрямовані на подальше розширення та поглиблення науково-технічного співробітництва з інститутами Національної академії наук України. Аналіз стану й динаміки розвитку нашої двосторонньої співпраці на нинішньому етапі свідчить про те, що ми маємо всі можливості реалізувати той величезний потенціал, який досі лишається нереалізованим», – зазначив на завершенні А. Загородній і висловив подяку Посольству КНР в Україні, передусім Надзвичайному і Повноважному Послові КНР в Україні Ду Вею, раднику Чжану Міну та колишньому раднику Лі Цзянжу, за неоціненну допомогу й ключову роль у розвитку співпраці між НАН України та Академією наук провінції Гуандун.

Президент Академії наук провінції Гуандун професор Ляо Бін представив членів китайської делегації. Він наголосив, що очолювана ним організація зацікавлена в співпраці з українською стороною не лише в галузі зварювання, а й за багатьма іншими напрямками (передусім у матеріалознавстві, машинобудуванні та біології), оскільки структуру Академії наук Гуандун становлять шість основних секторів: біології та здоров'я; машинобудування; електроенергетики та інформації; матеріалів і хімії; екології та природних ресурсів; інтелектуальних сервісів. За словами Ляо Біна, китайські вчені прагнуть розширювати співпрацю з українськими колегами, зокрема реалізувати конкретні спільні дослідницькі проекти. «Необхідно проаналізувати наші академії на предмет відповідності цим потребам і починати діяти», – переконаний високий гість. На його думку, прикладом успішної співпраці служить Китайсько-український

інститут зварювання ім. Є. О. Патона Академії наук провінції Гуандун, видатки на діяльність якого китайська сторона має намір збільшувати.

Про роботу цього спільного інституту присутніх поінформували академік І. Кривцун і доктор технічних наук В. Коржик.

За словами І. Кривцуна, Інститут електрозварювання ім. Є. О. Патона НАН України співпрацює з організаціями багатьох провінцій КНР із широкого спектра питань, що викликають інтерес китайських колег. Серед цих питань оброблення матеріалів та інші технології, пов'язані зі зварюванням (зварювання під водою та у відкритому космосі, зварювання м'яких живих тканин для потреб медицини тощо). «Упродовж останніх шести років основне місце в нашій співпраці з китайською стороною посідає забезпечення діяльності Китайсько-українського інституту зварювання ім. Є. О. Патона Академії наук провінції Гуандун як нової форми тривалої ефективної взаємодії, – сказав І. Кривцун. – Роботі цього інституту велику увагу приділяє президент НАН України академік Б. Патон. Однак у розвитку інституту є й проблеми, спричинені новими викликами, на які слід відповідати, щоб залишатися корисними для промисловості й економіки загалом. Під час попереднього візиту делегації спільного інституту до КНР було обговорено перспективи його розвитку та заходи, які слід реалізувати найближчим часом. Обговорення буде продовжено. Водночас досвід роботи цього інституту дає змогу сподіватися на успішне втілення ідеї заснування китайсько-українського науково-технологічного інноваційного центру, котрий орієнтуватиметься на вирішення практичних задач для промисловості обох країн».

Як підкреслив співдиректор спільного інституту В. Коржик, в інституті докладають великих зусиль для комерціалізації результатів наукових досліджень і їхнього практичного впровадження на промислових підприємствах, передусім на території провінції Гуандун. Велику підтримку організації надає Академія наук провінції Гуандун. В. Коржик зазначив, що на часі реалізація масштабніших проєктів, до якої варто було б долучати більше установ НАН України. Доречною при цьому була підтримка Народного уряду цієї провінції та Центрального уряду КНР. На цьому етапі на заводі активнішому розвитку інституту стоять обмеження щодо термінів закордонних відряджень науковців, які можливо усунути лише на рівні Кабінету Міністрів України. «Досвідом співробітництва, напрацьованим на базі Китайсько-українського інституту зварювання ім. Є. О. Патона Академії наук провінції Гуандун, ми готові поділитися при заснуванні китайсько-українського науково-технологічного інноваційного центру, а надалі брати активну участь у його роботі», – підсумував В. Коржик.

Заступник директора спільного інституту зварювання Ду Чуньлінь зосередився на нинішньому стані діяльності цієї організації. Він зазначив, що на базі інституту функціонують п'ять платформ і розвиваються технології. Спільний інститут розширює співпрацю з партнерами з інших міст і провінцій КНР та планує перетворитися на найбільший китайський інститут

зварювального профілю. Нещодавно держава надала йому 200 млн юанів фінансової підтримки, тож наприкінці поточного року має завершитися спорудження його нових офісних будівель і наукових корпусів.

Після декларування намірів сторони перейшли до більш предметного обговорення питання заснування китайсько-українського науково-технологічного інноваційного центру. Академік А. Загородній з цього приводу повідомив, що в НАН України одразу після прибуття її делегації з Китаю у грудні 2017 р. відбулася нарада, у якій узяли участь директори українських академічних наукових установ, що співпрацюють з Академією наук провінції Гуандун. Під час заходу було обговорено перспективи спільного центру. Більшість учасників наради підтримали ідею щодо його створення, оскільки розглядають центр як майбутній майданчик для координації наукового й науково-технічного співробітництва двох країн. Українська сторона вважає, що не треба зволікати із залагодженням питань, пов'язаних зі створенням центру (з визначенням форми його діяльності, структури тощо). Крім того, завдання щодо заснування подібних до цього центру організацій, які сприяли б науково-технологічному розвитку Китаю, закріплено на офіційному рівні – таку пропозицію висунув голова КНР Сі Цзіньпін.

Професор Ляо Бін також поділилися баченням китайської сторони з приводу спільного центру. За його словами, доцільно погодити перелік напрямів, наукові дослідження за якими підтримуватиме цей центр. Варті фінансування наукові проекти українські та китайські експерти визначатимуть разом. Причому підтримка надаватиметься в тому числі й проектам фундаментальних досліджень, а також проектам з відтермінованою комерціалізацією. Центр також допомагатиме прискорювати комерціалізацію наукових результатів, які цього потребують. Як зауважив Ляо Бін, Народний уряд провінції Гуандун готовий профінансувати створення спільного китайсько-українського центру в обсязі 100 млн юанів.

Академік А. Загородній запевнив зарубіжних гостей у тому, що українська сторона поділяє їхню позицію. І, безумовно, потрібно створювати платформи, які б допомагали розвивати міжнародне співробітництво в різних галузях, а насамперед у науці. Важливо, щоб китайсько-український науково-технологічний інноваційний центр пройшов шлях Китайсько-українського інституту зварювання ім. Є. О. Патона Академії наук провінції Гуандун: сторони мають укласти угоду про його заснування, і центр повинен отримати офіційний статус. Академік А. Загородній високо оцінив позицію китайських партнерів щодо кола проектів, яким, як передбачається, центр надаватиме підтримку. «Дуже привабливою є ідея про те, що впровадження наукових результатів може відбуватися не одразу, оскільки вкрай необхідно розвивати фундаментальні дослідження, які в майбутньому можуть прокласти шлях до інновацій», – зазначив він і наголосив, що НАН України готова до подальшої роботи в цьому напрямі.

Сторони також зійшлися на думці, що мають перебувати в постійному тісному контакті, наповнюючи свої взаємини конкретним змістом. Невдовзі планується створити спеціальну робочу групу, що займатиметься питанням заснування китайського-українського науково-технологічного інноваційного центру.

Потому китайська делегація відбула до Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона НАН України. Програмою її перебування в нашій країні було передбачено відвідання й ряду інших академічних наукових установ у Києві (Фізико-технологічного інституту металів та сплавів, Інституту проблем матеріалознавства ім. І. М. Францевича, Інституту технічної теплофізики, Інституту мікробіології і вірусології ім. Д. К. Заболотного НАН України) і в Харкові (Інституту сцинтиляційних матеріалів, Інституту проблем машинобудування ім. А. М. Підгорного, Інституту фізики твердого тіла, матеріалознавства і технологій Національного наукового центру «Харківський фізико-технічний інститут» НАН України) (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/News/Pages/View.aspx?MessageID=4243>) . – 2018. – 12.09).

Проект ЄС SEREN4, спрямований на підтримку, надання допомоги заявникам на конкурси програми ЄС «Горизонт-2020» за напрямом «Безпечні суспільства: захист свободи та безпеки Європи та її громадян» і на розширення участі у проектах за цим напрямом, протягом жовтня 2018 р. проводить три форуми – посередницькі події, присвячені пошуку партнерів для подання заявок на відповідні конкурси за підтримки Міністерства внутрішніх справ Франції і Європейської комісії.

До участі запрошуюються професіонали, зацікавлені в підготовці проектів на конкурси 2019 р.

Форуми відбуватимуться в Парижі за таким графіком:

– вівторок, 2 жовтня 2018 р., – за темами, пов’язаними з боротьбою зі злочинністю та тероризмом (конкурси SU-INFRA02-2019, SU-FCT01-2019, SU-FCT02-2019, SU-FCT03-2019, & SU-GM01-2019). Реєстрацію відкрито до 27 вересня 2018 р.;

– четвер, 11 жовтня 2018 р., – з питань, пов’язаних з безпекою кордонів та зовнішньою безпекою (конкурси SU-BES01-2019, SU-BES02-2019 – sub-topics 3, 4 and open, SU-BES03-2019, & SU-GM01-2019). Реєстрацію відкрито до 8 жовтня 2018 р.;

– середа, 24 жовтня 2018 р., – з питань, пов’язаних зі стійкістю від катастроф (конкурси SU-DRS01-2019, SU-DRS02-2019, SU-DRS03-2019, SU-DRS04-2019, SU-DRS05-2019, & SU-GM01-2019). Реєстрацію відкрито до 19 жовтня 2018 р.

Учасники заходів матимуть можливість зустрітися з колегами, потенційними партнерами, зацікавленими в подальшому співробітництві, та

поділитися своїми бажаннями, досвідом та інноваційними ідеями. Вони також зможуть персонально обговорити свої питання під час спеціальних сесій **(Національна академія наук України** (<http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/News/Pages/View.aspx?MessageID=4236>). – 2018. – 6.09).

У рамках Європейського проекту ACCELERATE програми ЄС «Горизонт-2020» консорціум науково-дослідницької інфраструктури Центральної Європи (CERIC) пропонує індивідуальну підтримку з підготовки пропозицій щодо використання можливостей згаданої дослідницької інфраструктури (планування експериментів, виконання вимірювань), а також аналізу та публікування результатів.

CERIC надає відкритий доступ до сучасної науково-дослідницької інфраструктури у Центральній та Східній Європі задля забезпечення розвитку науки та промисловості в галузі дослідження матеріалів, біоматеріалів і нанотехнологій. Спільне використання провідних національних дослідницьких інфраструктур у восьми європейських країнах дає змогу знаходити інноваційні рішення суспільних проблем у сферах енергетики, охорони здоров'я, харчування, культурної спадщини тощо. Послуги, що надаються партнерами консорціуму, істотно доповнюють одна одну і включають обладнання для виконання досліджень з використанням ядерного магнітного резонансу, рентгенівської електронної спектроскопії, аналізу пучків іонів, електронної мікроскопії високої роздільної здатності, рентгенівської електронної спектроскопії, аналізу матеріалів з використанням синхротронного випромінювання та нейтронних пучків.

Пілотна програма відкритого доступу

Дослідники CERIC можуть надавати індивідуальну підтримку щодо:

- розроблення плану виконання експерименту та написання пропозицій;
- супроводження виконання вимірювань;

– допомоги з аналізу отриманих даних, підготовки звітності й публікування **(Національна академія наук України** (<http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/News/Pages/View.aspx?MessageID=4249>). – 2018. – 14.09).

5–8 вересня 2018 р. у мальовничому куточку Харківщини, розташованому на березі Печенізького водосховища в с. Мартове, тривала міжнародна школа-семінар для молодих учених «Функціональні матеріали для технічних та біомедичних застосувань», присвячена 100-річчю Національної академії наук України й організована Інститутом сцинтиляційних матеріалів (ІСМА) НАН України.

У заході взяли участь 39 науковців з України, Білорусі й Ізраїлю. З лекціями виступили сім науковців, у тому числі молоді вчені. Одним з таких молодих лекторів став старший науковий співробітник ІСМА НАН України В. Кононець, який здобув ступінь доктора філософії (PhD) в Університеті Ліон 1 (Франція) і повернувся працювати на Батьківщину.

Упродовж зібрання було заслухано усні доповіді молодих учених, присвячені фізиці сцинтиляційних процесів, сцинтиляційним матеріалам і детекторам на їхній основі, люмінесцентним властивостям нанорозмірних систем, люмінесцентним технологіям у біології й медицині.

«Родзинка» цьогорічної школи-семінару – лекція кандидата філософських наук Я. Пруденко «Трансгуманістична свобода і етика взаємодії зі штучним інтелектом. Сучасні практики Science Art'у», до якої увійшли, зокрема, матеріали, напрацьовані лекторкою спільно з молодими вченими ІСМА НАНУ. Наступну Міжнародну школу-семінар «Функціональні матеріали для технічних та біомедичних застосувань» планується провести у вересні 2019 р. (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/News/Pages/View.aspx?MessageID=4244>). – 2018. – 12.09*).

У рамках Ініціативи розширення та інтеграції Об'єднаний дослідницький центр Європейської комісії (JRC) проводить VII щорічний Форум «Стратегія ЄС щодо Дунайського регіону». Захід відбудеться 18–19 жовтня 2018 р. у м. Софія (Болгарія).

JRC пропонує для науковців і експертів з України покриття витрат на проїзд і проживання (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/News/Pages/View.aspx?MessageID=4231>). – 2018. – 5.09*).

2 вересня 2018 р. науково-популярний проект «Дні науки», який започаткували молоді вчені НАН України, узяв участь у II щорічному Фестивалі ArtDay, який відбувався у Київському центрі сучасного мистецтва PinchukArtCentre. Цільова аудиторія фестивалю – діти та підлітки.

Відвідувачі фестивалю мали нагоду поспілкуватися з науковцями, познайомитися з лабораторними тваринами й отримати сувеніри на пам'ять про цей захід – наліпки з логотипом проекту «Дні науки» та листівки зі знімками, що брали участь у щорічному конкурсі наукових фотографій від «Вікімедіа Україна».

Організатори демонстрували дітям і дорослим гризунів – чорних і білих мишей, а також піщанок (їх іще називають пустельними щурами).

Цих тварин використовують в експериментах при проведенні доклінічних досліджень (наприклад, коли тестують нові медичні препарати,

методики лікування тощо). На мишах із чорним забарвленням шерсті найчастіше перевіряють імунні реакції на ті чи інші речовини. Піщанки, подібні до тушканчиків, мають відмінну від звичайних мишей систему кровопостачання мозку, тому на них випробовують дію речовин, які можуть впливати на функціонування нервової системи. Науковці розповіли, яких тварин і в яких умовах утримують у віварії Інституту фізіології ім. О. О. Богомольця НАН України, чим і як годують лабораторних мишей і за якими ознаками лабораторні тварини відрізняються від інших – як домашніх, так і диких.

На завершення спілкування з відвідувачами фестивалю представники «Днів науки» та їхні партнери з іншого вітчизняного науково-популярного проекту «Наукові пікніки в Україні» пропонували голосувати за них у київській програмі бюджету участі, у рамках якої вчені-популяризатори висунули на здобуття міського фінансування дві ініціативи: «Рік науки для Києва» («Наукові пікніки», «Медичні пікніки», «Дні науки») і «Науковий сквер на Оболоні». Нагадаємо, попереднього разу «Дням науки» та «Науковим пікнікам» спільно вдалося виграти фінансування на проведення просвітницьких заходів для киян і гостей міста протягом 2018 р.

Наступні науково-популярні заходи відбудуться в столиці вже невдовзі: 22 вересня 2018 р. в Парку ім. Т. Шевченка відбудуться чергові «Наукові пікніки в Києві», а 10–11 листопада – осінні «Дні науки» (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/News/Pages/View.aspx?MessageID=4237>)). – 2018. – 6.09).

Наукові публікації

До 100-річчя від дня заснування Національної академії наук України колектив Київського університету права (КУП) НАН України підготував і видав унікальну енциклопедичну працю «Мала енциклопедія прав людини».

Науковці КУП НАН України протягом багатьох років розробляють цикл «Малих енциклопедичних видань для студентів, аспірантів і викладачів». «Мала енциклопедія прав людини» є десятим ювілейним виданням у цій серії. Раніше вже побачили світ і користуються великою популярністю такі видання: «Мала енциклопедія теорії держави і права», «Мала енциклопедія конституційного права», «Мала енциклопедія приватного права», «Мала енциклопедія права інтелектуальної власності», «Мала енциклопедія господарського права», «Мала енциклопедія кримінального права», «Мала енциклопедія міжнародного права», «Мала енциклопедія міжнародної безпеки», «Мала енциклопедія канонічного права».

Треба зазначити, що співробітники університету посилено працювали над підготовкою зазначеного видання протягом двох років, щоб опублікувати його до вікового ювілею НАН України.

Ця енциклопедія, за загальною редакцією ректора КУП НАН України професора Ю. Бошицького та кандидата юридичних наук О. Харчука, стосується широкого кола основних дефініцій галузі прав людини. Колективом авторів з 13 осіб детально розтлумачено основні поняття галузі, розкрито зміст і значення таких важливих джерел міжнародного права, як Загальна декларація прав людини 1948 року, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 року, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 року, Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. Енциклопедія містить близько 300 статей і список найважливіших міжнародних договорів.

Науковці щиро сподіваються, що це унікальне видання юристів-міжнародників КУП НАН України буде корисним і викличе жвавий інтерес серед студентської молоді, викладачів, аспірантів, наукових працівників, а також співробітників Міністерства закордонних справ України, Міністерства юстиції України, дипломатичних представництв, адвокатури, прокуратури, суду, інших державних органів влади та представників громадських організацій **(Національна академія наук України** (<http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/News/Pages/View.aspx?MessageID=4224>). – 2018. – 31.08).

11 вересня 2018 р. у залі засідань Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (м. Київ, вул. Грушевського, 4) відбулася презентація монографії наукового співробітника відділу шевченкознавства цієї академічної наукової установи кандидата філологічних наук Г. Карпінчук «Михайло Новицький – шевченкознавець», яка побачила світ цього ж року у видавництві «Наукова думка» НАН України в рамках проекту «“Наукова книга” (молоді вчені)».

Монографію присвячено М. Новицькому – особистості відомій і авторитетній у шевченкознавстві. У цій галузі він відзначився насамперед як дослідник-документаліст і текстолог. У пропонованій праці всебічно розкрито науковий доробок М. Новицького та з'ясовано його внесок у становлення й розвиток шевченкознавства 1920–1960-х років.

Уперше описано і введено до наукового обігу архівні матеріали вченого, висвітлено роль М. Новицького в написанні документальної біографії Т. Шевченка, виявленні та вивченні автографів поета, підсумовано працю дослідника в підготовці до друку видань літературної й мистецької спадщини Т. Шевченка, а також подано нові факти до біографії репресованого вченого.

Видання доповнюють документи зі слідчої справи М. Новицького, хронологія життя та наукових здобутків дослідника, бібліографія його шевченкознавчих праць.

Книга розрахована на літературознавців, істориків культури, студентів гуманітарних факультетів, широке коло читачів **(Національна академія наук**

У сучасному світі дедалі більше урядів і компаній шукають компроміс між зростанням, зайнятістю, соціальною інтеграцією та захистом навколишнього середовища.

Основний виклик полягає в необхідності спрямувати процес структурних перетворень на розвиток сталого виробництва та споживання з метою масштабного створення якісних робочих місць, розширення сфери охоплення адекватними системами соціального захисту, сприяння соціальній інтеграції та реалізації основоположних принципів і прав для нинішнього та майбутніх поколінь. Це потребує реалізації екологічної та економічної політики, що враховує чинник впливу на сферу праці.

Про це в статті «Справедливий перехід» для сталого розвитку та гідної праці» для тижневика «Дзеркало тижня» пише провідний науковий співробітник сектору соціальних ризиків у сфері зайнятості населення Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України кандидат економічних наук І. Новак.

Експерт зазначає, що соціальна політика й політика зайнятості, професійної підготовки та ринку праці мають включати елемент екологічної сталості як одну з цілей стимулювання розвитку життєздатних підприємств і гідної праці. Найважливішою передумовою забезпечення необхідної інтеграції та послідовності таких заходів є створення інститутів і механізмів адміністративного управління для екологічно сталого розвитку на всіх рівнях, включно з компетентними органами влади, організаціями роботодавців і профспілками.

У 2013 р. Міжнародна організація праці (МОП) оприлюднила доповідь «Сталий розвиток, гідна праця і зелені робочі місця», присвячену двом магістральним проблемам XXI ст. – забезпеченню екологічної сталості та гідної праці для всіх. У документі наголошується, що обидві ці проблеми потребують невідкладного й спільного розв'язання, оскільки тісно пов'язані між собою, а мети екологічно сталої економіки не можна досягнути без активного внеску світу праці.

Інтеграція ідей захисту навколишнього середовища (екологія), соціальної справедливості (соціум) та запобігання дискримінації (економіка) знайшла відображення в парадигмі сталого розвитку (Sustainable development), сформульованій у 1987 р. у доповіді «Наше спільне майбутнє» (Our Common Future) Міжнародної комісії з навколишнього середовища й розвитку ООН (World Commission on Environment and Development). Триєдина концепція сталого розвитку визначає невіддільними складовими соціального прогресу дотримання прав людини, бізнес-етики та інвестицій у розвиток некомерційного сектору, а результатом взаємодії економічного

розвитку та соціального прогресу – забезпечення соціальної справедливості, передусім щодо можливостей зайнятості.

Утім, синергія зв'язку сталого розвитку та гідної праці не є автоматичною й залежить від умов праці, її якості та соціальної цінності. Саме тому в рамках концепцій сталого розвитку та гідної праці відбувається формування критично важливих умов для людського розвитку щодо екологічної сталості, безпеки й прав людини, сприяння рівності та соціальній справедливості.

У своїй статті вчена також звертає увагу на те, що однією з важливих ознак сталих економіки й суспільства, які зберігають навколишнє середовище для прийдешніх поколінь, характеризуються справедливістю та не допускають ізоляції жодних соціальних груп або країн, є розвиток зеленої економіки (Green Economy). У 2008 р. Програма ООН з навколишнього середовища (UNEP), МОП, Міжнародна організація роботодавців (International Organisation of Employers) і Міжнародна конфедерація профспілок (International Trade Union Confederation) започаткували ініціативу «Зелені робочі місця» (Green Jobs), що підтримує узгоджені зусилля урядів, роботодавців і профспілок, спрямовані на розроблення й реалізацію екологічно сталої та послідовної політики й ефективних програм, метою яких є створення зелених робочих місць і просування гідної праці.

Глобальна програма дій «Порядок денний на XXI століття» (Agenda 21) визнає важливу роль працівників і профспілок, організацій роботодавців щодо імплементації принципів сталого розвитку, зокрема, шляхом:

- поширення тематики соціального діалогу на питання екологічної політики;
- збільшення кількості колективних договорів і угод екологічного спрямування, метою яких є досягнення сталого розвитку;
- створення дво- і тристоронніх механізмів для розгляду та вирішення питань безпеки, охорони здоров'я та сталого розвитку;
- розширення участі й консультацій із соціальними партнерами з питань прийняття рішень з розроблення, реалізації та оцінювання національних і міжнародних стратегій та програм у сфері охорони навколишнього середовища й розвитку, галузевих стратегій, стратегій сталого розвитку тощо.

Наприкінці публікації І. Новак зазначає, що ефективність цих дій соціальних партнерів і організацій громадянського суспільства в Україні може бути забезпечена за допомогою започаткування постійного діалогу з питань сталого розвитку, справедливого переходу та створення зелених робочих місць, запобігання, уникнення або зменшення потенційно негативних наслідків переходу до низьковуглецевої економіки, зокрема з питань конкуренції та зайнятості. Ця ініціатива може бути реалізована в рамках діяльності Платформи громадянського суспільства Україна – ЄС, створеної відповідно до ст. 469–470 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

Детальніше читайте в повному тексті статті І. Новак на сторінках тижневика «Дзеркало тижня» (Випуск № 29, 11–17 серпня 2018 р.) або на офіційному інтернет-сайті видання за посиланням: <https://dt.ua/macrolevel/spravedliviy-perehid-dlya-stalogo-rozvitku-ta-gidnoyi-praci-285297.html> (Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/News/Pages/View.aspx?MessageID=4229>)). – 2018. – 5.09).

Інтерв'ю вчених НАН України

Про важливість розвитку науки для будь-якої держави вітчизняному науково-популярному ресурсі Sciences.in.UA розповів завідувач відділу фізичної електроніки Інституту фізики НАН України член-кореспондент НАН України О. Марченко.

Науковець поділився спогадами про роки навчання на факультеті електронного приладобудування та обчислювальної техніки Київського політехнічного інституту (нині – Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут ім. І. Сікорського») та роботи в Інституті фізики НАН України й за кордоном.

«Мені пощастило працювати в колективі, який займався проблемами фізичної електроніки, – розповідає О. Марченко. – Для пересічного громадянина “фізична електроніка” ні про що не говорить, але ця галузь є базою усіх систем зв'язку. Фізична електроніка вивчає поведінку електронів у вакуумі і в твердих тілах. Наукові досягнення в цій галузі створили підґрунтя для побудови локаційних станцій, які широко використовуються й досі. У вакуумі було реалізовано передові методики з дослідження структури поверхні на атомному рівні. Так склалося, що відділ, яким я зараз керую, перетворився на відділ, що займається фізикою поверхні. Це – розділ фізики, який вивчає поведінку окремих атомів і молекул на поверхні. І не просто на поверхні, а на атомно гладкій поверхні, на якій атоми вилаштовані одним шаром і строго впорядковані.

І навіть це все вивчати? Даю відповідь. Усі сучасні комп'ютери, основою яких є процесори, створено на атомно гладкій поверхні кремнію, де шар за шаром напорошено надтонкі плівки. І все це має дуже маленькі розміри, які спершу обчислювалися десятками мікрон, а нині становлять одиниці нанометрів. Один нанометр – це така відстань, уздовж якої можуть розміститися три атоми заліза.

Коли створюють складну інтегральну схему (а це почали робити на початку 1960-х років), необхідно, щоб комірок пам'яті було якомога більше. Спочатку їх були сотні, тепер – мільярди, і якась флешка вміщує в себе всю світову бібліотеку. Усе має дуже маленькі розміри не тому, що в корпусі комп'ютера мало місця, ні. Основний об'єм комп'ютера займають джерело живлення та вентилятор, а та частина, котра відповідає за його

функціонування, є дуже маленькою. Річ у тім, що опитування всіх комірок у цій системі відбувається через певні такти часу. І аби досягти тієї чи іншої комірки, електромагнітна хвиля має витратити певний час. А швидкість електромагнітної хвилі є скінченною. Тому обмеження щодо швидкодії функціонування таких процесорів продиктовано скінченністю швидкості світла (швидкістю розповсюдження електромагнітної хвилі). Отже, їх потрібно робити якомога меншими, щоб опитувати комірки частіше, щоб збільшити частоту такого опитування від мегагерц до сотень гігагерц.

Інформація міститься в маленькому кристалі, утвореному шляхом напорошення. До кожної комірки адресуються за допомогою спеціальних “дротиків” – плівок завтовшки й завширшки в кілька нанометрів. Щоб контролювати все те, що відбувається в процесорі, потрібно мати інструменти, які дають змогу стежити за структурою цих утворень з точністю до розміру атома, буквально з контролем кожного атома й кожної молекули “поштучно”. Так виникли нанофізика і сучасні нанотехнології.

Усі ми були свідками революції електронної техніки наприкінці ХХ ст. Це стало можливим завдяки тому, що раніше вже були відпрацьовані процесорні технології, які ґрунтувалися на досягненнях фізики поверхні. Операційна пам'ять сучасних комп'ютерів, на відміну від їхніх попередників, досягла вже гігабайтів. Але ще на початку 1980-х років було неможливо відслідкувати поведінку окремих атомів і молекул. Це вперше вдалося зробити тільки у 1982 р. в швейцарському підрозділі фірми ІВМ у Цюріху, де було відкрито методику сканувальної тунельної мікроскопії. Автори цього відкриття – Г. Бінніг і Г. Рорер – отримали Нобелівську премію в галузі фізики 1986 р. Наприкінці 1980-х років тунельний мікроскоп сконструювали й українські фізики, але вслід. Так, було чимало наукових напрямів, за якими ми мали непоганий вигляд у світовому масштабі. Однак мені завжди було боляче, що в решті ми постійно відставали й змушені були наздоганяти такі передові країни, як ФРН, США, Франція та ін.

На жаль, зараз настали такі часи, коли наука мало кого цікавить, попри те що вона має колосальне значення для розвитку країни, формування світогляду молоді. А між тим, той, хто першим щось відкрив, першим матиме й технології, пов'язані з цим відкриттям. Так, Е. Резерфорд, намагаючись з'ясувати структуру атомів, дізнався, що у них всередині є ядро, яке огортають електронні оболонки. Те, що називається планетарною моделлю атома. Він займався дослідженнями, які не давали миттєвого прибутку. Але без розуміння структури атома не було б ядерної фізики. Так само не думав про прибутки й І. Ньютон – він цікавився таємницями світобудови і її загальними закономірностями. І коли він їх зрозумів, для людства відкрилися можливості зробити щось корисне і в утилітарному сенсі. І так скрізь. Трохи більше 100 років тому Д. Томсон відкрив електрон. Із відкриттям електрона почалась ера електроніки, а з нею двигуни, автоматизація, силова і надточна електроніка. Без цього не було б ні комп'ютерів, ні мобільних телефонів. А все починалося на рівні з'ясування смислу і пізнання закономірностей. Для

середнього школяра зараз багато чого є простим і самозрозумілим, але раніше обставини мали збігтися так, щоб, наприклад, у М. Фарадея на столі опинилися і катушка, і магніт, і прилад, що давав змогу реєструвати виникнення електричного струму. Тобто для того щоб щось десь з'явилося, потрібно, щоб сформувалося відповідне середовище. Серед 100 звичайних учених завжди знайдеться троє-п'ятеро, які стануть ньютонами чи фарадеями. Але для цього потрібне середовище. У нашій країні таке середовище було, але, на жаль, воно поступово зникає. У моєму відділі, де раніше реалізовувалися передові технології, працювало 70 співробітників, і в кожній лабораторії щось відбувалося. Сьогодні нас уже менше 30 осіб. Стрімка деградація триває вже четвертий рік. Молодь до нас не йде. Якщо так буде й далі – науковці потихеньку “вимруть”, як вимирають біологічні популяції.

Наука в суспільстві виконує дві головні функції – світоглядно-пізнавальну й прикладну. У країні, яка себе поважає, мають бути осередки з науковими колективами, які, з одного боку, розуміють закони природи, а з іншого – працюють у тісному контакті з практиками, розроблюючи щось корисне для людства.

На уроках музики співають не для того, щоб стати співаками, а математику вивчають не для того, щоб стати математиками. Але людина, якщо вона хоче називатися людиною, має засвоїти базові знання. Є обов'язкові речі. Геометрія – це єдиний приклад науки, яка є абсолютно строгою системою міркувань: виводячи одне з іншого, дитина виходить на більш високий рівень і доходить до висновку. Після розв'язання 50–100 тематичних геометричних задач у дитини складається матриця міркувань, котра в подальшому допоможе послідовно викладати думки, сформувавши мову і критичне мислення, що потім допоможе їй у будь-якій сфері. Зараз ми маємо колосальну проблему з рівнем підготовки дітей, яка з року в рік деградує. Сьогодні майже неможливо сформувавши математичний клас. Тому всім, хто має дітей, рекомендую навчати їх за будь-яку ціну, щоб Україна не перетворилася на територію з безграмотним населенням.

На Захід можна й потрібно їздити (я сам пропрацював 10 років у Франції і дуже вдячний цій країні), але жити потрібно вдома і робити свою країну комфортною. За моїми враженнями, концептуально Україна нічим не гірша від Франції. Тільки не треба забувати про науку» (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/News/Pages/View.aspx?MessageID=4225>). – 2018. – 31.08).

Поточний рік по-своєму унікальний. За сумним збігом обставин на нього припадає 10-річчя початку глобальної кризи 2008–2009 рр. і 20-річчя серпневого дефолту в Росії (1998 р.). Обидві ці події залишили глибокий слід у вітчизняній історії, запам'ятавшись валютними, фінансовими й економічними потрясіннями. Причому у 2009 р. Україна поставила чи не

світовий антирекорд – падіння її ВВП (–14,8 %) виявилось одним з найзначніших за час Великої рецесії. Про це в статті спеціально для тижневика «Дзеркало тижня» пише заступник директора Інституту економіки та прогнозування НАН України член-кореспондент НАН України С. Кораблін.

Водночас нинішній рік – ще й переддень 30-річчя знаменитого Вашингтонського консенсусу, який став прологом не тільки до цих двох «ювілеїв», а й до ряду вкрай суперечливих уявлень про успішну економічну політику. У 1989 р. Д. Вільямсон сформулював 10 її постулатів, закарбувавши в них, за його ж словами, домінуючий погляд тогочасного політичного Вашингтона – Конгресу США, американської адміністрації, а також міжнародних фінансових організацій і провідних мозкових центрів.

Сьогодні ці правила загальновідомі: бюджетна дисципліна, податкова реформа (у тому числі низькі ставки й широка податкова база), фінансова лібералізація, єдиний конкурентний курс валюти, лібералізація зовнішньої торгівлі, прямі іноземні інвестиції, приватизація, дерегуляція, захист прав власності.

Докладно про те, як принципи Вашингтонського консенсусу було реалізовано на практиці й які наслідки мали для світової економіки та національних економік ряду держав, читайте в повній версії статті С. Корабліна «Країна застиглих реформ» на сторінках тижневика «Дзеркало тижня» (Випуск № 33, 8–14 вересня 2018 р.) або офіційному інтернет-сайті видання за посиланням: https://dt.ua/macrolevel/krayina-zastiglih-reform-287791_.html (Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/News/Pages/View.aspx?MessageID=4247>)). – 2018. – 13.09).

Старший науковий співробітник відділу генетики людини Інституту молекулярної біології і генетики (ІМБГ) НАН України кандидат біологічних наук О. Півень у розмові з порталом «Дім інновацій» розповіла про унікальний метод, над яким нині працюють учені цієї установи та який допоможе буквально оновити серце після інфаркту.

Інфаркт трапляється тоді, коли кров раптово припиняє надходити до серцевого м'язу. Якщо дуже швидко доправити людину до лікарні, усе може обійтися без особливо поганих наслідків. В іншому разі, навіть якщо людина виживе після інфаркту, її серце вже ніколи не буде таким, як раніше. Частина клітин серцевого м'язу – кардіоміоцитів – гине, а їхнє місце займають фібробласти – клітини сполучної тканини. Вони нездатні скорочуватися, як це роблять кардіоміоцити, й утворюють на серці щось на зразок шраму, що залишиться назавжди. Звичайно, існують різні медичні підходи, які допомагають людям після інфаркту почуватися краще й жити довше, але зі шрамом ці методи нічого вдіяти не можуть.

Група науковців з ІМБГ НАН України проводить на сьогодні серію фундаментальних досліджень, аби зрозуміти, яким чином можна змусити фібробласти в буквальному сенсі цього слова перетворитися на клітини серцевого м'язу і, таким чином, оновити серце.

Роботи, які проводить дослідницька група під керівництвом кандидата біологічних наук О. Півень у відділі генетики людини, пов'язані з двома сучасними напрямками біології клітини. Перший – так зване перепрограмування клітин, яке дає змогу один вид клітин перетворити на інший. Другий – застосування технології CRISPR, або так званих генетичних ножиць, що дає змогу, наприклад, змінювати певні ділянки ДНК.

Кожна нормальна клітина нашого тіла має однаковий набір генів. Нервова клітина в мозку, епітеліальна клітина на поверхні шкіри та м'язова клітина з біцепсу мають один і той же набір генів, але виглядають та працюють зовсім по-різному. Так відбувається тому, що в кожній з них одні гени «вимкнені», а інші гени працюють. Простіше кажучи, є гени, які роблять клітину серцевого м'язу або клітину сполучної тканини тим, чим вони є.

Будь-яка з цих клітин чи будь-яка інша спеціалізована клітина походить від так званої стовбурової клітини. Це – неспеціалізована клітина, здатна перетворитися на будь-яку спеціалізовану. З неї можна спробувати «вирощувати» м'язи, шкіру, кістки – будь-яку тканину, яку потрібно «відремонтувати» або замінити в тілі. Саме тому сьогодні дослідженням стовбурових клітин приділяють так багато уваги.

Тривалий час існувала думка, що спеціалізована клітина вже ні на яку іншу перетворитися не може. Але японський дослідник С. Яманакі знайшов спосіб, як «змусити» спеціалізовану клітину перетворитися на стовбурову. Його дослідження викликали величезний резонанс, адже в дорослому тілі стовбурових клітин дуже мало, а тепер їх можна отримати стільки, скільки потрібно, і вирощувати з них те, що потрібно.

За свої роботи у 2012 р. С. Яманакі отримав Нобелівську премію в галузі фізіології та медицини. Завдяки його винаходу інші дослідники розробляють методи, за допомогою яких можна одні спеціалізовані клітини перетворити відразу на інші, оминаючи стадію стовбурової клітини.

Ідея науковців ІМБГ НАН України полягає в тому, щоб змусити фібробласти серця працювати як кардіоміоцити, увімкнувши у них певні гени. Основне завдання – зрозуміти, як це зробити, не завдавши водночас шкоди самій клітині.

Аби фібробласти почали працювати як кардіоміоцити, необхідно, щоб у них активувалися п'ять мастер-генів. Це такі гени, які запускають роботу цілих груп генів, які, у свою чергу, забезпечують клітині ту чи іншу спеціалізацію. У нашому випадку ці відомі мастер-гени називаються GATA4, MyoD, Tbx5, Mef2c та HAND2.

У більш ранніх роботах з перепрограмування клітин ті чи інші гени, які мали «перемкнути» клітину з однієї спеціалізації на іншу, вносили ззовні.

Для цього їх «причіпляли» до так званих вірусних векторів (тобто спеціальних вірусів), які потім вбудовувалися в геном клітини. Хоча така схема працює на культурах клітин чи лабораторних тваринах, але потенційно вона ризикована через можливі генетичні наслідки. Наприклад, зміни геному з часом можуть стати причиною раку. Тому для людей потрібно вигадати інші способи, як перепрограмувати клітини.

Фібробласти, як і будь-які інші клітини, містять кардіальні мастер-гени, але у фібробластах вони «сплять». Ідея групи дослідників з ІМБГ НАН України полягає в тому, щоб «розбудити» їх, аби перетворити ці клітини на кардіоміоцити. Для цього вони використали технологію CRISPR, модифіковану таким чином, що «різати» вона вже нічого не здатна, зате може знаходити необхідні гени та вмикати їх. Для кожного з кардіальних мастер-генів потрібно підібрати специфічну молекулу – гайд-РНК, перебравши для цього кілька сотень молекул-кандидатів. За останні приблизно півроку дослідники підібрали гайд-РНК для трьох мастер-генів. Залишилося підібрати ще два.

На сьогодні свої дослідження вони проводять на ембріональних фібробластах щура. Вмикаючи в них окремі мастер-гени, дослідники спостерігають за тим, як змінюється робота клітини, яка тепер має більше нагадувати кардіоміоцит.

Після того як буде проведено дослідження на ембріональних клітинах, результати спробують повторити вже на клітинах сполучної тканини, виділених із серця щурів, і лише після цього безпосередньо на щурах, зі змодельованим інфарктом.

Мета О. Півень полягає в тому, щоб розробити метод лікування інфаркту міокарда в людей. Але це неможливо без розуміння фундаментальних процесів, що відбуваються при цьому. За словами вченої, їй не відомо, щоб будь-де у світі сьогодні проводилися подібні дослідження. Тож, якщо буде отримано позитивні результати, можна сподіватися на публікацію в журналі такого рівня, як Nature.

Якщо говорити про медичне застосування, то після щурів результати дослідження необхідно перевірити на клітинах людини. Потому настане черга преклінічних досліджень. Скоріші за все, вони проводитимуться на свинях, організм яких подібніший до людського, ніж у щурів. Якщо результати преклініки виявляться позитивними, лише тоді настане черга досліджень на пацієнтах, які добровільно на це погодяться.

Такі дослідження в Україні проводяться за строго встановленою процедурою, що, зокрема, передбачає те, що їхніх учасників попереджають про можливі негативні наслідки. Враховуючи, що ефект такої терапії потрібно спостерігати хоча б кілька років, нова методика лікування інфаркту міокарда може з'явитися в Україні щонайменше через 10–15 років.

На руку нашим науковцям грає той факт, що застосування технології CRISPR у нас фактично ніяк не регламентується. Якби такі дослідження проводилися на Заході, вони потребували б спеціальних дозволів.

Складнощі роботи групи вчених ІМБГ НАН України пов'язані, головним чином, з фінансуванням. Сьогодні дослідження виконуються на кошти гранту Українського науково-технологічного центру. Але приблизно за рік дія цього гранту завершується, і тому на сьогодні науковці шукають нові джерела фінансування, без яких продовження дослідження буде практично неможливим.

Необхідність фінансування «проривного» проекту стала однією з причин, що спонукали О. Півень подати заявку на участь у MBioS Challenge – першому українському конкурсі біомедичних стартапів, який проводив «Дім інновацій» у першій половині 2018 р. Проект упевнено ввійшов до фіналу та став одним з найпомітніших серед сотні учасників. Важлива мета й досяжність результату цього проекту мають стати достатнім стимулом для партнерів, які змогли б підтримати українських учених у їхньому починанні, яке може змінити світ. Адже достатньо лише стабільного фінансування проекту, а все інше в групі О. Півень уже є.

З матеріалом також можна ознайомитися на сайті «Дому інновацій» за посиланням: <https://innovationhouse.org.ua/statti/pereprogramuvati-serce-pislja-infarktu> (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/News/Pages/View.aspx?MessageID=4248>)). – 2018. – 13.09).

Здобутки української археології

У Бериславському районі Херсонської області поблизу с. Тягинка археологи виявили унікальну історичну знахідку – залишки давніх міст Великого князівства Литовського та Золотої Орди.

Територія давньої литовської фортеці кінця XIV – початку XV ст. займала площу понад 40 га. На думку археологів, давнє середньовічне місто з'явилося на місці населеного пункту періоду Золотої Орди, заснованого у XIII ст.

«Вважаємо, що фортеця виникла не на голому місці, – зазначає начальник Південної Середньовічної археологічної експедиції Інституту археології НАН України, голова правління історико-культурної асоціації «Україна – Туреччина» доктор історичних наук, професор С. Біляєва. – Тут до цього існувало татарське місто, про що свідчать залишки цих культур».

Археологи знайшли сотні пам'яток, що належать до кримськотатарської культури: наконечники стріл, цвяхи, керамічний посуд. Цього року також знайдено дуже багато татарських монет з тамгою, що свідчить про розвинуту торгівлю. На багатьох монетах є генуезький штамп, чеканка Кафи. Торік знайшли монети кінця XIV – початку XV ст. Нинішні раритети ще не віддавали нумізматам, але археологи вважають, що вони належать приблизно до цього самого періоду. «Тут проходив кордон Великого князівства Литовського. Де була переправа через річку – стояла митниця», – продовжує С. Біляєва.

Археологи крок за кроком розкопують стіни давньої фортеці. Уже цілком упевнено можуть сказати, що в середні віки тут був водогін, про що свідчать його керамічні залишки.

Давнє місто розкопують малими силами, але уважно й ретельно. Частина фортеці погано збереглася, бо місцеве населення розібрало її для спорудження власних будинків. Проте археологи продовжують роботи, підсумки яких, безперечно, відкриють нові сторінки історії херсонського краю та України (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/News/Pages/View.aspx?MessageID=4239>)*. – 2018. – 7.09).

До 100-річчя Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Н. Тарасенко, мол. наук. співроб., СІАЗ НБУВ

Оцінювання ефективності діяльності бібліотек у соціальних мережах: методика, критерії, досвід

Обґрунтовано необхідність розроблення системи оцінювання ефективності діяльності бібліотек у соціальних мережах. Висунуто пропозиції щодо критеріїв і методик, доречних для застосування в такій системі, проаналізовано сучасний досвід їх використання. На основі проведеного аналізу визначено, що оцінку ефективності діяльності бібліотеки в соціальних мережах можливо здійснити, використовуючи методи, запропоновані бібліотекознавцями для загального оцінювання роботи бібліотеки.

Досить результативним для визначення ефективності мережевого представництва бібліотеки варто визнати також збір і аналіз показників статистичних сервісів інтернет-платформ, які є найбільш інформативними щодо ступеня активності користувачів та задоволення їхніх інформаційних потреб завдяки участі в мережевій комунікації з бібліотекою.

Ключові слова: ефективність роботи бібліотек, представництва бібліотек у соціальних мережах.

Оцінювання ефективності роботи сучасної бібліотеки має визначальне значення для її утвердження в системі інформаційно-комунікаційних процесів суспільства як інституту, що забезпечує створення, накопичення, перероблення й різні способи трансляції якісної інформації. Поняття ефективності роботи бібліотеки в бібліотекознавчій літературі розглядають як рівень досягнення бібліотекою поставлених цілей з урахуванням потреб користувачів. На практиці це передбачає збір об'єктивних статистичних даних, що характеризують роботу бібліотеки, і аналіз цих даних з урахуванням найбільш важливих її базових функцій [1].

Проблема оцінювання ефективності роботи бібліотеки перебуває в постійному полі зору бібліотекознавців. Серед українських фахівців її

вивченню присвячені роботи О. Василенко [2], Г. Солоіденко [3], Л. Дубровіної [4], Л. Петрової [5], Р. Миколенко [6] та ін. Вагомим є також доробок у цій галузі зарубіжних науковців: Р. Пол [7], М. Карташова [8], В. Ключєва [9], Р. Мотульського [10], Ю. Столярова [11], С. Меньшикової [12], В. Чудінової [13] та ін. Утім, попри активне розроблення зазначеної тематики, на сьогодні ще не вироблено цілісної системи оцінювання ефективності роботи бібліотеки. Дослідники не дійшли єдиної думки щодо методів оцінювання ефективності, переліку та змісту її основних критеріїв, характеру й кількості. Пропозиції щодо запровадження системи збалансованих показників досі не отримали законодавчого закріплення і в різних джерелах визначаються по-різному.

Істотною прогалиною наукових пошуків у рамках зазначеної проблеми можна вважати той факт, що дослідження проводяться в площині вироблення критеріїв і методик оцінювання переважно традиційної роботи бібліотек, що стосується формування й обігу бібліотечного фонду, відповідності певним стандартам приміщень, матеріально-технічної бази, персоналу бібліотеки, надходження і використання коштів, відвідуваності користувачами, тобто показників, які в основному відображають кількісний аспект діяльності книгозбірень [6]. Водночас варто визнати, що оцінювання ефективності сучасної бібліотеки не може бути вичерпним без урахування результатів її роботи на інтернет-майданчиках, зокрема на сторінках представництв у соціальних мережах. Цей аспект вимірювання ефективності роботи бібліотеки потребує подальшого наукового розвитку з огляду на те, що соціальні мережі сьогодні стали невід'ємною частиною комунікації бібліотеки з користувачами, служать засобом для розкриття фондів, просування інформаційних продуктів і послуг бібліотек, є платформою для професійної комунікації бібліотекарів. Виходячи з цього, метою цієї статті є обґрунтування необхідності розроблення системи оцінювання ефективності діяльності бібліотек у соціальних мережах і формулювання пропозицій щодо критеріїв та методик, доречних для застосування в такій системі.

Для оцінювання ефективності роботи бібліотеки фахівці пропонують використовувати різні методи. Зокрема, Є. Галімова виділяє чотири:

- аналітико-якісний, заснований на аналізі конкретних ситуацій з урахуванням експертних оцінок фахівців;
- аналітико-емпіричний, що передбачає проведення соціологічних досліджень з подальшим аналізом зібраних даних;
- ресурсний, пов'язаний з аналізом трудових, матеріальних, фінансових та інших можливостей бібліотек;
- нормативно-функціональний, що передбачає визначення стану бібліотеки на основі заздалегідь встановлених норм і стандартних функцій [14, с. 37].

Б. Лінч зазначає, що найчастіше використовуються такі методи:

– програмно-цільовий. Базується на розробленні відповідного оцінювання в рамках поставлених завдань або місії, визначеної для бібліотеки;

– експертний. Передбачає пряме використання професійних знань і практичного досвіду фахівців-експертів для оцінювання якості роботи;

– управлінський. Зазвичай застосовується під час оцінювання діяльності бібліотеки сторонніми організаціями;

– природний. Передбачає врахування думки користувачів [3, с. 157].

У програмно-цільовому методі акцент робиться на формулюванні цілей і завдань, а також визначенні меж їх застосування. Для оцінювання збираються дані за реальними результатами, проводиться порівняння фактично досягнутого з поставленими раніше завданнями. Роботи з вимірювання ефективності діяльності бібліотек нерідко ґрунтуються саме на цьому методі. При цьому більшість зарубіжних досліджень з вимірювання ефективності базується на розробленні відповідних оцінок у рамках поставлених завдань або сформульованої місії бібліотеки.

Експертний метод передбачає пряме використання професійних знань і практичного досвіду фахівців-експертів для оцінювання якості роботи. Судження виносяться як на базі наявних критеріїв (стандартів), так і на основі прийнятої в професійному співтоваристві практики.

Управлінський метод робить акцент на виявленні й задоволенні інформаційних потреб керівників і взагалі осіб, що приймають рішення. Фахівець, що здійснює оцінювання, надає зібрану інформацію і варіанти дій керівника.

Метод, заснований на думці користувачів, свідчить про прагнення розглядати ефективність з точки зору споживача зокрема й суспільства в цілому. Для виявлення думки користувачів використовуються соціологічні методи інтерв'ювання, анкетування (загального і вибіркового), у тому числі із залученням до роботи фахівців сторонніх організацій на основі аутсорсингу [15].

У літературі з питань оцінювання діяльності бібліотек згадуються також методи порівняння, моніторингу, атестації тощо. Зокрема, при використанні методу порівняння Б. Лінч пропонує як один з можливих підходів у виконанні порівняльного оцінювання різних бібліотек вибір ряду «зразкових» установ, з якими хотілося б провести зіставлення. Цей набір установ може служити відправною точкою при проведенні порівняльного оцінювання за різними аспектами бібліотечної ефективності. Застосовуючи метод порівняння, варто для забезпечення надійності й достовірності даних врахувати такі моменти:

1. Узгодженість (сумісність даних, зібраних у різних установах і в різний час).

2. Розумне співвідношення труднощів збирання певних видів даних до їхньої значущості (тобто можуть бути показники, які легко збирати, але вони не розкривають якості роботи бібліотеки).

3. Значущість і цінність зібраних даних, які повинні бути застосовні не лише відносно однієї бібліотеки [16].

Визначити ефективність діяльності мережевого представництва бібліотеки за допомогою методу порівняння можна шляхом моніторингу простору соціальних мереж щодо принципів побудови та інформаційного наповнення мережевих сторінок українських чи зарубіжних бібліотек і зіставлення їх зі сторінкою досліджуваної бібліотеки. Варто проаналізувати, які соціальні мережі вони використовують, як часто роблять публікації та за яким графіком, наскільки залучена їхня аудиторія, які теми обговорюються найактивніше, які використовуються типи публікацій і які з них викликають найбільший резонанс. Отримана порівняльна інформація може бути застосована для виправлення недоліків і вдосконалення конкретного бібліотечного представництва в соціальній мережі [17].

Попередні дослідження автора, присвячені вивченню бібліотечного сегмента соціальних мереж, зокрема питанням розроблення й запровадження орієнтованих стандартів побудови та інформаційного наповнення мережевих представництв бібліотек, адміністративних стандартів роботи з їх обслуговування, що передбачають наявність визначеного переліку документів і відповідність обслуговуючого персоналу певним кваліфікаційним вимогам, дають підстави вважати доречним застосування запропонованих бібліотекознавцями загальних методів визначення ефективності роботи бібліотеки щодо аналізу ефективності мережевих представництв. Зокрема, за допомогою програмно-цільового методу можна визначити відповідність принципів побудови, характеристик користувацького інтерфейсу, інформаційного наповнення, практики управління присутністю бібліотек у соціальних мережах показникам, визначеним документами, що регламентують процес створення й підтримки бібліотечних сторінок у соціальних мережах. Такими документами для більшості бібліотек є стратегія діяльності в соціальних мережах, положення про організацію й політику присутності бібліотеки в мережевому просторі, посадові інструкції працівників, на яких покладено обов'язки адміністрування цих ресурсів, план роботи у соцмережах, правила поведінки офіційних представників бібліотеки в соціальних мережах тощо [18, 19].

Зважаючи на те що одним з головних завдань бібліотечного представництва в соціальній мережі є забезпечення активної комунікації з користувачами і виходячи з розгляду мережевої сторінки бібліотеки як інформаційного продукту, покликаного задовольняти їхні інформаційні потреби, логічно стверджувати, що, оцінюючи ефективність мережевої сторінки бібліотеки, важливо враховувати думку користувачів. Дослідити її можна за допомогою інструментів моніторингу, наданих безпосередньо соціальними мережами, шляхом збирання й аналізування показників статистичних сервісів інтернет-платформ [20]. Для цього розроблені різні системи веб-аналітики, наприклад LiveInternet, Google Analytics, «Яндекс. Метрика» та ін.

Популярний онлайн-сервіс веб-аналітики Google Analytics для відстеження ефективності просування в соціальних мережах пропонує адміністраторам спільнот і веб-майстрам набір звітів під назвою «Соцфункції». За допомогою цього набору звітів можна виконувати аналіз соціальної активності й оцінювати ефективність соціальних дій, пов'язаних із сайтом [21].

У наборі звітів «Соцфункції» зазначаються джерела соціальних дій, кількість відвідувань з кожного джерела (в абсолютному і відносному вираженнях), сторінки, на які були здійснені переходи із соціальних медіа, середня тривалість сесії для відвідувачів із соціальних медіа та ряд інших даних. Також у цей звіт включено відомості про активність на аналізованому ресурсі, відомості про зворотні посилання в соціальних мережах, карти відвідувань.

Використання звітів «Соцфункції» в комплексі з іншими звітами, що надаються сервісом Google Analytics, дає можливість визначити, наскільки та чи інша соціальна мережа підходить для представництва бібліотеки, вибрати за необхідності нові методики соціальної взаємодії.

В інструментах сервісу веб-аналітики «Яндекс» для відстеження ефективності представництва в соціальних мережах використовується звіт «Соціальні мережі», що входить у групу звітів «Джерела». За допомогою звіту «Соціальні мережі» веб-майстер може дізнатися, з яких соціальних мереж на сайт переходили відвідувачі протягом розглянутого періоду, які сторінки вони відвідували, як довго тривали відвідування тощо. У цьому звіті веб-майстер може побачити також сторінки-джерела відвідувань, згруповані за соціальними мережами.

Якщо для сайту веб-майстром налаштовані цілі, то звіт «Соціальні мережі» допоможе з'ясувати, чи здійснювалися в межах відвідувань із соціальних мереж цільові візити – тим самим встановити, чи варто надалі очікувати від просування в соціальних мережах цільових переходів. Такі відомості можуть бути дуже цінними при визначенні стратегії подальшого просування бібліотеки в соціальних мережах та в Інтернеті в цілому.

Перелік показників статистичних сервісів соціальних мереж постійно розширюється, що дає змогу проводити більш глибокі дослідження роботи щодо просування установи на різних інтернет-платформах. Для визначення ефективності бібліотечних сторінок у соціальних мережах найбільш корисними можуть бути такі показники:

- відвідуваність;
- чистий приріст користувачів, що дорівнює різниці між сумарною кількістю користувачів, які приєдналися до сторінки за певний період, і кількістю тих, що її залишили;
- процент ботів, мертвих акаунтів (які були видалені самостійно користувачами або безпосередньо соцмережею), неактивних акаунтів (профілів, у які користувачі не заходили понад 90 днів);
- відсоток цільової аудиторії;

- наявність «активного ядра» користувачів – показник, що відображає обсяг унікальних користувачів, які зробили більше як одну дію на сторінці за певний період (лайки, коментарі, репости, кліки, чек-іни тощо);
- кількість лайків, коментарів, репостів, кліків, чек-інів (дає можливість проаналізувати сприйняття користувачами опублікованих постів);
- джерела трафіку (допомагають з'ясувати, скільки користувачів зайшли в групу бібліотеки цілеспрямовано – мали намір працювати з матеріалами сайту, скільки перейшли з інших сайтів і скільки в результаті пошуку в певній пошуковій системі);
- кількість користувачів, які поділилися публікаціями сторінки зі своїми друзями;
- охоплення підписників – показник, який дає можливість зрозуміти, яка кількість підписників спільноти побачили публікації, тобто оцінити фактичну аудиторію ресурсу;
- відсоток питань, на які користувачі отримали відповідь, і час реагування.

При правильному налаштуванні систем інтернет-статистики можна отримувати досить точні дані про те, які майданчики найбільш ефективні, оцінювати результати роботи, контролювати й прогнозувати діяльність бібліотеки на мережевих платформах.

Важливим для оцінювання ефективності діяльності бібліотеки в соціальних мережах може стати також збирання оціночної інформації шляхом розміщення на мережевих сторінках різних опитувань, оглядів думок про якість роботи бібліотеки, обговорень конкретної діяльності, пропозицій щодо поліпшення ресурсу. Аналіз такої інформації дає змогу визначити об'єктивну оцінку ефективності мережевого представництва бібліотеки з боку користувачів, що сприяє кращому розумінню перспектив розвитку бібліотеки [22].

Комплексне дослідження процесу організації та проведення бібліотеками системних соціологічних досліджень як ефективної соціокомунікаційної технології вивчення інформаційних потреб користувачів і визначення рівня їхньої задоволеності якістю бібліотечних послуг здійснено В. Вахнован у дисертації «Соціологічні дослідження як комунікаційний складник системи менеджменту якості бібліотечних послуг» [23]. Автор, зокрема, розглядає стан і перспективи запровадження в бібліотеках України цілісної системи планових соціологічних досліджень як комунікаційного складника системи менеджменту якості бібліотечних послуг. У дослідженні, серед іншого, акцентовано увагу на тому, що реалізація технологій соціологічного моніторингу має базуватися на багаторівневій системі комунікаційних каналів і засобів збирання поточної інформації щодо оцінювання користувачами якості бібліотечних послуг, доведено необхідність доповнення системи соціологічного моніторингу інтерактивним рівнем комунікаційної взаємодії бібліотеки й користувача, опанування якого сприятиме підвищенню її ефективності та результативності. Доречними для

застосування в процесі вимірювання ефективності діяльності бібліотеки в соціальних мережах можна вважати визначені дослідником базові критерії оцінювання якості бібліотечних послуг, основні рівні, напрями, методи й комунікаційні канали збирання вірогідної професійно значущої соціологічної інформації, необхідної та достатньої для підтримки прийняття адекватних рішень у процесі менеджменту якості інформаційного обслуговування користувачів бібліотек.

Отже, виходячи з проведеного аналізу, доречно стверджувати, що оцінювання ефективності діяльності бібліотеки в соціальних мережах можливо здійснити, використовуючи методи, пропонувані бібліотекознавцями для загального оцінювання роботи бібліотеки. Зокрема, програмно-цільовий, експертний, природний, методи порівняння, моніторингу, атестації тощо. Досить результативним для визначення ефективності мережевого представництва бібліотеки варто визнати також збирання й аналізування показників статистичних сервісів інтернет-платформ, які є найбільш інформативними щодо ступеня активності користувачів і задоволення їхніх інформаційних потреб завдяки участі в мережевій комунікації з бібліотекою.

На підставі проведеного дослідження можна запропонувати такі критерії оцінювання ефективності діяльності бібліотеки в соціальних мережах:

- наявність документів, що регламентують присутність бібліотеки в соціальних мережах;
- відповідність принципів побудови, характеристик користувацького інтерфейсу, інформаційного наповнення, практики управління присутністю бібліотек у соціальних мережах показникам, визначеним відповідними документами;
- позитивна динаміка показників статистичних сервісів інтернет-платформ, на яких розміщено бібліотечні представництва, щодо кількості звернень, коментарів, уподобань, інтенсивності й розгалуженості комунікаційних зв'язків через мережеву сторінку тощо;
- кваліфікація персоналу, що забезпечує функціонування мережевих представництв бібліотеки, витрати робочого часу на їх обслуговування, фінансові витрати.

Наведений перелік показників для вимірювання ефективності й результативності діяльності бібліотеки в просторі соціальних мереж не є вичерпним і потребує подальшого доповнення й розвитку. Для подальшого розроблення цієї проблеми необхідне більш глибоке вивчення теоретичних засад аналізу ефективності функціонування мережевих представництв бібліотек, пошук і впровадження в роботу найкращих практик діяльності в мережевому середовищі провідних бібліотек світу.

Список використаних джерел

1. *Солоіденко Г. І.* Ефективність роботи академічних бібліотек / Г. І. Солоіденко // Сучасні пробл. діяльності б-ки в умовах інформ. сусп-ва : матеріали V міжнар. наук.-практ. конф. (11–12 верес. 2013 р., Львів) / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. ун-т «Львівська політехніка», Наук.-техн. б-ка ; [редкол.: О. В. Шишка, Н. Е. Кунанець, Д. О. Тарасов, І. О. Белоус та ін.]. – Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2013. – С. 154–163.
2. *Василенко О. М.* Бібліотечно-інформаційна діяльність як об'єкт статистичного дослідження / О. Н. Василенко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2014. – Вип. 40. – С. 61–85.
3. *Солоіденко Г. І.* Сучасні критерії та показники оцінювання якості роботи бібліотеки // Матеріали III Наук.-практ. конф. «Сучасні пробл. діяльності б-ки в умовах інформ. суспільства» (Львів, 29 вересн. 2011). – Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2011. – С. 155–160.
4. *Дубровина Л. А.* Минимум управления, максимум управляемости: руководителям библиотек о Всеобщем управлении на основе качества / Л. А. Дубровина ; науч. ред. А. И. Кочетов. – Москва : Издат.-торг. дом «ГРАНД» ; Москва : Фаир-пресс, 2004. – 400 с.: рис. – (Спец. издат. проект для б-к).
5. *Петрова А. Г.* Бібліотека в умовах соціально-економічних змін : монографія / Л. Г. Петрова. – Київ, 2003. – 301 с.
6. *Миколенко Р.* Сучасні критерії оцінювання діяльності бібліотек / Р. Миколенко // Бібл. планета. – 2010. – № 4. – С. 17–20.
7. *Полл Р.* Измерение качества деятельности библиотек / Розвита Полл, Питер Бокхорст [пер. с англ. Кисловской Г. А.]. – 2-е изд., перераб. – Москва, 2008. – 318 с.
8. *Карташов Н. С.* Особенности современного библиотечного управления / Н. С. Карташов // Библиотека. – 2002. – № 9. – С. 14–21.
9. *Клюев В. К.* Управленческая экономика российской библиотеки : тем. сб. избр. работ / В. К. Клюев. – Москва : ФАИР, 2007. – 384 с.
10. *Мотульский Р. С.* Библиотечная статистика: проблемы и решения / Р. С. Мотульский // Библ. дело – XXI век : науч.-практ. сб. – Москва, 2002. – № 3. – С. 28–64.
11. *Столяров Ю. Н.* Структурно-функциональный анализ библиотеки как системы: теоретико-методическая основа повышения эффективности и качества библиотечного обслуживания : автореф. дис. ... д-ра пед. наук. – Москва, 1982. – 29 с.
12. *Меньщикова С. П.* Показатели эффективности деятельности национальных библиотек стран СНГ. Международный научно-практический семинар / С. П. Меньщикова // Библ. дело – XXI век : науч.-практ. сб. – Москва, 2010. – Вып. 1 (19). – С. 36–38.

13. Чудинова В. П. Измерение ценности и критерии эффективности деятельности библиотек: зарубежный опыт : учеб.-практ. пособие. / В. П. Чудинова ; сост.: В. П. Чудинова ; пер. с англ. К. О. Чудиновой, В. П. Чудиновой. – Москва : Литера, 2011. – 256 с.

14. Галимова Е. Я. Проектная деятельность библиотеки (к обсуждению проблемы) / Е. Я. Галимова // Библиотековедение. – 2004. – № 4. – С. 36–39.

15. Линч Б. П. Оценка работы публичных библиотек / Б. П. Линч // Качество работы. – Москва, 2002. – С. 25–34.

16. Линч Б. П. Оценка работы публичных библиотек. Доклад 027-137 на 64-й Генеральной конференции ИФЛА (15–22 авг. 1998 г., Амстердам) [Электронный ресурс] // Буклет 3. – С. 136–140. – Режим доступа: http://www.gpntb.ru/win/ntb/ntb99/10/f10_03.html. – Загл. с экрана.

17. 15-хвилинний аудит соціальних мереж, який під силу кожному [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://b-hub.club/15-hvylynnyj-audit-sotsialnyh-merezh-yakuj-pid-sylu-kozhnomu>. – Назва з екрана.

18. Тарасенко Н. Інформаційні комунікації в середовищі соціальних мереж: аспекти стандартизації бібліотечного сегмента / Н. Тарасенко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2017. – Вип. 46. – С. 455–477. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nprnbuimviv_2017_46_30. – Назва з екрана.

19. Тарасенко Н. Сучасні аспекти управління діяльністю бібліотек у середовищі соціальних мереж: теоретичне осмислення та узагальнення практичного досвіду / Н. Тарасенко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2017. – Вип. 48. – С. 201–213.

20. ТОП-10 метрик в соцсетях [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://smm.artox-media.ru/wiki/kpi-v-sotssetyakh.html>. – Загл. с экрана.

21. Просування в соціальних мережах: відстеження ефективності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://webstudio2u.net/ua/web-promotion/726-effektivnost-prodvizheniya-v-sotsialnykh-setyakh.html>. – Назва з екрана.

22. Захаренко М. П. Внешняя оценка работы библиотеки: задачи, нормативные требования, практика // Справочник руководителя учреждения культуры. – 2015. – № 7. – С. 4–10. – Режим доступа: http://www.rgub.ru/professional/published/article.php?article_id=298. – Загл. с экрана.

23. Вахнован В. Ю. Соціологічні дослідження як комунікаційний складник системи менеджменту якості бібліотечних послуг : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : спец. 27.00.03. – Харків, 2011.